

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**GEÇ OSMANLI DÖNEMİNDE BİR MİSYONER YERLEŞKESİ:
MERZİFON ANADOLU KOLEJİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aslı KIRBAŞ

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

HAZİRAN 2019

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**GEÇ OSMANLI DÖNEMİNDE BİR MİSYONER YERLEŞKESİ:
MERZİFON ANADOLU KOLEJİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Aslı KIRBAŞ
(502141101)**

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Vesile Gül CEPHANECİGİL

HAZİRAN 2019

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502141101 numaralı Yüksek Lisans Öğrencisi Aslı Kırbaş, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “GEÇ OSMANLI DÖNEMİNDE BİR MİSYONER YERLEŞKESİ: MERZİFON ANADOLU KOLEJİ” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Doç.Dr. Vesile Gül CEPHANECİGİL**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. Aygül AĞIR**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Dr. Öğr. Üyesi M. Kaan SAĞ
Kadir Has Üniversitesi

Teslim Tarihi : 3 Mayıs 2019
Savunma Tarihi : 14 Haziran 2019

Sevgili Ananem ve Büyükbabama,

ÖNSÖZ

1810 yılında faaliyetlerine başlamış olan American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM)'ın Osmanlı İmparatorluğu döneminde açtığı okullardan biri olan Merzifon Anadolu Koleji ve inşa sürecini araştırdığım tez çalışmasının ilk aşamasından itibaren beni yönlendiren ve sonsuz bir sabır gösteren tez danışmanım Doç. Dr. Vesile Gül Cephaneçigil'e sabrı, desteği, yardımları ve yorumlarını benimle paylaştığı için teşekkür ederim. Yoğun bir arşiv araştırması ile başlayan ve bu tezin oluşmasında en büyük kısmı oluşturan, bu arşivi yakınımnda var eden Boğaziçi Üniversitesi Mikrofilm Arşivi, American Research Institute in Turkey (Arit) Arşivi ve Salt Araştırma Arşivi'ne minnettarım. Düzenli muhafaza edilen ve herkese açık olan bir arşivin daha nice çalışmalara sebebiyet vereceğiyle ilgili ümidimi ve heyecanımı arttırdılar. Merzifon'a gerçekleştirdiğim saha çalışmasında beni nazikçe misafir eden ve tüm araştırmam boyunca yardımcı olan Merzifon Belediyesi çalışanlarına, özellikle şehir plancısı Esra Tanrıverdi ve Ertuğrul Sarıipek'e yardımları için ne desem eksik kalacaktır. Ayrıca bu çalışmayı tamamlamamda gerekli olan alt yapıyı ve birikimi sağlayan İTÜ Mimarlık Tarihi kürsüsü öğretim üyelerine, öğrencilik hevesimi canlı tutmamı sağlayan onlarca öğrenci arkadaşıma, Bilkent Üniversitesi İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümünde tamamladığım lisans eğitimimde mimarlık tarihi dersini salt bir tarih olmanın ötesine taşıyan, üzerine düşünmemi sağlayan, tereddüt etmeden mimarlık tarihi yüksek lisansı yapmama sebep olan ve akademik hayata devam etmem konusunda verdiği cesaret için değerli hocam Dr. Serpil Özaloğlu'na, koşulsuz güveni için anneme, tükenmeyen ümitleri için beni yetiştiren anneannem ve büyükbabama ve karşılıksız dostlukları için kedilerime teşekkür ederim.

Bu çalışma vesilesiyle Anadolu Koleji'nde uzun yıllar eğitim vermiş, anılarına tanık olduğum gerek eğitimci gerek öğrenci olmuş kişiler nezdinde yaşam boyu öğrenmekten ve öğretmekten bıkmayan, bilginin hiyerarşisini reddeden herkese saygılarımı sunmak isterim.

Mayıs 2019

Aslı Kırbaş
İç Mimar

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xi
ÇİZELGE LİSTESİ.....	xiii
ŞEKİL LİSTESİ.....	xv
ÖZET	xxi
SUMMARY	xxiii
1. GİRİŞ	1
2. MİSYONERLİK, AMERICAN BOARD VE OSMANLI İMPARATORLUĞU	5
2.1 Misyonerlik Kavramı	5
2.2 Amerikalı Misyonerler ve American Board'un Kurulması.....	6
2.3 Osmanlı İmparatorluğu'nda American Board.....	9
2.4 Bebek İlahiyat Okulu	18
3. ABCFM'İN MERZİFON'A YERLEŞMESİ VE FAALİYETLERİ.....	25
3.1 Bebek İlahiyat Okulu'nun Merzifon'a Taşınması.....	25
3.2 Batı Türkiye Misyonu ve Merzifon İstasyonu'nun Kurulması	26
3.3 Anadolu Koleji'nin Kurulması.....	31
3.4 Kolej Dışında Yürütülen Eğitim Çalışmaları	40
3.5 Sosyal ve Kültürel Alanda Yürütülen Çalışmalar	48
3.6 Sağlık Alanında Yürütülen Çalışmalar	55
4. MERZİFON ANADOLU KOLEJİ'NİN FİZİKSEL ÇEVRESİ	61
4.1 Merzifon Anadolu Koleji Yerleşkesinin Gelişimi.....	61
4.1.1 Merzifon'un coğrafya, iklim ve mimari özellikleri	61
4.1.2 Arazi ve yerleşke yapısı	66
4.1.3 Yapım teknikleri ve malzemelerin değişmesi, mimari üslup.....	86
4.1.4 William John Childs	91
4.2 Yapılar	96
4.2.1 Eğitim yapıları.....	96
4.2.1.1 İlahiyat okulu binası.....	96
4.2.1.2 Yatılı kız okulu binası	97
4.2.1.3 Anadolu Koleji ana binası.....	102
4.2.1.4 Wickes endüstri-kendine yardım atölyesi binası.....	106
4.2.2 Sağlık yapıları	107
4.2.2.1 Eski hastane binası	107
4.2.2.2 Yeni hastane binası	109
4.2.3 Sosyal yapılar	115
4.2.3.1 Müze ve kütüphane binası.....	116
4.2.3.2 Kuzey koleji binası.....	118
4.2.3.3 Spor alanları	120

4.2.4 Konaklama yapıları	121
4.2.4.1 Yetimhane binası.....	121
4.2.4.2 Merzifon Anadolu Koleji'nin yönetim kurulu, öğretim kadrosu ve çalışanlarının yaşadıkları konut yapıları	124
4.2.5 Planlanan fakat yapımı gerçekleşmeyen yapılar	126
4.2.5.1 Union hall binası	126
4.2.5.2 George Hills White hall binası	127
4.2.5.3 Memorial chapel binası	128
5. MERZİFON ANADOLU KOLEJİ'NİN KAPANMASI SONRASI TARİHİ	129
5.1 Merzifon Anadolu Koleji'nin 1916-1919 Yılları Arasında Kapalı Kalması..	129
5.2 Merzifon Anadolu Koleji'nin 1921 Yılında Tamamen Kapanması ve Sonrası	130
5.3 ABCFM'in Türkiye'deki Günümüz Faaliyetleri	140
6. SONUÇ VE ÖNERİLER	141
KAYNAKLAR	145
EKLER	149
ÖZGEÇMİŞ	169

KISALTMALAR

ABCFM : American Board of Commissioners for Foreign Missions

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

ARİT : American Research Institute in Turkey

American Board

: American Board of Commissioners for Foreign Missions

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi

PABCFM : Papers of The American Board of Commissioners For Foreign Missions

SEV : Sağlık Eğitim Vakfı

U.S.A : United States of America

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

Çizelge 2.1 : 1870-1900 yılları arasındaki okul sayısı ve öğrenci dağılımları.....	15
Çizelge 2.2 : Yıllara göre okul, öğrenci, öğretmen ve çalışanları sayıları.....	16
Çizelge 3.1 : Amasya ve Merzifon'a ait nüfus verileri.....	26
Çizelge 3.2 : 1915 yılında toplam mal varlığı	37
Çizelge 3.3 : 1902 yılı öğretim planı	38

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : Missionary Herald dergisinin 1864 tarihli nüshasının kapağı.....	8
Şekil 2.2 : Batı Türkiye Misyonu, Merkezi Türkiye Misyon, Doğu Türkiye Misyonu sınırlarını gösteren harita.....	14
Şekil 2.3 : Madriarki Köşkü'nün fotoğrafı.....	19
Şekil 2.4 : Çelebi Yorgaki Evi'nin çizimi.....	20
Şekil 3.1 : 1890'lardaki Batı Türkiye Misyonu haritası.....	27
Şekil 3.2 : Getchell çiftinin evinin önünde 1906'da çekilmiş misyonerlerin birlikte fotoğrafı.....	28
Şekil 3.3 : 1890'lardaki Merzifon İstasyonu haritası.....	30
Şekil 3.4 : Anadolu Koleji'ni resmen tanıyan imparatorluk fermanı.....	33
Şekil 3.5 : Yıllık rapor ve katalogların kapağında yer alan logo.....	34
Şekil 3.6 : Kolej bağışçılarına teşekkür içeren yıllık rapor sayfası.....	35
Şekil 3.7 : Aylık raporlarda bağışçıların isimlerinin ilan edilmesini gösteren örnek bir sayfa.....	36
Şekil 3.8 : Merzifon Anadolu Koleji öğrencilerinin coğrafya üzerinde dağılımını gösteren harita.....	39
Şekil 3.9 : 1896 mezunlarını ve okul binasını arazi içinde gösteren bir kolaj.....	40
Şekil 3.10 : Anadolu Kız Okulu'nun 1914 yılı mezuniyet töreninde çekilmiş fotoğraf.....	43
Şekil 3.11 : 1914-15 yıllarına ait Kız Okulu'nun dikiş, bahçecilik, jimnastik, mutfak derslerini gösteren fotoğraflar.....	44
Şekil 3.12 : 1933 – 1934 yıllarına ait Kız Hayat Okulu öğrencilerinin ve öğretmenlerinin bir tören esnasında çekilmiş fotoğrafları.....	45
Şekil 3.13 : 1914 – 1915 yıllarına ait Sağırlar Okulu'nun müzik, el işi derslerini gösteren fotoğraflar.....	46
Şekil 3.14 : Kendine Yardım Atölyesi'nin 1905 tarihli kolaj sayfası.....	47
Şekil 3.15 : Mücellithanede çalışan öğrencilerin fotoğrafı.....	48
Şekil 3.16 : Anadolu Koro Birliği'nin fotoğrafı.....	49
Şekil 3.17 : Spor müsabakaları esnasında çekilmiş fotoğraflar.....	49
Şekil 3.18 : Merzifon'daki ilk futbol takımı olan “Şavarşan” ve Kolej öğrencilerinin 1911 yılında çekilen fotoğrafı.....	50
Şekil 3.19 : 1906-1907 yıllarında çekilmiş Atletizm Kulübü ve öğrencilerinin fotoğrafı.....	50
Şekil 3.20 : Kolej Binası içindeki kütüphane mekanında çalışan öğrencileri gösteren 1900 tarihli fotoğraf.....	51
Şekil 3.21 : Kolej'in tiyatro topluluğunun fotoğrafı.....	52
Şekil 3.22 : Akdağ'da jeolojik gezi esnasında kolej öğrenci ve öğretmenlerinin fotoğrafı.....	52
Şekil 3.23 : Müze koleksiyonuna ait katalogun kapağı.....	53
Şekil 3.24 : Anadolu Koleji öğrencileri tarafından hazırlanan Hüsnütabiat Matbaası	

(İstanbul) tarafından basılan “Merzifonian” isimli mezunlar yayınının 1936 tarihli nüshasının kapağı.....	54
Şekil 3.25 : Dr. Zimmer tarafından önerilen tarım projesi raporunda yer alan fotoğraflar.....	55
Şekil 3.26 : 1897-1905 yılları arasına ait Eski Hastane için düzenlenmiş kolaj sayfası.....	57
Şekil 3.27 : Eski Hastane Binası iç mekanlarında hasta görüşme ve ameliyat esnasında 1896 yılında çekilmiş fotoğraflar.....	58
Şekil 3.28 : Yeni Hastane Binası, Hemşirelik Okulundan son mezun olan sınıf ve ortada Dr. Marden’in yer aldığı 1915 tarihli kolaj sayfası.....	58
Şekil 3.29 : Bir hastanın hastaneye getirildiği anda çekilmiş fotoğraf.....	59
Şekil 4.1 : Amerikalı misyonerlerin çizdiği Merzifon haritası.....	62
Şekil 4.2 : 1890'lara ait Merzifon panoraması.....	62
Şekil 4.3 : 1910 yılında çekilmiş bir Merzifon sokağını gösteren fotoğraf	63
Şekil 4.4 : 1993 tarihli 1:1000 ölçekli Merzifon imar planı.....	66
Şekil 4.5 : 1883 yılında çekilmiş arkada İlahiyat Okulu, önde misyoner lojmanını gösteren fotoğraf.....	67
Şekil 4.6 : 1870'lere ait misyoner lojmanı ve İlahiyat Okulu'nu arazide gösteren fotoğraf.....	68
Şekil 4.7 : 1870'lere ait Merzifon şehir görünümünü gösteren bir çizim.....	69
Şekil 4.8 : 1910'lu yıllarda çekilmiş yerleşkenin doğudan görünümünün fotoğrafı..	70
Şekil 4.9 : 1893 yılı itibariyle Anadolu Koleji yerleşkesini yapıları ile gösteren kroki.....	71
Şekil 4.10 : 1891 yılına ait yerleşke fotoğrafı.....	72
Şekil 4.11 : 1902 yılı itibariyle Anadolu Koleji yerleşkesini yapıları ile gösteren kroki.....	73
Şekil 4.12 : 1902 yılında çekilmiş yerleşkenin güneyden görünümünün fotoğrafı...	74
Şekil 4.13 : 1912 yılı itibariyle Anadolu Koleji yerleşkesini yapıları ile gösteren plan çizimi.....	74
Şekil 4.14 : 1915 yılı itibariyle Anadolu Koleji yerleşkesini binaları ile gösteren kroki.....	76
Şekil 4.15 : 1913 Yılı İtibariyle Anadolu Koleji yerleşkesini binaları ile gösteren çizim.....	77
Şekil 4.16 : 1890'larda çekilmiş Kız Okulu Binası avlusunda bir Amerikalı ve bir Ermeni misyonerin fotoğrafı.....	79
Şekil 4.17 : Yerleşkeyi arazi duvarları ile birlikte gösteren fotoğraf.....	80
Şekil 4.18 : 1913 yılında çekilmiş yerleşkenin batıdan görünümünün fotoğrafı.....	80
Şekil 4.19 : 1910'lu yıllarda çekilmiş yerleşke yapılarının kuzey bölümünün fotoğrafı.....	81
Şekil 4.20 : 1908 yılında Anayasa'nın yeniden yürürlüğe girişini Tracy'nin balkondan duyurması ve sonrasında meclisin açılışını kutlamak için Kolejaltı Caddesi'nde 17 Aralık 1908'de yapılan tören alayını gösteren fotoğraflar.....	83
Şekil 4.21 : 1955 yılında çekilen 1950-1962 yılları arasında Kolej binalarının astsubay hazırlama okulu olarak hizmet verdiği bölgede Kolejaltı Caddesi'ne kurulan tak ve sağ tarafta Kolej binalarına ait saat kulesini gösteren fotoğraf.....	83
Şekil 4.22 : 1910'lu yıllarda çekilmiş yerleşkenin doğudan görünümünün fotoğrafı.....	84
Şekil 4.23 : 1914 yılında çekilmiş Kennedy Home yetimhane binasının temel atma	

töreni fotoğrafı.....	85
Şekil 4.24 : 1910 yılında çekilmiş Müze-Kütüphane Binası inşaatında çalışan öğrencilerin fotoğrafı.....	85
Şekil 4.25 : Kolej binalarından birinin inşaatı esnasında çekilmiş bir grup işçinin fotoğrafı.....	85
Şekil 4.26 : Union Hall temel atma töreni esnasında çekilmiş bir fotoğraf.....	86
Şekil 4.27 : Yıllık raporların kapaklarından örnekler.....	89
Şekil 4.28 : Misyonerler ailelerinin Anadolu Koleji Ana Binası önünde fotoğrafı.....	90
Şekil 4.29 : W.J.Childs'ın Anadolu gezi rotası.....	92
Şekil 4.30 : Temeli atılmış fakat inşaatı tamamlanmamış Union Hall binasının Weston and Childs Architects, Constantinople imzalı çizimi.....	93
Şekil 4.31 : Temeli atılmış fakat inşaatı gerçekleştirilmemiş Memorial Chapel binasının Weston and Childs Architects, Constantinople imzalı çizimi.....	94
Şekil 4.32 : Temeli atılmış fakat inşaatı tamamlanmamış George Hills White Hall binasının Weston and Childs Architects, Constantinople imzalı çizimi.....	94
Şekil 4.33 : Kız Okulu Binası'na ait 1892 tarihli çizimler.....	95
Şekil 4.34 : 1883 tarihli Anadolu Koleji'nin öncüsü İlahiyat Okulu binasının arazi içindeki fotoğrafı.....	97
Şekil 4.35 : Kız Okulu'nun orta iç avlusundan fotoğraflar.....	98
Şekil 4.36 : Yeni Kız Okulu binasının 1901 tarihli fotoğrafı.....	98
Şekil 4.37 : 1910 tarihli solda yeni Güney Binası ve sağda Kız Okulu binasını gösteren fotoğraf.....	99
Şekil 4.38 : 1894 tarihli Kız Okulu'nun yeni binasına ait çizimler.....	100
Şekil 4.39 : 1894 tarihli Kız Okulu'nun yeni binasına ait çizimler.....	101
Şekil 4.40 : 1910'lu yıllara ait Kız Okulu yurdu ve dersliklerinin iç mekan fotoğrafları.....	102
Şekil 4.41 : 1891 yılında çekilmiş saat kulesi eklenmeden önce Anadolu Koleji Ana Binası'nı gösteren fotoğraf.....	103
Şekil 4.42 : 1910 yılında çekilmiş Anadolu Koleji Ana Binası'nı eklenen saat kulesi ile gösteren fotoğraf.....	104
Şekil 4.43 : 1910 yılında çekilmiş Anadolu Koleji Ana Binası'nı eklenen saat kulesi ile güneyden gösteren fotoğraf.....	104
Şekil 4.44 : 1910 yılına ait solda Anadolu Koleji Binası çalışma salonu ve sağda Anadolu Koleji yemek salonunu gösteren fotoğraf.....	105
Şekil 4.45 : Anadolu Koleji'ne ait çeşitli fotoğrafların yer aldığı kolaj sayfası.....	105
Şekil 4.46 : 1911-1912 tarihli Wickes Endüstri-Kendine Yardım binası fotoğrafı.....	106
Şekil 4.47 : Eski Hastane binalarından biri olan dispanser binasının 1902 tarihli fotoğrafı.....	107
Şekil 4.48 : Arazideki ilk hastane binasının (Eski Hastane) 1896 tarihli fotoğrafı....	108
Şekil 4.49 : Eski Hastane binasının soba ile ısınan hasta odalarından fotoğraflar.....	109
Şekil 4.50 : 1914 yılında Yeni Hastane binası inşaatı devam ederken çekilmiş fotoğraf.....	109
Şekil 4.51 : 1912 tarihli Yeni Hastane binasının temelini gösteren fotoğraf.....	110
Şekil 4.52 : 1910 tarihli Yeni Hastane Binası'na ait Weston and Childs Architects imzalı plan, kesit ve görünüş çizimleri	111
Şekil 4.53 : 1910 tarihli Yeni Hastane Binası'na ait Weston and Childs Architects imzalı plan çizimleri.....	111
Şekil 4.54 : Kolejin kapanmasından sonra satışa çıkan binaların tespiti ve	

belgelenmesi aşamasında 1930’larda hazırlanmış Yeni Hastane binası zemin katına ait şematik çizim.....	112
Şekil 4.55 : Kolejin kapanmasından sonra satışa çıkan binaların tespiti ve belgelenmesi aşamasında 1930’larda hazırlanmış Yeni Hastane binası birinci ve ikinci katına ait şematik çizimler.....	112
Şekil 4.56 : Kolejin kapanmasından sonra satışa çıkan binaların tespiti ve belgelenmesi aşamasında 1930’larda hazırlanmış Yeni Hastane binası üçüncü ve bodrum katına ait şematik çizimler.....	113
Şekil 4.57 : 1910 tarihli Yeni Hastane Binası’na ait Weston and Childs Architects imzalı vaziyet planı çizimleri.....	114
Şekil 4.58 : Kolejin kapanmasından sonra satışa çıkan binaların tespiti ve belgelenmesi aşamasında 1930’larda hazırlanmış Yeni Hastane binası ve yakın çevresindeki diğer binalarla birlikte çizilmiş krokisi.....	114
Şekil 4.59 : 1911-1913 yılları arasında Müze-Kütüphane Binasına ait inşaat aşamalarını gösteren fotoğraflar.....	116
Şekil 4.60 : Müze-Kütüphane Binası inşaatı esnasında çalışan öğrenciler gösteren fotoğraf.....	116
Şekil 4.61 : 1912 tarihli Müze-Kütüphane binasının inşaatını Kolej Ana Binası ile aynı karede gösteren fotoğraf.....	117
Şekil 4.62 : 1912 tarihli Kütüphane-Müze binasının inşaatını öğrenciler ile birlikte yardım çağrısını gösteren bir fotoğraf.....	117
Şekil 4.63 : 1914 yılında Kütüphane-Müze Binası’nı arkasında Yeni Hastane Binası ile gösteren fotoğraf.....	118
Şekil 4.64 : 1899 tarihli Kuzey Kolej Binası fotoğrafı.....	119
Şekil 4.65 : Soldan sağa Kuzey Kolej Binası, Anadolu Koleji Ana Binası, Kütüphane-Müze Binasını gösteren fotoğraf	120
Şekil 4.66 : 2017 yılındaki restorasyon sürecinde Fersah Mimarlık tarafından Kuzey Kolej için yapılan modelleme çalışması	120
Şekil 4.67 : 1906 tarihli Anadolu Koleji binası ve oyun sahasını kuzeyden yönünden gösteren fotoğraf.....	120
Şekil 4.68 : Geniş arazinin sağladığı olanaklardan olan solda tenis kortu, sağda top sahası alanı.....	121
Şekil 4.69 : 1914-1915 tarihli Getchell’lar ve eski öğrencilerinin Kennedy Hall yetimhane binası kapısının önünde çekilmiş fotoğrafı.....	122
Şekil 4.70 : 1914-1915 yıllarına ait Getchell konutu ve erkek çocuklar için Kennedy Hall yetimhane binasının fotoğrafı.....	123
Şekil 4.71 : 1914-1915 yıllarına ait Getchell konutu ve erkek çocuklar için Kennedy Hall yetimhane binasını araziye çevreleyen duvarları ile gösteren fotoğraf.....	124
Şekil 4.72 : 1906 tarihli öğretmen lojmanlarını yerleşkeyi çevreleyen duvarla gösteren fotoğraf.....	124
Şekil 4.73 : 1886-1912 yılları arasında Kolej müdürü olan Charles C. Tracy’nin evinin 1908 tarihli fotoğrafı.....	125
Şekil 4.74 : 1895 yılına ait C. C.Tracy, eşi ve kızlarını kendilerine ait öğretmen lojmanında gösteren fotoğraf.....	125
Şekil 5.1 : Tahmini 1920’lerde Birinci Dünya Savaşı’nın ilk aylarında çekilmiş yerleşkede Anadolu Koleji Ana Binası önünde yürüyüş yapan Türk askerlerini gösteren fotoğraf.....	130
Şekil 5.2 : Günümüzdeki Anadolu Koleji’nin Selanik’teki yerleşkesinde bulunan bilgi yazısı.....	131

Şekil 5.3 : Günümüzdeki Anadolu Koleji'nin Selanik'teki yerleşkesinde bulunan Tracy Hall binasını gösteren fotoğraf.....	131
Şekil 5.4 : Anadolu Koleji'nin Selanik'teki yerleşkesi için yapılan planlamayı gösteren çizim.....	132
Şekil 5.5 : 1930'lara ait solda Kütüphane-Müze Binası'nı sağda Kuzey Kolej Binası'nı gösteren fotoğraf.....	132
Şekil 5.6 : Kolej binaları satışına dair işlemlerin devam ettiği döneme ait 1938 tarihli kroki çizimi.....	133
Şekil 5.7 : 1950'li yıllarda çekilmiş Kuzey Koleji binasının önünde astsubay hazırlama okulunun personelini gösteren fotoğraf.....	134
Şekil 5.8 : 1950'li yıllarda çekilmiş Kütüphane-Müze Binası önünde bir grup askeri gösteren fotoğraf.....	134
Şekil 5.9 : Kolej binaları satışına dair işlemlerin devam ettiği döneme ait 1938 tarihli kroki.....	135
Şekil 5.10 : 1990 yılında Kuzey Kolej Binası önünde çekilmiş Kolej mezunlarının yer aldığı düşünülen bir anı fotoğrafı ve fotoğrafın arkasına elle yazılmış not.....	135
Şekil 5.11 : Solda Kuzey Koleji Binası, sağda Kütüphane-Müze Binası'nın bulunduğu bayram tebriği kartları.....	136
Şekil 5.12 : Merzifon Fen Lisesi'nin 2015 tarihli fotoğrafı.....	136
Şekil 5.13 : Kuzey Koleji Binası'nın iç mekanının 2015 tarihli fotoğrafı.....	136
Şekil 5.14 : Kuzey Koleji Binası'nın saat kulesi ile 2015 tarihli.....	137
Şekil 5.15 : Amasya Meslek Yüksekokulu idari binasının 2015 tarihli fotoğrafı.....	137
Şekil 5.16 : Kütüphane-Müze Binası'nın üst katının kaldırıldıktan sonraki halini gösteren 1950'lere ait fotoğraf.....	138
Şekil 5.17 : Kolordu Caddesi'nin 2015 yılına ait fotoğrafı.....	138
Şekil 5.18 : Öğretmen lojmanlarından bazılarının 2015 yılına ait fotoğrafları.....	139
Şekil 5.19 : Fiziksel olarak varlığını sürdüren tescilli Kolej binalarını gösteren kroki.....	139
Şekil 5.20 : Solda ABCFM'in İstanbul'daki idari merkezine ait 1990'larda çekilmiş bir fotoğraf, sağda 2016 yılına ait aynı binanın fotoğrafı.....	140
Şekil A.1 : ABCFM ve Osmanlı İmparatorluğu kronolojisi.....	151
Şekil A.2 : ABCFM ve Merzifon İstasyonu kronolojisi.....	152
Şekil A.3 : Merzifon Anadolu Koleji yapıları kronolojisi.....	153
Şekil A.4 : 1893, 1902, 1912 yıllarına ait yerleşke krokilerinin karşılaştırılması.....	154
Şekil B.1 : Eğitim yapısı, ilahiyat okulu.....	155
Şekil B.2 : Eğitim yapısı, kız okulu binası.....	156
Şekil B.3 : Eğitim yapısı, Anadolu Koleji ana binası.....	157
Şekil B.4 : Eğitim yapısı, Wickes endüstri-kendine yardım atölyesi.....	158
Şekil B.5 : Sağlık yapısı, eski hastane.....	159
Şekil B.6 : Sağlık yapısı, yeni hastane.....	160
Şekil B.7 : Sosyal yapı, müze-kütüphane.....	161
Şekil B.8 : Sosyal yapı, kuzey kolej binası.....	162
Şekil B.9 : Konaklama yapısı, yetimhane binası.....	163
Şekil B.10 : Konaklama yapısı, öğretmen evleri.....	164
Şekil B.11 : Eğitim yapısı, Union Hall binası.....	165
Şekil B.12 : Eğitim yapısı, George Hill White Hall binası.....	166
Şekil B.13 : İbadet yapısı, memorial chapel binası.....	167

GEÇ OSMANLI DÖNEMİNDE BİR MİSYONER YERLEŞKESİ: MERZİFON ANADOLU KOLEJİ

ÖZET

Geç Osmanlı Döneminde Anadolu'da etkinliği artan misyoner faaliyetlerinin beraberinde ortaya çıkan yapılaşma, inşa edildiği yerleşimi hem kentsel hem de mimari ölçekte etkileyen bir unsurdur. Bu unsur yaşamsal ve sosyal ihtiyaçların giderilmesi anlamında rol oynamıştır. Tez çalışması bu etkileşimin 1882-1921 yılları arasında faaliyet göstermiş olan Merzifon Anadolu Koleji örneği üzerinden incelenmesini konu almaktadır.

Merzifon Anadolu Koleji resmen 8 Eylül 1886 tarihinde kolej olarak kapılarını açmıştır. Ancak American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) misyonerleri 1850 yılında Merzifon'a ziyaretler gerçekleştirmeye başlamıştır. Bu ziyaretler esnasında tanıştıkları ve kendilerini oldukça olumlu karşılayan yöre halkının da desteğiyle burada bir eğitim kurumu kurmaya karar vermişlerdir. Bu sürecin başlangıcını oluşturan Bebek İlahiyat Okulu'nun Merzifon'a taşınmasının ardından, önce bir kız mektebi ve ardından bir lise kurulmuş ve bu lisenin verdiği ilk mezunlarla birlikte kolej evresine geçilmiştir. ABCFM'nin katkısı, Amerika'dan yapılan bağışlar, yerel bağışlar ve öğrencilerin aidatları ile bir yapı topluluğu haline gelen Anadolu Koleji'ne zamanla daha büyük bir ilahiyat okulu, sağır okulu, eski ve yeni hastane, kütüphane, müze, kendine yardım atölyeleri, müzik ve diğer kulüp etkinlikleri yapıları, spor alanları, öğretmen lojmanları gibi yapılar eklenerek yerleşke kapsamlı bir yaşam alanı haline gelmiştir. Ayrıca, söz konusu alanın kullanımı yalnızca öğrenci ve öğretmenlerle sınırlı kalmamıştır. Hastanenin hem Hristiyan hem Müslüman halka hizmet vermesi, demiryolu inşaatında çalışmak üzere yerel halka verilen İngilizce eğitimler, atölyelerde üretilen çok sayıda ve çeşitte ürünün yerel halka sunulması, müzeye dışarıdan ziyaretçi kabulü gibi durumlar kolejin halkla derin ve iyi ilişkiler kurmasını sağlarken kampüs alanının Merzifon halkının kullanımına da belli oranda açmıştır. Kolej mezunlarından birinin kurduğu matbaa ve sinema da Kolej'in çevre ile ilişki kurmasına katkıda bulunan etkenlerdendir. Kolej ilk olarak I. Dünya Savaşı sırasında kapanmış ve yapılarından bir kısmı hastane olarak kullanılmıştır. 1924 yılında tamamen kapanması sonrasında ise muhtelif kamu kurumlarına ve 8. Kolordu'ya tahsis edilerek fiziksel varlığını kısmen sürdürmüştür. Günümüzde yapıların bir kısmı ayakta, bir kısmı ise yıkılmış veya harabe haldedir. Hastane binası olarak kullanılan yapı günümüzde restore edilmiştir ve Merzifon Fen Lisesi olarak kullanılmaktadır. Okulun kapanması ve Amerikalı misyonerlerin Merzifon'dan ayrılmasından sonra Kız Hayat Mektebi ismiyle eğitime devam eden okulun North Hall (Kuzey Koleji) binası ise atıl durumdadır. Halen Merzifon Belediyesi'ne ait olan bu yapının restorasyonu devam etmekte olup bir müzeye dönüştürülmesi çalışması sürmektedir. Ayakta olan yapılardan bir başkası ise bugün Amasya Meslek Yüksekokulu'na ait idari bina olup iç mekanının büyük ölçüde aslına yakın bir durumda olduğu düşünülmektedir. Bu ana yapılar dışında öğretmenlere ait lojmanlar

yerleşke çevresinde özellikle Kolejaltı Caddesi (bugünkü Kolordu Caddesi) civarında bulunmaktadır. Öğretmen lojmanlarından ikisinin belediye tarafından restorasyonu gerçekleştirilmiş, bir diğerrinkini planlanmıştır. İki lojman binası ise özel mülktür.

Tez çalışması belirtilen amaçlar doğrultusunda öncelikle bu yerleşkenin mimari tasarım ve yapım sürecini belgelemeyi hedeflemektedir. Özellikle birincil kaynaklara dayanan bu belgeleme ile söz konusu süreçte yer alan aktörler ve süreci biçimlendiren dinamiklerin anlaşılmasına, ikinci olarak ise yerleşkenin mimari karakteri ve bu dinamiklerin ilişkisinin anlaşılmasına çalışılmıştır.

Merzifon Anadolu Koleji'ne dair daha önce yapılmış çalışmalar eğitim sistemi ve tarihi, misyonerlik faaliyetleri, bu faaliyetlerin bölgenin siyasi, kültürel, dini ve toplumsal yapısında yarattığı değişiklikler, kolejin yerel halk ile ilişkisi ve politik ortama etkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmaların bazılarında yer yer bütçe konuları içerisinde inşa faaliyetlerine ayrılan pay veya inşaat izinlerine dair bilgiler yer almakla birlikte okulun tüm yapılarının mimari gelişimi ve tarihi üzerine odaklanılmamış, okulun fiziksel çevresi, mekânsal özellikleri ve çevresi ile kurduğu sosyal ilişki incelenmemiştir. Tez çalışması, literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir.

A MISSIONARY CAMPUS IN THE LATE OTTOMAN PERIOD: MARSOVAN ANATOLIA COLLEGE

SUMMARY

In the late Ottoman period, the effectiveness of missionary activities increased in Anatolia. With this increase, the urbanization and architectural scale affected the settlement. This situation has played a role in eliminating vital and social needs. The thesis study is about the examination of this interaction through the example of Merzifon Anatolian College which was active between 1882-1921.

Merzifon Anatolian College officially started its activities on September 8, 1886 as a college. However, the missionaries of the American Board of Foreigners Missions (ABCFM) began to visit Merzifon in 1850. During these visits, they decided to establish an educational institution here with the support of the local people who met themselves with a positive attitude. Following the transfer of the Baby Theological School, which was the beginning of this process, to Merzifon, first a school for girls and then a high school were established. With the first graduates of this high school, the college phase began. With the contribution of ABCFM, donations from the United States, local donations and the dues of the students, Anadolu College has become a group of buildings. In time, a larger theological school, the school for the deaf, new hospitals, libraries, museums, self-help workshops, music and other club activities, sports fields, and teacher residences were added. The campus has become a comprehensive living space. Moreover, the use of the area in question was not limited to only students and teachers. The hospital provided services to both Christian and Muslim populations, providing trainings to local people to work in railway construction, offering numerous and various products produced in workshops to local people and accepting visitors from outside the museum to establish deep and good relations with the public. The campus area has been opened to a certain extent for the use of the people of Merzifon. One of the graduates of the college is the printing house and the cinema. The college was first closed during World War I and some of its buildings were used as hospitals. After its complete closure in 1924, it was allocated to various public institutions and 8th Corps and continued its physical existence in part. Today, some of the buildings still exist, while others are ruined or ruined. The building that was used as a hospital building has been restored and used as Merzifon Science High School. After the closure of the school and the departure of the American missionaries from Merzifon, the school, which is continuing its education under the name of Kız Hayat Mektebi, is idle. The restoration project has been prepared for this structure which belongs to the Municipality of Merzifon and it is planned to be transformed into a museum. One of the standing structures is the administrative building of the College and today it is thought that the interior is in a close position to the original. Apart from these main buildings, the teachers' lodging is located in the vicinity of the campus, especially Kolejaltı Street (today's Kolordu Street). Two of the

teacher residences were restored by the municipality and another was planned. Two residential buildings are private property.

The thesis study aims to document the architectural design and construction process of this settlement. With this documentation, which is mainly based on primary sources, it has been tried to understand the actors involved in the process and the dynamics that shape the process. Secondly, it is tried to understand the architectural character of the settlement and the relationship between these dynamics.

Previous studies on the Merzifon Anatolian College focused on the education system and its history, missionary activities, changes in the political, cultural, religious and social structure of the region, its relationship with the local community and its effects on the political environment. Some of these studies included information on the share or construction permits allocated for the construction activities in some places, but not the architectural development and history of all the schools, the physical environment of the school, its spatial characteristics, and the social relationship it established with its surroundings. The thesis study aims to fill this gap in the literature.

Describing the design and construction processes of the components of the campus was a priority. Identifying the identity of the architects and other actors involved in this process and compiling information on their professional background is another step. In addition, it was tried to understand the dynamics of this process. In addition, the task of the development of the campus as a quality development of the college, development, and activities to increase the influence of the region in the parallel between the increase in the task undertaken by the structures have been tried to understand. In the period of Abdülhamid II, the question of whether the effects of these structures on the people and the administration can be considered as a kind of self-preservation because of the influx of the Armenian events that started in 1915 and before. One of the steps is to reveal the effects of the settlement with the existing environmental texture and the design language. Within this framework, the period documents which may be a clue to the mentioned relationship have been used, in addition to inferences over the existing traditional tissue.

In this study, archival research, secondary literature research and on-site observation and detection methods were used. The ABCFM collections of the Microfilm Archive at the Boğaziçi University Library and the ABCFM Collections of the SALT Research Archives were scanned. In addition, Prime Ministry State Ottoman Archives and Thessaloniki Anatolian College Digital Archive were examined. With this research, albums, reports, newsletters, drawings, memoirs and letters belonging to Anadolu College were reached. For the secondary literature, a study was conducted covering the research libraries in Istanbul. As a field study, the buildings have been investigated from the campus to the campus. The material obtained from the archive sources and the findings in the field were compared. In addition, a visit to the Municipality of Merzifon was carried out and the documents and information related to the college campus were collected through the resources available at this institution. The results of the study were obtained with concurrent readings.

William John Childs can be seen in different sources. However, although there is no one-to-one connection between these sources, the mentioned source is mentioned by emphasizing the qualification according to the purpose of the source. In 1917, he published the book *Asia Across Asia Minor on Foot* 'in England, which is also his hometown, namely' *Asia Minor on the Move* '. The road to Asia and Africa to travel through Anatolia, to observe and recognize the u East 'has attracted travelers. In

general, even though the trips were for tourism purposes, there were also trips for researching and researching countries, especially in the reports and letters of the missionaries and navy members. It is known that Childs, who carried out this trip between 1911 and 1912, was an intelligence officer in the British Admiralty Office. He reached Iskenderun from Istanbul to Samsun and from there. During this trip, he stayed in Merzifon Anatolian College for a while. During the stay, he designed some buildings. The drawings with the name and signature correspond to the travel dates of the traveler. It is observed that the college matured in the period after 1910 and its construction activities were parallel to the planned and development philosophy. It is known that an English architect, whose name was first mentioned in the report of 1910-1911, was kept for the design of new buildings of the college. In this report, Childs is included among the participants by the term "Mr. Childs, architect for Anatolia College and Hospital" (Not under appointment). It is possible to obtain information from the report that Mr. Childs, who is an English architect, from the same report, draws the plans for the new college building and hospital building and works in various jobs outside of architecture. Within the scope of the thesis study, the construction activities and the relationship between these activities and social events are examined. To summarize, all developments are realized by the effect of growth and development. But on the other hand, structural development strengthened social relations. The structures which are compatible with the local architectural language of Merzifon especially preferred in the first period are both an economic necessity and the fact that the style is not contradictory at the beginning of the first established relationship with the local. If the structures of a group of missionaries who came to the city from another country and were foreign were also foreigners, it could have become physically difficult to relate. However, it is noteworthy that the College has increased its influence in the region, its work progressed, and the central budget, American style re-shaped, large stanchions, new materials brought from abroad were used for the first time.

1. GİRİŞ

American Board okullarından biri olan Merzifon Anadolu Koleji üzerine yapılan bu tez çalışmasında amaçlananlardan ilki bir misyoner koleji ve beraberindeki yerleşkenin hem mimari dil hem de kentle kurduğu ilişki açısından nasıl biçimlendiğini anlamaya çalışmak, bu biçimlenme üzerinde Kolej'in faaliyetleri ve kentin toplumsal-sosyal yapısının etkileşimini gözlemlemek ve ilişkileri saptamak olmuştur.

Amerikan misyonerlik faaliyetlerinin bir sonucu olarak Merzifon'da kurulan Anadolu Koleji, 1866'dan 1921'e dek Merzifon'da faaliyet gösteren bir eğitim kurumudur. İstanbul Bebek'te kurulan ilahiyat okulunun din eğitimini azaltıp genel eğitime ağırlık vermesiyle birlikte American Board'dan ayrılarak Merzifon'a taşınmış ve faaliyetlerini burada sürdürmüştür. Bünyesinde ilkokul, ilahiyat okulu, kolej barındıran kurum eğitim vermek üzere öncelikli hedef kitlesini Anadolu'da yaşayan Osmanlı halkından Ermeni ve Rumlar olarak belirlenmiş fakat zamanla farklı din ve milletten öğrenciler de okuldan eğitim alabilmiştir. 1886 yılında müfredatını dini eğitimin dışında da genişleten Kolej kısa zamanda önemli bir öğrenci nüfusuna sahip olmuştur. Eğitim faaliyetleri dışında sağlık faaliyetleri, sosyal ve kültürel faaliyetlerle yerele ulaşan Kolej, Merzifon'da çalışmalarını sürdürdüğü süre içerisinde ihtiyacı doğrultusunda yeni yapılar inşa ederek geniş bir yerleşkeye sahip olmuştur. 1916 yılında kapanan okul 1919 yılında tekrar eğitime başlamış olsa da 1921'de bir daha açılmamak üzere tamamen kapanmıştır. 1924 yılında Yunanistan Selanik'te Anadolu Koleji ismi ile yeniden açılmıştır.

Merzifon Anadolu Koleji'ne dair daha önce yapılmış çalışmalar eğitim sistemi ve tarihi, misyonerlik faaliyetleri, bu faaliyetlerin bölgenin siyasi, kültürel, dini ve toplumsal yapısında yarattığı değişiklikler, kolejin yerel halk ile ilişkisi ve politik ortama etkileri üzerine yoğunlaşmıştır. Bu çalışmaların bazılarında yer yer bütçe konuları içerisinde inşa faaliyetlerine ayrılan pay veya inşaat izinlerine dair bilgiler yer almakla birlikte okulun tüm yapılarının mimari gelişimi ve tarihi üzerine odaklanılmamış, okulun fiziksel çevresi, mekânsal özellikleri ve kentle olan fiziksel

etkileşimi ele alınmamıştır. Tez çalışması, literatürdeki bu boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Ayrıca, Merzifon Anadolu Koleji'nin diğer American Board okulları içerisinde öne çıkan konumu nedeniyle bu çalışmanın diğer okullara dair gelecekte yürütülebilecek çalışmalar için de bir başlangıç işlevi görebileceği düşünülmektedir.

Yerleşkeyi oluşturan bileşenlerin tasarım ve yapım süreçlerinin betimlenebilmesi öncelikli adım olmuştur. Bu sürece dâhil olan mimar ve yapımcıların kimliklerinin tespit edilmesi ve mesleki arka planlarına ilişkin bilgi derlenmesi bir diğer adımdır. Bunun yanında kampüsün fiziksel gelişim sürecinin Kolej'in faaliyetlerinin nitelik olarak ilerlemesi ve Kolej'in etkisinin yerelde yaygınlaşarak artması arasındaki olası paralellikte yapıların etkisinin olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Yerleşkenin mevcut çevre dokusu ile kurduğu ilişki ve tasarım dili açısından etkilerinin ortaya çıkarılması ise adımlardan bir diğeridir. Bu çerçevede söz konusu ilişkiye ipucu olabilecek dönem belgeleri kullanılmış, ilave olarak mevcut geleneksel doku üzerinden çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır.

Misyonerlik kavramının açıklanması ve Amerikalı misyonerlerin faaliyetlerinin Osmanlı İmparatorluğu topraklarındaki serüveni ile devam eden ikinci bölüm, Bebek İlahiyat Okulu'nun İstanbul'da kurulup Merzifon'a nakledilmesi ile sonlanmaktadır. Bu nakli takiben ABCFM'in Batı Türkiye Misyonu ve Merzifon İstasyonu'nun kurulması ve beraberinde Merzifon Anadolu Koleji'nin kurulması ve faaliyetlerinin çeşitlenmesini konu edinen üçüncü bölümde bu tez çalışmasının amaçladığı yapıların mimari gelişimine sebep olan arka planı oluşturan sosyal faaliyetleri ve niteliksel gelişmeleri ele almaktadır.

Tezin odağını oluşturan Merzifon Anadolu Koleji'nin fiziksel çevresine odaklanan dördüncü bölümde, Kolej'e ait yerleşkenin gelişim süreci Merzifon'un betimlenmesi ile desteklenerek yerleşkeye ait elde edilen krokiler yardımıyla kronolojik olarak ele alınmıştır. Bu krokilerin ait olduğu yıllara göre gelişiminin önceki bölümde ele alınan kolej faaliyetleri ile paralellik gösterip göstermediği anlaşılmaya çalışılmıştır. Aynı bölümün ilerleyen kısımlarında yapılarının belgelenmesi, onların işlevleri ve kullanım amaçları göz önünde bulundurularak eğitim, sağlık, sosyal ve konaklama yapı tipolojilerine göre sınıflandırılmıştır. Bu bölümün son kısmında işlevleri gözetilmeksizin planlanan fakat yapımı gerçekleşmeyen yapılar ele alınmıştır.

Son bölümde ise Kolej'in faaliyetlerini Merzifon'da sonlandırması sonucu bahsi geçen fiziksel çevrenin durumuna dair bilgi verilmekte ve günümüze kadar geçirdiği süreç özetlenmektedir.

American Board'un 1830'lara kadar geriye giden, çoğunluğu yazılı kaynaktan oluşan arşivi American Research Institute (Amerikan İlmi Araştırmalar Enstitüsü - ARIT) bünyesinde bulunmaktadır. SALT ortaklığı ile bu kaynaklar dünya çapında kamu erişimine açıktır. Çalışmada temel olarak arşiv araştırması, ikincil literatür araştırması ve yerinde gözlem ve tespit yöntemleri kullanılmıştır.

Kaynakçada sunulan birincil kaynaklar kapsamında arşiv araştırması olarak öncelikle ABCFM arşivlerine mikrofilm veya dijital kopya olarak ulaşma imkanı sağlayan Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Mikrofilm Arşivinin ABCFM koleksiyonları ile American Research Institute in Turkey (ARIT) ve SALT Research Arşivi ABCFM Koleksiyonları dijital olarak taranmıştır. Ayrıca Başbakanlık Devlet Osmanlı Arşivi'nde ve 1921 yılında Kolej'in Merzifon'da faaliyetlerini sonlandırıp Selanik'e taşınmasıyla bugün de hala eğitime devam eden Selanik Anadolu Koleji Dijital Arşivi üzerinden Kolej ve Merzifon'a dair araştırma yürütülmüştür. Bu araştırmalar ile Anadolu Koleji'ne ait albümler, raporlar, bültenler, çizimler, hatırat ve mektuplara ulaşılmıştır.

İkincil literatür için İstanbul'daki araştırma kütüphanelerini kapsayan bir çalışma yürütülmüştür. Alan çalışması olarak ise Kolej kampüsünden bugüne ulaşan yapılar üzerinde bizzat yerinde inceleme yapılmış ve arşiv kaynaklarından elde edilen malzeme ile sahadaki bulgular karşılaştırılmıştır. Ayrıca Merzifon Belediyesi'nde bulunan kaynaklar üzerinden Kolej kampüsüne ilişkin belge ve bilgilerin derlenmesine çalışılmıştır.

2. MİSYONERLİK, AMERICAN BOARD VE OSMANLI İMPARATORLUĞU

2.1 Misyonerlik Kavramı

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde faaliyet göstermiş farklı din mensuplarına ait eğitim kurumlarını iki farklı alanda ele almak gerekmektedir. Bunlardan ilki 19.yüzyıla dek Osmanlı coğrafyasında yaşayan gayrimüslimlerin kurdukları ve bugün azınlık okulu olarak tabir edilen okullar; diğeri ise Batılı misyonerlerin kendi amaçları doğrultusunda kurdukları ve Osmanlı İmparatorluğunun özellikle son iki yüzyılında faaliyetleri yoğunlaşan yabancı okullardır.

Anlamı Latince “mittere” yani göndermek fiilinden gelen misyon (mission) sözcüğü 16.yy’da Hristiyanlığı benimsemiş din adamlarının Hristiyanlığı öğretmek adına belli yerlere gönderilmesi anlamına gelmektedir. Bu gönderilen öğretici kişilere ise misyoner denmektedir.¹ Türk Dil Kurumu’na göre misyoner kelimesi yukarıdaki tanımla paralellik göstermekle birlikte bu kişileri bir dini, özellikle de Hristiyanlığı yaymakla görevli kimse veya kendini herhangi bir düşünceyi, bir ülküyü yaymaya adanmış kimse olarak aktarmaktadır. 17. yüzyıldan itibaren ticari ya da siyasi amaçlarla yabancı bir ülkeye özel görevlilerin gönderilmesine de misyon denmesiyle birlikte bu kavramın genel anlamda özel bir görevle görevlendirilmek ve yetkilerle yabancı ülkelere gönderilmeye karşılık gelmiştir. Havarilerle başlayıp günümüze dek gelen süreçte misyonerlik faaliyetleri esas olarak İncil’i öğretmek, Hristiyan olmayanları bu dine kazandırmak ya da belli bir mezhebe dahil etmek amaçlarıyla sürmüştür; matbaa, sağlık, eğitim gibi faaliyetlerle somutlaştırılmıştır. Dinsel anlamını koruyor olsa da 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren barış ve toplumsal uyumun sağlanması, sınıf farklılıklarının giderilmesi gibi laik ve çağdaş amaçları da faaliyetlerinin içine dahil etmiştir (Kocabaşoğlu, 2000).

¹ The Oxford English Dictionary, 2001

Dinsel anlamda milattan sonra 30'lu yıllarda Havariler Dönemi ile başlayan misyonerlik tarihi beş döneme ayrılır: Havariler Dönemi (MS 33-100), Kilise Kurucuları Dönemi (MS 100-800), Ortaçağ Dönemi (800-1500), Reformasyon Dönemi (1500-1650), Reformasyon Sonrası Dönem (1650-1800). 1793 yılında Misyoner William Carey'in Hindistan'a gelişiyle Modern Misyonlar Dönemi başlar (Mason, 1921). Bu dönem 1965 yılında II.Vatikan Konsili'ne kadar devam etmektedir. Misyonerlik faaliyetlerine bakıldığında modern dönem önemli ve oldukça faal geçmiştir. Her inanıştaki Avrupalı ve Amerikalı farklı misyonerler bu dönemde Uzak Doğu, Orta Doğu, Anadolu ve Kuzey Afrika gibi geniş coğrafyalara açılmış, buralardaki mevcut yerel kiliseler aracılığı ile ilk ilişkileri kurmuşlardır. İlk dönem misyonerlere göre metinleri sadece anlatarak aktarmanın dışında bu metinlerin birçok baskısı yapıp nüshalar daha çok kişiye ulaştırılabilmektedir.

Uygur Kocabaşoğlu'na (2000) göre de misyonerliğin özü dindir. Başlıca araçlarını okul, matbaa, kitap, hastane gibi modern kurumlar olarak sıralamaktadır. Ancak misyonerlerin bu saydığı kurumlarda iyi işleyen, etkin bir sistem yardımıyla iktisadi-ticari çıkarların, siyasal-kültürel etki ve yayılmanın aracı olmalarının ötesine gidememiş oldukları saptamasını yapmaktadır. Bu saptamayla misyonerliğin uhrevi görünüşüne rağmen dünyevi olduğu yorumunu getirmektedir (Kocabaşoğlu, 2000).

Osmanlı İmparatorluğu'nda yürütülen birçok misyonerlik faaliyeti ve bunlar arasında ABCFM'in misyonerlik faaliyetleri de bu bahsi geçen Modern Misyonlar Dönemi'nde gerçekleşmiştir.

2.2 Amerikalı Misyonerler ve American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM)'in Kurulması

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk misyonerlik faaliyetleri 15.yüzyıldaki Katolik Fransız misyonerlere uzanmaktadır. 17.yüzyılla birlikte Katolik misyonerler Osmanlı topraklarındaki faaliyetlerini arttırsa da 19.yüzyılda bölgedeki en güçlü misyoner gruplar Protestan ülkelerden gelmiştir. Bu dönemde misyonerlik faaliyetleri dünyada genel olarak aktif dönemini yaşarken Protestan misyonerler de Osmanlı İmparatorluğu topraklarında oldukça aktiftir. 18.yüzyılda Britanya'da ortaya çıkan Evangelikalizm²

² ABD ve Britanya'nın başını çektiği 19. yüzyıl Protestan misyonerliğinin temelinde, politik, ekonomik ve kültürel emperyalizmin yanı sıra kökleri 18. Yüzyıldaki "Evangelikal Canlanma"ya (Evangelical

hareketi, Viktorya döneminde (1837-1901) tüm Birtanya ve kolonilerindeki kültürel hayatı ve düşünce biçimlerini etkilemiştir. Evangelikaller, farklı din ve mezheplere mensup kişileri Protestanlığa çevirme, Hristiyanlık inancının merkezine İncil'i alarak onu duyurmak gibi temel amaçlar belirlemişlerdir. Evangelikalizm, ABD ve Britanya'nın öncü olduğu 19.yüzyıl Protestan misyonerliğinin temelini oluşturmuştur. Bu amaçları yaymak içinse misyonerlik kurum ve cemiyetleri kurarak dünya çapında birçok ülke ve şehirde okul, kolej, Pazar okulu gibi eğitim kurumları, sağlık hizmeti ve matbaalarını kurmuşlardır (Sağ, 2017).

Bu misyonerler arasında Amerikalı Protestanlar da yer almaktadır. Faaliyet gösteren en etkili misyoner örgüt American Board of Commissioners for Foreign Missions (ABCFM) bu çalışmanın da konusunu oluşturan eğitim, sağlık ve sosyo-kültürel çalışmalarını gerçekleştirmektedir. Merkezi Massachusetts Eyaletinin başkenti ve en büyük şehri Boston olan ABCFM, 1810 yılında kurulmuştur. ABCFM ya da American Board, ABD'de önemli ve büyük bir misyoner örgütüdür. Kocabaşoğlu'nun (2000) aktardığına göre; ABCFM, Kalvinci geleneği takip eden, 16. yüzyıl sonları ile 17. yüzyılda İngiltere ve Amerika'nın doğusunda ortaya çıkan Püriten³ akımın üç temsilcisinden biri olan "kongregasyonalist"ler⁴ tarafından kurulmuştur. 1886 yılına gelindiğinde ABCFM, ABD'deki sayısı 16 olan Protestan misyoner örgütün en büyüğü olmuştur (Anderson, 1861).

Kuruluşu sonrasında ABCFM çeşitli bireysel bağışlar ve kilise topluluklarından bağışlar almıştır. Bu bağışlar merkez dışındaki coğrafyalara gidişler için ilk desteği sağlamıştır (Strong, 1910). İlerleyen yıllarda bu bağış sistemi devam etmiş olsa da kurulan misyonların çoğunluğu tanıtım faaliyetlerinden oluşan kendi çabaları ile topladıkları bağışlar, öğrencilerden alınan okul ücretleri ve self-help⁵ uygulamasıyla

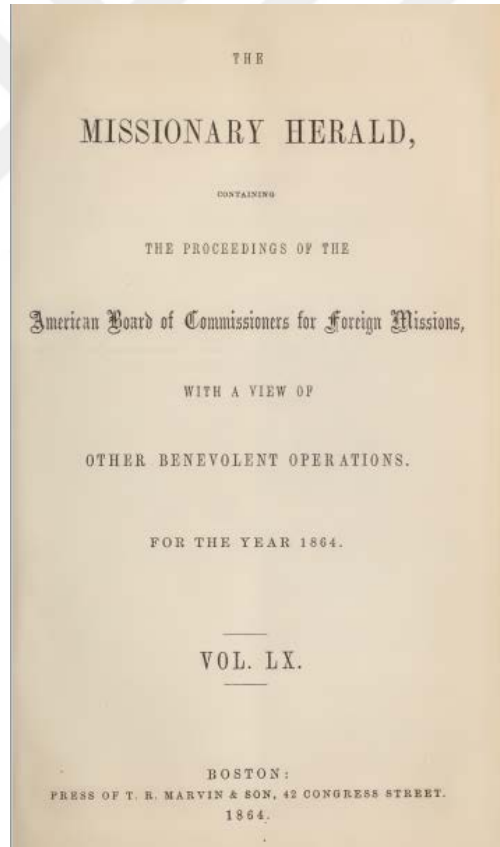
Revival) dayanan "Protestan Müjdeleme Hareketi"dir. Protestan hareketi olan Evangelikalizm; herhangi bir mezheple sınırlı kalmamış ve birçok farklı Protestan mezhebini etkisi altına almıştır. Bu sebeple sadece İncil'i yayma anlamına gelen Evangelizm ile karıştırılmamalıdır (Sağ, 2019).

³ Püritenler, 16. ve 17. yüzyılda I. Elizabeth'in Anglikan Kilisesi'nde başlattığı reformist hareketi yetersiz bulan, amaçlarını saflığı aramak olarak tanımlayan muhalif bir Protestan grubudur (The Oxford English Dictionary, 2001).

⁴ İngilizcesi "Congregationalist" olan Kongregasyonel Kilise yani cemaat kiliseleri Reform geleneğinde, her cemaatin bağımsız ve özerk bir şekilde kendi meselelerini yönettiği cemaatçi kilise yönetimini uygulayan Protestan kiliseleridir (The Oxford English Dictionary, 2001).

⁵ Self-help: Döner sermaye, kendi kendine yeten bir öğrenme ve üretim sistemi sağlayıp işliklerde yürütülen bir faaliyettir. Gelecek bölümlerde kolejdeki işleyişi üzerinde detaylı olarak durulacaktır. Misyonerlikle ilgili Türkçe kaynaklarda bu terim 'kendine yardım' ve 'öz-yardım' gibi çeviriler ile kullanılmaktadır. Bu tez çalışmasında Türkçe olarak daha yaygın kullanılan kendine yardım tamlaması tercih edilmiştir.

kendi kaynaklarını yarattıkları görülmüştür. ABCFM misyonerleri geniş coğrafyalara yayılıp buralarda misyonlar kurdukça daha çok kaynağa ihtiyaç duymuş, fakat ABD'deki bağışçılar uzak ülkelerde yapılan faaliyetlerden haberdar olamadığı için bağış yapmaktan uzak durmuşlardır. Bu gibi nedenlerle bağış gelirlerini arttırmak ve kilise üyelerini bilgilendirmek amacıyla yayın çıkarmaya karar vermişlerdir. Kitaplar, bültenler, broşürler, yıllıklar, gazete ve haberleri ve süreli yayın olarak Missionary Herald dergisini ayda bir yayınlanmak üzere çıkarmaya başlamışlardır. Özellikle Missionary Herald çok satan dini/muhafazakâr bir dergidir. Bu derginin haberlerine genel olarak bakıldığında misyonlarda görev yapan misyonerlerin kaleme aldığı yazılar yer almaktadır. Gelişmeleri ve olumlu haberleri içeren bu haberlerle birlikte bağışçılara bu faaliyetleri desteklemeleri için bağış çağrısında bulunmaktadır. Ayrıca çıkan anı ve mektuplar Doğu'yu anlamanın temel kaynakları olarak belli bir popüleriteye sahiptir (Danacıoğlu, 2010).

Şekil 2.1 : Missionary Herald dergisinin 1864 tarihli nüshasının kapağı.

1830 yılında Çin ve Suriye'de misyonerlik faaliyetlerine başlamış olan ABCFM, aynı dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda da çalışmalara başlamıştır. 1831 yılında Atina'da, 1834 yılında İran'da misyonlar oluşturulmuş ve devamında Afrika, Batı Afrika ve Güney Afrika'da çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır. Bağışların etkisi ve

yetişen misyonerlerin sayısının artmasıyla dünya üzerindeki örgütlenme sayısı da artan ABCFM; Uzakdoğu, Balkan coğrafyası, Orta Amerika gibi yerlerde de misyonlar kurmuştur (Munsell ve Tupper ve Dwight, 1904).

Misyon, ABCFM'in faaliyetleri açısından bakıldığında temel idari birim anlamına gelmektedir. Çalışmalarda temel birim olarak ülke değil misyon alınmaktadır. Misyon sözcüğü ayrıca kurul anlamına gelmekle birlikte tüm faaliyetleri kapsayan temel bölge olarak da tanımlanmaktadır. Tüzük, yönetmelik ve kuralların dışına çıkmamak kaydıyla özyönetim esasına dayalı örgütsel bir birim oluşturulmuştur (Alan, 2008). Bu durumdan yola çıkarak Kocabaşoğlu (2000); misyonun bir ülkede birden fazla misyon kurulması ve bu misyonların örgütsel ve yönetsel olarak doğrudan Boston'daki ABCFM merkezine bağlı olmasına rağmen, misyonların tüzüğünü, yönetmeliklerini ve toplantı iç tüzüğünü ABCFM kurallarına göre kendisinin yapmasının ABCFM'in dış ülkelerde örgütlenmesinin esasını teşkil ettiğini ifade etmektedir (Kocabaşoğlu, 2000).

Merkeze bağlı bu özyönetim biçimini anlamak adına istasyon ve uç-istasyon kavramlarını tanımlamak da gerekmektedir. ABCFM'in yukarıda bahsi geçen misyonları, yönetsel olarak alt birimleri olan istasyonlara, istasyonlar da kendi alt birimleri olan uç-istasyonlara ayrılmıştır. İstasyonlar bir misyonerin idaresi altında ve genellikle şehirlerde kurulan organizasyonlardır. Bu istasyonlara düzenli turlar düzenlenmekte ve buralara bağlı uç-istasyonlar misyonerlerce belli aralıklarla ziyaret edilmektedir. Bu ziyaretler esnasında yürütülen çalışmalar denetlenmekte veya varsa sorunlara çözüm getirilmektedir. Her istasyon hesaplarını kendi tutmakla birlikte ihtiyaçları doğrultusunda çalışanlarını kendisi belirlemektedir. Gerçekleşen toplantı kayıtlarını tutmak ve arşivlemek yine istasyonun görevleri arasındadır (Alan, 2008). Uç istasyonlar ise tüm kararlarıyla istasyona bağlı hareket etmektedir. Kasaba ya da köyde bulunan ve yerli halk arasından bir Hristiyan tarafından idare edilen uç-istasyonun karar alma ve uygulama yetkisi bulunmamaktadır. Bulundukları misyon bölgesinin ve ABCFM'in genel kurallarına uymakla yükümlüdürler (Kocabaşoğlu, 2000).

2.3 Osmanlı İmparatorluğu'nda American Board

16. yüzyılda Kanuni Sultan Süleyman'ın verdiği imtiyazlarla birlikte Osmanlı topraklarında birçok misyoner örgüt faaliyet göstermiştir. Din, eğitim, sağlık, kültür

gibi alanlarda çalışmalar yürütmüş; okul, kilise, hastane, yetimhane, matbaa gibi kurumlar açmışlardır. Bu misyoner örgütlerinin mensubu oldukları ülkeler arasında Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri bulunmaktadır. ABD diğer ülkelere göre Osmanlı topraklarındaki misyonerlik faaliyetlerine geç başlamış olsa da 19.yüzyıl boyunca gerçekleştirdiği faaliyetlerle amaçları açısından başarı kazanmıştır.

Osmanlı topraklarına ABCFM adına gelen ilk misyonerler 1819'da Kudüs'te bir misyon kurmak üzere gönderilmiş ve 15 Ocak 1820'de İzmir'e varmış olan Pliny Fisk ve Levi Parsons'dur (Eddy, 1913). Bu iki misyoner Boston'dan gemiyle yola çıkarken yanlarında Amerika Yabancı Misyon Temsilcileri Birliği Karar Komitesi'nin kesin talimatlarını taşımaktadırlar. Fisk ve Parsons bu talimatlar doğrultusunda Anadolu'da misyonerlik çalışmaları açısından neler yapılabileceği ve ne tür faaliyetler yürütülebileceğiyle ilgili gözlemde bulunacaktır. İzmir'e varmış olmaları nedeniyle ABCFM'in Anadolu'daki ilk varlığı burada başlamış ve ilk merkez de burası olmuştur. O yıllarda İzmir ticari hareketliliğin yoğun olduğu, diğer şehirlerle kolay bağlantı kurulduğu ve gayrimüslim unsurların kendi dillerinde ibadet edebildiği ve mülk edinebildiği bir yerdir (Johnson, 2006). Bu nedenle İzmir, ABCFM'in faaliyetlerine başlaması açısından öncelikli hale gelmiştir. Görevleri, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki halkların ihtiyaçlarını belirlemek, Osmanlı topraklarında Hristiyan misyonu kurulmasının mümkün olup olmadığını gözlemlemek ve açılması planlanan olası yeni misyonu incelemektir (Stone, 2011).

Levi Parsons 1822 yılında ölmüştür. Pliny Fisk ise 1823 yılında Suriye misyonunu Beyrut'ta kurmuş ve 1825 yılına kadar burada görev yapmıştır. Suriye misyonunun kurulduğu yıl ikinci bir misyoner grubu Suriye bölgesine gelmiştir. Bu misyoner grubu William Goodell, Isac Bird ve eşlerinden oluşmaktadır (Eddy, 1913). Burada kurdukları Filistin misyonunda istekli bir şekilde çalışmalarına rağmen bölgede onlara karşı oluşan muhalefet nedeniyle bir süre Malta'da yaşamak zorunda kalmışlardır. Malta'da geçirdikleri süreçte birçok çeviri ve yayın faaliyetinde bulunmuş, ağırlıklı olarak dini yayınların çevirisini gerçekleştirmişlerdir (Eddy, 1913). Malta'da bulunan ve oldukça faal olan ABCFM'e ait matbaada Ermenice, Osmanlıca, Rumca, İbranice ve Bulgarca İncil çevirileri yapılmıştır. 7 dilde yayın yapabilen bu matbaada misyona ait yayınların büyük kısmı gerçekleştirilebilmekteydi (Fensham, 1908).

1830'lara doğru ABCFM misyonerleri artık Osmanlı topraklarını daha iyi tanımakta ve bölgenin siyasi ve toplumsal dengelerini daha iyi anlayabilmekteydi. 1829'da

dönemin ABCFM genel sekreteri Rufus Anderson Osmanlı İmparatorluğu'na bir keşif gezisinde bulunarak İstanbul'da çalışmalar gerçekleştirmiştir. Bunun yanında Beyrut'ta devam eden çalışmaları da kapsayan Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki tüm sahalarına dair bir etüt çalışması için ABCFM misyonerleri Eli Smith ve Harrison G.O. Dwight Anadolu'yu araştırma gezisine çıkmışlardır (Tracy, 1842). Smith ve Dwight gezi esnasında birçok yerleşim yerinde ekonomik, etnik, dini ve sosyal gözlemler yaparak bunları not etmişlerdir. Büyük bir araştırma gezisi olan bu çalışma "Ermenistan'da Araştırmalar" olarak da bilinmektedir. Yapılan bu gezinin sonuçları ABCFM'in Anadolu'daki faaliyetleri öncesinde hazırlık sürecini oluşturmaktadır (Smith ve Dwight, 1834).

Sondaj çalışmaları ismi de verilen bu geziler misyonerlerin gittikleri toprakların halkını tanımak için yaptıkları araştırmaları kapsamaktadır. Misyonerlerin özellikle halkın arasına karışıp öğrenmeleri beklenen birtakım hususlar bulunmaktadır. Buna bir örnek olarak bahsi geçmiş olan 1829 yılında Rufus Anderson'un bölgeye yapacağı ilk gezipde dikkat etmesi gerekenleri kendisine bir talimat olarak bildiren belge ile anlamak mümkündür. Dinsel açıdan halkın durumunu, din adamlarının durumunu, ülkede eğitim ve öğretime ilişkin durumunu, halkın moral durumunu konu edinen ana başlıklar altında bu başlıklarla ilişkili detaylı maddeler yer almaktadır. Örneğin dinsel açıdan halkın durumu konusunda ibadet biçimlerine ne derece riayet edildiği, toplu ibadetlere katılımın sıklığı gibi sorular yer alırken eğitim öğretime ilişkin başlıkta ise dinsel ve laik okulların durumuna dair ayrı incelemeler yer aldığı gibi, olası bir okul açılması durumunda öğretmen istihdamı ve okul binası kiralamanın mali gerekliliklerinin düzeyi de araştırılması gerekenler arasındadır. Bu tip talimatları içeren belgeler farklı zamanlarda bölgeye gelmiş olan misyonerlere verilmiştir. Bu kimi zaman, 1831'de William G. Schauffler'e Yahudiler üzerine yapacağı sondaj çalışmaları öncesinde verildiği gibi Yahudilerin tarihi, imparatorlukta yoğun olarak bulundukları yerlerin saptanması, diğer dinlere inanan halk ile ilişkileri, okullarının durumu, ibadet biçimleri gibi detayları içeren bir talimat dizisi de olabilmektedir. Kudüs'te yaşayan misyonerler de Ermenilerle ilgili benzer bir çalışmayı yürütmüştür. Sondaj çalışmalarını gerçekleştiren misyonerler bu tip araştırmalar sonucunda elde ettikleri bilgileri düzenli raporlar halinde Boston'daki merkeze iletmektedirler. Bu bilgiler içerisinde gittikleri bölgelerin coğrafi, topografik, meteorolojik özellikleri de yer almaktadır (Kocabaşoğlu, 2000).

1830 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu ve ABD arasında anlaşma yapılmadığı için misyonerlik faaliyetleri gizli yürütülmektedir. 1830 yılında imzalanan ticari anlaşma ve 1831 yılında faaliyete geçen ABD temsilciliği ile misyonerlik faaliyetleri de kanuni bir çalışma alanı elde etmiştir. Bu gelişme üzerine 1831 yılında İstanbul'a gelen ilk Amerikalı misyoner William Goodell'e ABCFM tarafından İstanbul misyonunu kurma görevi verilmiştir. Bu misyonun kurulmasıyla ABCFM Osmanlı İmparatorluğu'nda kalıcı ilk misyonuna sahip olmuştur (Dodge, 1972).

Kısa zaman içerisinde American Board'un Türkiye misyonunun kurucusu olan Goodell'in İstanbul'da açtığı bazı okullar yoğun ilgi görmüştür. Bunun üzerine dönemin padişahının isteği ile Goodell'den Amerikan temsilciliği aracılığıyla bazı hükümet okullarını düzenlemesi dahi istenmiştir (Dodge, 1972).

ABCFM misyonerlerinin öncelikli amaçları Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Müslümanları ve Yahudileri Protestan yapmaktır. Yukarıda da belirtilen sondaj çalışmaları sonucunda Yahudilerin ve Müslümanların bu duruma sıcak bakmayacakları anlaşılmıştır. Bu araştırmalar, örneğin Müslümanların din değiştirmesinin ölüme varan cezaları olduğunu da onlara göstermiştir. Bu durum karşısında Hristiyan nüfusun yüksek olduğu bölgelere yoğunlaşmışlardır. Özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Ermenilere yönelmişlerdir (Stone, 2011). Bu kararda özellikle Smith ve Dwight'ın büyük araştırma gezisi, 1821-1827 yılları arasında Fisk, Parsons, King, Bird, Goodell'in gözlemleri ile Ermenilerin yoğun olduğu bölgelerde ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim durumları saptanmış ve böylece Ermenilerin misyoner çalışmasının hedefi olabileceğine dair kesin bir kanı oluşmuştur (Kocabaşoğlu, 2000).

Hristiyan inancına sahip olan Ermenileri daha kolay Protestan yapacaklarını düşünmüş olsalar da özellikle Katolik Ermeniler arasındaki çalışmalarda da bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Patrikhanenin baskısı çocuğunu misyoner okullarına gönderenleri dinden çıkarma, ölümle tehdit etme gibi noktalara varmıştır. Hatta Ermeni Patrikhanesi ABCFM okullarına öğrenci gönderiminin önüne geçmek için Hasköy'de bir ilkokul ve Üsküdar'da bir kolej açmıştır. Çocuklarını Protestan okullarından almaları emri verilmek üzere aileler patrik huzuruna çağrılmaktadır. Patrikhanenin Protestanlara karşı süren baskısı Tanzimat Fermanı ile azalmıştır. Bu baskının azalmasına katkı sağlayan ve ABCFM faaliyetlerine rahatlama getiren bir diğer gelişme ise İngiliz elçisi Stratford Canning'in Osmanlı İmparatorluğu'nda 1

Temmuz 1846 yılında ilk Protestan kilisesinin kurulmasını sağlamasıyla olmuştur. İlk dönemlerde yaşanan bu karışıklık yine de Ermeni halkın Amerikalılara yaklaşmasını önleyememiştir (Eddy, 1913).

1850'li yıllara dek farklı şehirlerde gerçekleştirilen Protestan kilisesi kurma ve cemaat oluşturma çabalarını takiben Osmanlı İmparatorluğu tarafından Protestanların tanınmasıyla birlikte çalışmalarını rahatça yapabilecekleri bir alan açılmıştır. 1856 yılında Islahat Fermanı ile ise ABCFM çalışmaları, Osmanlı Hükümeti nezdinde yasal olarak geçerlilik kazanmıştır. Bu ferman Osmanlı İmparatorluğu içinde gayrimüslimlere verilen haklar açısından büyük önem taşımaktadır. Asıl hitap ettiği kısım gayrimüslim ve yabancı azınlıklar olan bu fermanla tüm din ve mezhep törenleri serbest bırakılmış, din ve mezhep değiştirme konusunda herhangi bir zorlama yasaklanmıştır. Özellikle eğitim konusunun da ele alındığı Islahat Fermanında her azınlık grubunun eğitim ve sanat okulu açabileceği kabul edilmiştir. Derslerin seçimi ve öğretmenlerin atanmasının hükümet tarafından kurulacak bir eğitim kurulunca denetlenmesi şartı getirilmiştir. Böylece ABCFM okulları da yasal bir dayanak kazanmıştır (Stone, 2011).

ABCFM'in yıllar içerisinde Anadolu'daki hareketliliği şu şekilde seyretmiştir: 1834 yılında İstanbul'da ilk misyoner okulu açılmıştır, bunu 1835'te Trabzon'da, 1839'da Erzurum'da, 1848'de Antep'te, 1851'de Sivas'ta, 1852'de Merzifon'da, 1852'de Adana ve Ceyhan'da, 1853'te Diyarbakır'da, 1854'te Talas ve Maraş'ta, 1855'te Harput'ta, 1859'da Tarsus'ta kurulan misyonlar takip etmiştir (Stone, 2011). Denebilir ki ABCFM, 1860 yılı itibarıyla Anadolu'ya tam anlamıyla yerleşmiştir. Osmanlı Ermenileri arasında da eğitim çalışmalarına hız kazandırmışlardır. Bu tarih itibarıyla Anadolu'da açılmış olan sekiz kolej, bulunduğu şehir ve aktif oldukları yıl aralıkları aşağıdaki gibidir:

- 1 – Bebek İlahiyat Okulu⁶ – İstanbul (1840-1862)
- 2 – Talas Koleji – Kayseri (1871-1968)
- 3 – Üsküdar Amerikan Kız Koleji – İstanbul (1876-devam ediyor)
- 4 – Merkezi Anadolu Koleji – Antep (1876-1924)

⁶ Cyrus Hamlin himayesindeki bu okul daha sonra ABCFM'den ayrılacak ve bugün Robert Kolej olarak bilinen eğitim kurumuna dönüşecektir.

5 – Fırat Koleji – Harput, Elâzığ (1878-1915)

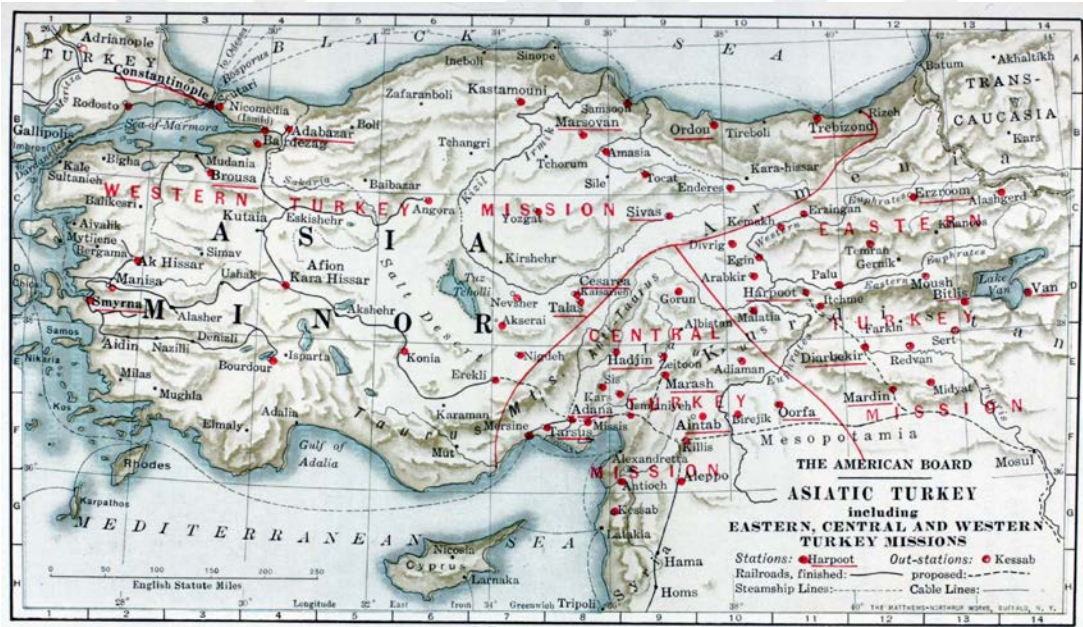
6 – Anadolu Koleji – Merzifon, Amasya (1886-1921)

7 – Tarsus Koleji – Mersin (1888-devam ediyor)

8 – Uluslararası Kolej – İzmir (1903-devam ediyor)

Bu kolejlerin mütevellî heyetleri yurtdışındaki yabancılardan, yönetim kurulları ise yurtdışındaki azınlık grupları içindeki misyonerlerden oluşmaktadır (Kocabaşoğlu, 2000).

1860 yılında Harput'ta yapılan yıllık toplantıda alınan karara göre Anadolu'daki misyonerlik faaliyetleri Batı Türkiye Misyonu, Doğu Türkiye Misyonu ve Merkezi Türkiye Misyonu olmak üzere üç ana istasyona ayrılmıştır (Anderson, 1872)

Şekil 2.2 : Batı Türkiye Misyonu, Merkezi Türkiye Misyon, Doğu Türkiye Misyonu sınırlarını gösteren harita (ARIT Arşivi).

Kocabaşoğlu'nun (2000) ABCFM arşivine ait belirtilen yılların ABCFM Annual Report kaynaklarından derleyerek aktardığı rakamlara göre 1870-1900 yıllarındaki ABCFM okulları ve bu okullardaki öğrenci sayıları aşağıdaki Çizelge 2.1'de olduğu gibidir:

Çizelge 2.1 : 1870-1900 yılları arasındaki okul sayısı ve öğrenci dağılımları
(Kocabaşoğlu, 2000).

Okullar	1870	1900			
	Üç Miyon Birlikte	Batı Türkiye Miyonu	Merkezi Türkiye Miyonu	Doğu Türkiye Miyonu	Üç Miyon Birlikte
İlkokullar					
Okul Sayısı	220	108	141	129	378
Öğrenci Sayısı	5617	4812	6466	3136	14414
Ortaokul ve Liseler					
Okul Sayısı	9	13	12	8	33
Öğrenci Sayısı	189	1283	844	473	2600
İlahiyat Okulları					
Okul Sayısı	4	1	1	1	3
Öğrenci Sayısı	74	5	12	5	22
Kolejler					
Okul Sayısı	-	1	1	1	3
Öğrenci Sayısı	-	270	150	100	520
TOPLAM					
Okul Sayısı	233	123	155	139	417
Öğrenci Sayısı	5880	6370	7472	3714	17556

Bu tabloda da anlaşılabacağı üzere yaklaşık 30 yıl kadar sürede ABCFM Anadolu’da faaliyetlerini geniş bir çevreye yayabilmiştir. Okul sayıları ve bununla birlikte öğrenci sayılarında artış yaşanmıştır. J.K. Greene'nin (1916) 1845-1913 yılları arasında verdiği rakamlara göre ise yine bir önceki tabloyu destekleyen okul sayısı ve öğrenci sayısı artışı yanı sıra yerleşik misyoner sayısının, Protestan cemaatindeki üyelerin sayısının, yerelden misyonerlere katılan çalışanların sayısının ve kiliselerin sayısının artışı görülebilmektedir:

Çizelge 2.2 : Yıllara göre okul, öğrenci, öğretmen ve çalışanları sayıları (Greene, 1816).

Yıllar	Misyonerlerin Sayısı	Yerli Çalışanlar	Kiliseler	Protestan Cemaatindeki Üyelerin Sayısı	Okulların Sayısı	Öğrencilerin Sayısı
1845	34	12	-	-	7	135
1850	38	25	7	237	7	112
1855	58	77	23	584	38	363
1860	92	156	40	1277	71	2742
1865	89	204	49	2004	114	4160
1870	116	364	69	2553	205	5489
1875	137	460	77	3759	244	8253
1880	146	548	97	6626	331	13095
1885	156	768	105	8259	390	13791
1890	177	791	117	11709	464	16990
1895	176	878	125	12787	423	20496
1900	162	929	127	13379	438	22545
1905	187	1057	132	16009	465	22867
1913	209	1299	163	15348	450	25922

ABCFM; Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle din, eğitim, yardım ve sağlık alanlarındaki çalışmalarla etkili olmuştur. Misyoner örgütlerinin esas amaçlarının Hıristiyanlığı yaymak olduğu bilinen bir gerçek olarak düşünüldüğünde ABCFM'in de asıl amacının eğitim kurumları aracılığıyla Protestan kiliseleri ve cemaati oluşturmak olduğu söylenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu zaman zaman bünyesinde faaliyet gösteren misyoner örgütlerinin çalışmalarından hoşnutsuz olup kendi devlet kurumlarına ve bu kurumlardaki görevlilere bu örgütlerin kurumları ile ilgili detaylı raporlar hazırlatmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde konuyla ilgili bir yasa olmayışı sebebiyle çoğu izinsiz kurulmuş olan yabancı misyonerlerin kurmuş oldukları okulların emlak ve arazi sahibi olmalarıyla durum fark edilmiştir. Çünkü Osmanlı'da yabancıların emlak ve arazi sahibi olmaları mümkün değildir. Yasal yoldan açılmamış bu okulların denetim altına alınması ve düzene sokulması amacıyla 1865 yılında Gümrük Nizamnamesi ve 1869 yılında Maarif-i Umumiye Nizamnamesi çıkarılmıştır. Böylece okullar ruhsat ve diğer tüm konular açısından denetlenebilir olacaktır. Çünkü yabancılar manastırlar, okullar, hastaneler, eczaneler ve yetimhaneler aracılığı ile yerli ve yabancı halk için dışarıdan getirdikleri mallardan dahi vergi muafiyeti sağlanmaktaydı. Çoğu ücretsiz eğitim veren yabancı okullardan, arazisi mülk ise vergi talep edilmemekteydi. Fakat

devlet arazisi üzerinde inşa edilmiş olanlardan değerinin binde otuzu, vakıf ise binde onu vergi olarak alınmaktaydı. Eğer öğrenciler okula para ödüyorsa bu da vergiden muaf tutulmaktaydı. 1865 Gümrük Nizamnamesi ve 1869'daki Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'yle önceki yıllarda kurulmuş, arazi edinmiş ve bu araziye bina inşa etmiş olan faaliyeti devam eden yabancı okulların da nizamname ile ruhsat alması zorunlu hale getirilmiştir. Ruhsat işleminin gerçekleşebilmesi için gerekli işlemler okul yapılacak arazi ve okul binası; okulun kurucusu, yöneticisi ve öğretim kadrosu; okul yapılması istenen yerdeki gayrimüslim nüfusun belirlenmesi ile ilgili olmuştur (Haydaroğlu, 1993).

Akyüz (1970), Abdülhamit Devrinde Protestan okullarına dair iki belgeyi incelemiştir. Bunlardan biri dönemin Maarif Nazırı Zühtü Paşa'nın 1893'te Mabeyn-i Hümayun Baş Kitabeti'ne yazdığı bir tezkere ve bu tezkereye ilişik bir defter'dir (Başbakanlık Devlet Arşivi, Yıldız Tasnifi, Kısım No:35, Zarf No: 100, Karton No: 102 Evrak No:232). Diğerisi ise Anadolu Umum Islahat Müfettişi Şakir Paşa'nın 1898'de Amasya'dan yine Mabeyn-i Hümayun Baş Katibi'ne gönderdiği bir layiha'dır (Başbakanlık Devlet Arşivi, Yıldız Tasnifi, Kısım No: 14, Zarf No:126, Karton No: 11 Evrak No: 2287). Akyüz bu belgeler üzerinden Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancı okullara dair kayda değer bir politikası olmadığı politikası olmadığı tespitini yapmaktadır. Yabancı okulların istediklerini serbestçe yapabildikleri ve hükümetin de bu duruma göz yumduğu bir ortam olduğunu, bunun sadece kapitülasyonların verdiği imtiyaz değil idarecilerin de tutumu olduğunu söylemektedir. Çünkü yabancı devletlere tanınan bu kapitülasyonlar ticari olmanın yanısıra daha önce de detayları verilen Islahat Fermanı gibi uygulamalarla din serbestliği de sağlamıştır. Bu durum misyonerlerin imparatorluk topraklarına gelmelerine yol açmıştır (Haydaroğlu, 1993).

Yukarıda bahsi geçen 1893 yılındaki belgeye göre Osmanlı İmparatorluğu'nda 392 Protestan ve Amerikan okulunun olduğu belirtilmektedir. Bu okullardan 33'ü padişahlık makamının fermanı ile, 7'si sadaret makamının emri ile, 11'i maarif nezareti emri ile ruhsatlandırılmıştır. Geri kalan 341 Protestan okulu ise ruhsatsız faaliyet göstermiştir. Bu okulların Amerikan, İngiliz ve Protestan Ermeni okulları olduğu, bu okulların kuruluş yılları, bulundukları şehir ve köylere dair ayrıntılı bilginin ise defterde yer aldığından söz edilmektedir. Okulların bulunduğu iller şu şekilde sıralanır: Adana, Aydın, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Ankara, Trabzon, Van, Musul, Halep, Beyrut, Konya, Elâzığ, Bitlis, Suriye, Kudüs, İzmit, Biga, Selanik, Manastır,

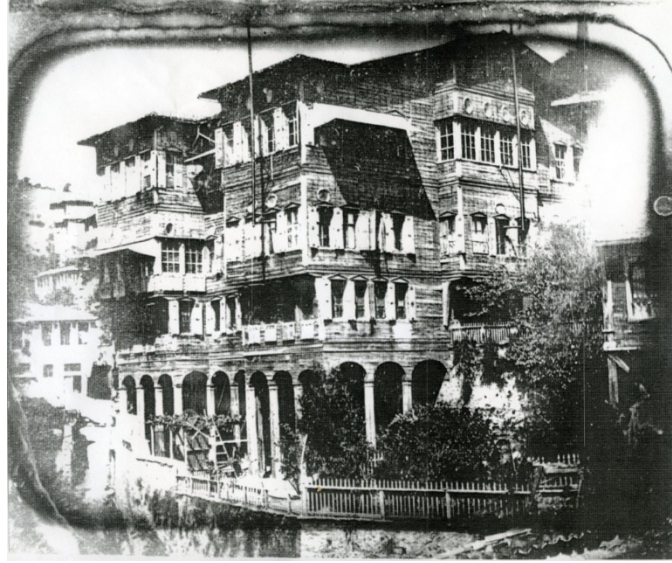
Edirne ve İstanbul. Okulların denetimi konusunda Maarif Nazırı Zühtü Paşa tezkerede teftiş olmadığını yazmaktadır. Bahsi geçen ikinci belgede Protestan okulları ile gayrimüslim unsurların Anadolu’da ticareti tamamen kontrolleri altına alma ihtimallerine karşı Anadolu Umumi Islahat müfettişi olan Şakir Paşa, ya Anadolu’daki Protestan okulların tamamen kapatılmasını ya da hükümet tarafından sıkı bir denetim altında olmasını tavsiye etmektedir. Çünkü yabancı okullar kendi ülkeleri ile bağlantıları nedeniyle ticari mallar getirebilmekte ve vergi yükümlülüğü de olmadığı için bunları yerelde kolaylıkla satabilmektedir. Ayrıca okulların kapatılmasının siyasi problemlere sebebiyet vermesi ihtimaliyle ikinci önerinin seçilmesi gerektiğini ilave etmektedir (Akyüz, 1970).

2.4 Bebek İlahiyat Okulu

ABCFM eğitiminin dinsel boyutu İlahiyat okullarında⁷ (Theological Seminary) verilmektedir. Bu okulların temel ilkeleri 1837’ya tarihlenen ABCFM yıllık raporunda şu şekilde aktarılmaktadır:

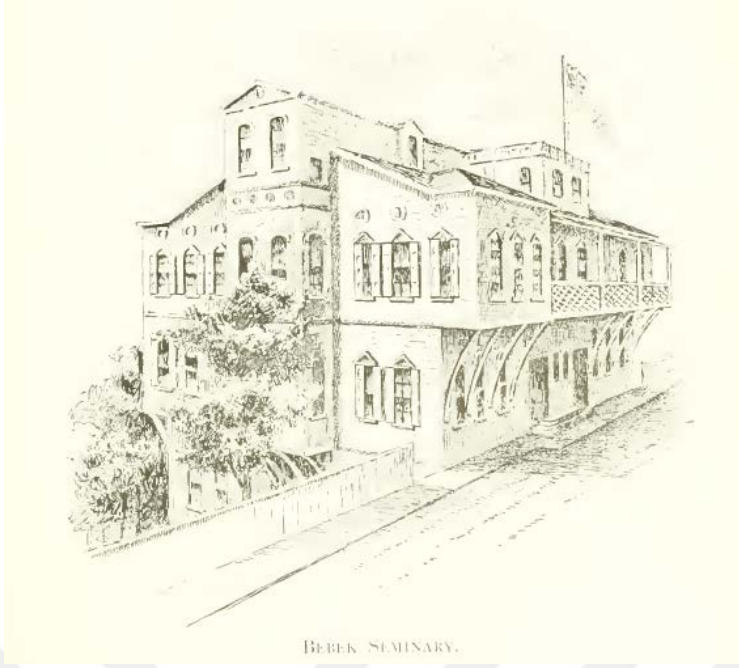
- ABCFM’le ilişkili ilahiyat okullarının yöneticileri ABCFM misyonerleri arasından seçilmeli.
- İlahiyat Okulları büyük ve pahalı ölçeklerde olmamalı.
- Kaynakları bulundukları ülkeden sağlanmalı.
- Bu okullar yetişkinler için değil gençler için olmalı ve gençler de özellikle eğitimlerini misyoner okullarından alanlar arasından seçilmeli.
- Bu okullar ne sadece ilahiyat okulu ne de sadece kolej niteliğinde olmalı; her ikisinin özelliklerini de taşımalı.
- Bu okullar mümkün olduğunca çabuk bir şekilde misyonerlerin yerini alacak yeni yerli misyonerler yetiştirmelidir (ABCFM Arşivi, Twenty-Eight Annual Meeting Report, 1837).

⁷ İngilizcesi “Theological Seminary” olan ve dini eğitim veren okullar için; İlahiyat Okulu, Teoloji Semineri, Ruhban Okulu, Teoloji Okulu gibi çeviriler farklı kaynaklarda kullanılmaktadır. Bu tez çalışmasında İlahiyat Okulu kullanılacaktır.

Şekil 2.3 : Madriarki Köşkü'nün fotoğrafı (Trustees of Anatolia College).

Bu okulların ilk örneklerinden biri olan Bebek İlahiyat Okulu 1840 yılında İstanbul'un Bebek köyünde İngiliz asıllı Bay Perkins adlı birinin kiracı olarak oturduğu bir evde öğretime açılmıştır. Bu evin sahibi Ermeni iken sonradan Rum kilisesine dahil olan hasta bir Ermeni bankeridir. Hamlin'in ismini söylemediği bu banker dindar biridir, evinin odalarından birini şapel olarak düzenlemiştir. Bu odada bir Meryem portresi ve devamlı yanan bir mum durmaktadır ve evin bütün odaları da azizlerin resimleri ile süslenmiştir. Bu evin teslimine kadar beklenmesi gereken sürede ise Hamlin Arnavutköy'deki Ermeni bir bankerin eşine ait Madriarki Köşkünden beş odayı üç aylığına kiralamıştır. Süre dolunca Ermeni bankerden kiraladığı eve geçmiştir. Burada geçirilen bir yılın ardından 1841'de devletin demir tüccarlarının başı olan Demircibaşı Hohannes Ağa'nın Bebek'teki evine taşınmıştır. Okulun üçüncü mekânı olan bu evden ise 1843 yılında okul kapanıncaya kadar on yedi yıl kalacağı sarayın ünlü tüccarlarından olan aslen Ermeni bir ailenin çocuğu olarak doğup yetişmiş fakat daha sonra Rum kilisesine geçmiş Çelebi Yorgaki'nin evine taşınmıştır. İki buçuk yıllığına kiralanan bu ev, okulun eğitimi için oldukça uygun bulunduğundan kira süresi ardından ABCFM tarafından satın alınmıştır (Hamlin, 2017). Eğitime başladığında her ne kadar bir düzine öğrenci için hazırlanmış bir sınıf olsa da başlangıçta sadece Avedis ve Toros isimli iki öğrencileri bulunmaktadır. Fakat 1856 yılında ABCFM'in hedeflediği niteliklere de uygun bir ilahiyat okulu özelliğine sahip olmuş ve dört yıl aradan sonra 1860'da Merzifon'a nakledilmiştir (Kocabaşoğlu, 2000).

Şekil 2.4 : Çelebi Yorgaki Evi'nin çizimi (Hamlin, 1893).

Cyrus Hamlin İstanbul'da bir okul açılması için nitelikli bir eğitimci olarak seçildiğinde Stone'un (2011) aktardığına göre Osmanlı başkentinde Ermeni toplumunun büyük kısmı ABCFM'e soğuk davranmaktadır. Hatta Katolik Ermeni kilisesi yetkilileri Malta'daki Amerikan Matbaası'nda basılan kitapları yakılmaya göndermektedir. O sıralarda şehirdeki hiçbir Ermeni, bir yabancıya Ermenice öğretmemektedir. Bu nedenle Hamlin, Ermenice öğretmeye birini razı edene kadar Rumca ve Fransızca öğrenmeye başlamıştır (Hamlin, 2017). Bu gayretin altında ABCFM'in esas hedef kitesini diğer cemaat ve din grupları ile yaşanan sorunlar sonrasında Ermeni toplumu olarak belirlemesinin büyük etkisi bulunmaktadır.

Hamlin'in okulunda zamanla sınıf dolmuş olsa da Ermeni Patriği çocuklarının yabancılardan eğitim almasına izin veren anne babaları bu isteklerinden vazgeçene kadar rehin tutmakla tehdit etmiştir. Katolik Ermenilerin de, Protestanların faaliyetlerini büyük tehdit olarak gördüğü bilinmektedir. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun yabancılara sağladığı kapitülasyonların eğitim konusunda sağladığı fırsatlar nedeniyle ABCFM okulları pek çok kişiye ulaşabilmekteydi. Yine Stone'un (2011) aktardığına göre iki mezhebin eğitim müfredatları da birbirinden farklıdır. Geleneksel Ermeni okulları eski bir müfredatı benimserken ABCFM okulları matematik, tabiat bilimleri, çağdaş diller, İncil dersleri, uygulamalı beceriler gibi alanlarda yenilikçi adımlar atmıştır. Yine geleneksel okulların aksine ABCFM okulları kızların eğitimine de önem vermekteydi. Misyonerlerin büyük bir kısmı Amerika'da

kız ilahiyat okullarından mezun ve daha sonra kız okullarında aktif olan eşleriyle gelmiştir, bu da kızların eğitimi konusundaki kararlılıklarını göstermektedir. Patrikhane ile yaşanan gerginlik nedeniyle Hamlin okulu iki kez kapatmıştır, fakat bu hareketiyle baskıların hafiflemesini beklediği için okulun hayatta kalmasını başarmıştır (Hamlin, 2017).

Bebek İlahiyat Okulu başlangıçta ücretsiz eğitim vermektedir. Hamlin öğrencilerin kendi kıyafetlerini, yatak takımlarını, kitaplarını, konaklama masraflarını temin etmelerini istese de bu masraflar aileler için zorlayıcı olmuştur. Bir ahırda küçük bir atölye hazırlamış; döner torna tezgâhı kurmuştur. Elindeki araç gereçleri burada toplamış ve zaman içerisinde eline geçen gereçleri buraya ilave etmiştir (Hamlin, 2017).

Cyrus Hamlin'in (2017) kendi ifadesiyle Bebek İlahiyat Okulu, ABCFM misyonerlerinin Osmanlı topraklarında kurduğu uzun soluklu ilk eğitim kurumudur. Daha sonra açılmış bu türdeki okullara model olmuş, bu okullardaki eğitimi etkileyecek bir müfredat takip etmiştir. Hamlin 1843 yılında ders işleyişine dair anlatımında derslerin düzene sokulduğunu İngilizce öğrenimi öne çıkarılarak, matematik, fizik, kimya, doğa felsefesi, ahlak felsefesi konularında kapsamlı dersler verildiğini, her gün İncil dersleri olduğunu, tarih ve coğrafyanın üzerinde ciddiyle durulduğunu ifade etmektedir (Hamlin, 2017). Bebek İlahiyat Okulu'nda modern Ermenice dili ve edebiyatı konusunda da hassasiyet vardır, öğrencileri ağırlıklı olarak Ermenilerden oluşan bu okulda önem verilen konulardan biri öğrencilere anadillerinde eğitim vermektir. Bu doğrultuda çeşitli ders kitaplarının Ermenice diline çevirisi sağlanmış ve ABCFM'e ait olan Malta'daki matbaada basımları gerçekleştirilmiştir. Dil konusundaki bu yaklaşım öğretmen seçiminde de kendini göstermekte, okulun eğitim kadrosunda yerli öğretmenler yer almaktadır. Hamlin, Ermenice'ye verdikleri önemi onu balçık ve demir olarak bulduklarını ve altın olarak bıraktıklarını söyleyerek ifade etmektedir (Hamlin, 2017). Anadile verilen önem ilişkiye geçilen yeni bir toplumla daha yakın iletişim kurmak açısından oldukça önemlidir. Ayrıca ilahiyat okulunun ilkeleri doğrultusunda buradan yetişecek kimselerin yeni misyonerler olması hedeflenmektedir. Anadile eğitim sayesinde daha çok öğrenciye sahip olabilecek ve bu daha çok misyoner anlamına gelecektir.

1843 yılında ABCFM Merkezi, Bebek İlahiyat Okulu'ndaki masrafları kısmağa başlamıştır. O zamana dek ücretsiz olan okulda öğrenciler için 100 dolar ücret

uygulamaya başlansa da ancak öğrencilerin çoğunluğu yoksul olduğundan bu ödemeyi yapabilmelerinin mümkün olmadığı görülmüş; bu nedenle Hamlin öğrencilerin hayatlarını idame ettirebilecekleri parayı kazanabilmelerini mümkün kılacak bir atölye kurmaya karar vermiştir. Hamlin bu girişimi için misyonun Protestanlaştırma amacıyla doğrudan ilgili olmadığından Boston'dan mali destek talep etmemiştir. Osmanlı hükümeti için dokuma tezgâhı ve matbaa makinesi kuran 200 İngiliz ve ailesinden atölyenin kurulması için yardım sağlamıştır. Stone'un (2011) ek sanayi binası olarak aktardığı atölyede kısa sürede sac soba ve soba borusu imal edilmeye başlanmıştır. İlerleyen dönemde maşa, küllük, demir ve tenekeden yapılan fırınlar da üretilenlerin arasına eklenmiştir (Stone, 2011). Hamlin bu atölyenin sadece öğrencilerin geçim sıkıntısını sonlandırmak için değil; basit ve faydalı işlerde hakikat bilgisi kazanıldığını da ifade etmektedir (Hamlin, 2017). Hamlin'in uygulamayı tercih ettiği bu atölye yapısı ABCFM'in Anadolu'daki okullarında kendine yardım ismi verilen ve oldukça önemli olan birimlere öncülük etmiştir.

İstanbul'da bulunan bazı misyonerler öğrencilerin zihinlerini dünyevileştirdiği düşüncesiyle bu atölyelerin kapatılması ve teçhizatların satılıp karşılığında elde edilecek hasılatın misyona aktarılması kararı almış fakat öğrencilerin bu atölyeden gelir sağlaması sebebiyle bu karardan vazgeçilmiştir. Atölye aracılığıyla Hamlin'in, birçok zanaat kolunda eğitim vermeyi ve bundan kar etmeyi başardığı söylenebilir. Misyon bu karın dünyevi çalışmalardan kazanıldığı gerekçesiyle kendisine verilmesini kabul etmemiştir. Bunun üzerine para "Protestan Ermeniler Birliği Kilise İnşa Fonu"na verilmiş ve bu fon sayesinde on üç kilise inşa edilmiştir (Stone, 2011).

Hamlin, Bebek İlahiyat Okulu'nda hem dini hem de dünyevi bir eğitim sürdürmeyi amaçlamıştır. Bu isteği müfredatın yapısı ve kurduğu atölyeden de anlaşılmaktadır. Fakat Hamlin'in farklı eğitim felsefesi misyon tarafından onay görmemiştir, çünkü misyon için önemli olan Protestanlaştırma amacıdır. 1855 yılında misyonda yapılan bir politika değişikliği ile Bebek İlahiyat Okulu'nun sadece bir teoloji okulu olması adına İngilizce eğitim ve din eğitimi dışındaki derslerin kaldırılması kararlaştırılmıştır. Hamlin bunun üzerine sekiz yıl aradan sonra politika değişikliğini yapan ABCFM Karar Komitesi ile görüşmek için izne çıkmıştır, fakat bu görüşme değişiklik üzerinde etkili olamamıştır. Hamlin, İstanbul'a geri döndüğünde yokluğunda değişen yapının eski haline gelmesi için gayret etse de başarılı olamamıştır. Bebek İlahiyat Okulu'nda görevli diğer misyonerler bu okulu Anadolu'nun iç kesimlerine taşımaya karar

vermiştir. Böylece Bebek İlahiyat Okulu, Karadeniz kıyısına, Samsun ve Amasya'ya yakın Merzifon kasabasında faaliyetlerine devam edecektir. Merzifon'da yeniden yapılacak bu okulda kararlaştırılan yeni politikayla liberal eğitimden vazgeçilmesi ve endüstri dallarında eğitim verilmesinden de kaçınılması öngörülmüştür. Cyrus Hamlin ve ailesinin ABCFM bünyesinden ayrılması ve yoluna daha sonraları Robert Koleji olacak yeni bir eğitim kurumuyla devam etmesine sebep olan bu karar uygulanmıştır (Stone, 2011). Ancak Hamlin'in eleştirilen eğitim felsefesinin izlerinin Merzifon İlahiyat Okulu'nun da bir parçası olduğu Anadolu Koleji'nin faaliyet sürecinde belirgin bir şekilde izlenebilecektir.

3. ABCFM'İN MERZİFON'A YERLEŞMESİ VE FAALİYETLERİ

3.1 Bebek İlahiyat Okulu'nun Merzifon'a Taşınması

Misyon Karar Komitesi'nin politika değişikliği ve bu değişiklik doğrultusunda Cyrus Hamlin ile yaşanan görüş farklılığı nedeniyle aynı komite tarafından 1859 yılında Bebek İlahiyat Okulu'nun Merzifon'a taşınması kararı alınmıştır. 1860 yılında ise Bebek İlahiyat Okulu ve o dönem açık olan Hasköy Kız Okulu⁸ da beraberinde Merzifon'a taşınmıştır. 1864 yılında İlahiyat Okulu, 1865 yılında da Kız Yatılı Okulu eğitime başlamıştır (Smith, 1899).

Merzifon'un coğrafi olarak bulunduğu bölgede bir kavşak özelliğinde olmasının yanında Protestanlığa kazandırılacak Ermeni nüfusu ve diğer gayrimüslimlerin varlığı Amerikan misyonerlerinin dikkatini çekmiştir. Batı Türkiye Misyonu için Merzifon'un bir özelliği de Batı Türkiye Misyonu istasyonlarına göre daha merkezi bir noktada bulunmasıdır. Ayrıca İstanbul'daki yaşam şartlarının pahalı olması önemli etkenlerden biri olmuştur (Leonard, 1873).

Merzifon'un coğrafi konumu kadar nüfus özellikleri de seçilmesi konusunda önemli bir etkidir. Her ne kadar gayrimüslim nüfusu Müslüman nüfustan az olsa da oransal olarak önemli bir kısmı teşkil etmektedir. Bu nedenle ABCFM için Merzifon'un seçilmesi daha cazip hale gelmiştir. Protestanlığı yayabilecekleri nüfus açısından elverişli bir yerleşim yeridir. Yıllara göre gayrimüslim nüfusun artışı olasılıkla Kolej nüfusunu da arttıran bir etken olmuştur. Ayrıca misyonların çalışma sisteminde dış istasyonların yönetimi yerelden seçilen birine verildiğinden; bu nedenle dış istasyonları da olan Merzifon'un, merkezi dışındaki gayrimüslim nüfusu bu ihtiyaca cevap veren bir diğer avantaj olmuştur. Çizelge 3.1'de bölgenin yıllara göre farklı kaynaklardan derlenen nüfus verileri yer almaktadır:

⁸ ABCFM merkezi tarafından İstanbul'a kız okulu açması için gönderilen Harriet Martha Lovell'in yönetiminde Eylül 1845'te Pera'da açılan, 1850'de Bebek'e taşınan, üç yıl sonra Hasköy'e nakledilen İstanbul Kız İlahiyat Okulu on yedi yıl boyunca hizmet vermiş ve 1862'de Merzifon'a nakledilmiştir (Aksu, 2017).

Çizelge 3.1 : Amasya ve Merzifon’a ait nüfus verileri⁹.

Yıllar	1831		1842-1843	1849	1856-1857	1861	1890		1914	
	Amasya şehri toplam	Merzifon kazası	Amasya merkez	Amasya merkez	Amasya merkez	Amasya şehri toplam	Amasya şehri toplam	Merzifon kazası	Amasya merkez	Merzifon kazası
Müslüman nüfus	4326	1866	-	-	15750	-	24.000	13.380	53.123	25.370
Gayrimüslim Nüfus	2053	2178	-	-	-	-	-	-	-	-
Hristiyan Nüfus	-	-	-	-	-	>6250		-	-	-
Ermeni Nüfus	-	-	886	1098	3750	-	-	-	9.598	8.160
Ermeni Gregoryenler	-	-	-	-	-	-	5.000	5.000	-	-
Ermeni Protestanlar	-	-	-	-	-	-	700	700	260	116
Ermeni Katolikler	-	-	-	-	-	-	120	120	121	406
Rum Nüfus	-	-	198	248	500	-	-	-	2.679	1.067
Rum Ortodokslar	-	-	-	-	-	-	1.200	80	-	-
Toplam	6379	4044	-	-	-	>25000		31.020	19.280	65.998

3.2 Batı Türkiye Misyonu ve Merzifon İstasyonu’nun Kurulması

ABCFM'in Batı Türkiye Misyonu içerisinde yer alan Merzifon'daki misyonerlik çalışmaları 1851 yılında başlamıştır. Aynı yılın ilkbaharında Philander Oliver Powers şehre bir ziyaret gerçekleştirmiş ve on beş gün kalmıştır. Bu esnada iki protestan Ermeni ile tanışmıştır. Ayrıca 1852 yılında İstanbul'dan dokuz misyoner aile Merzifon'a gelmiş ve 1853 yılında Edwin E. Bliss yereldeki on Protestan Ermeni ile kilise organize etmiştir. E. E. Bliss'in ve diğer ailelerin Merzifon'a yerleşmesiyle Merzifon'daki istasyon kurulmuştur. 1856 yılına dek zaman zaman P. O. Powers Merzifon'a gelmeye devam etmiştir. 1856-1860 yılları arasında istasyonda herhangi bir misyoner bulunmamıştır (Smith, 1872). Bu tarihler arasında Merzifon dış istasyon olarak görülmüştür ve yerel halktan bir Ermeni pastor tarafından idare edilmiştir

⁹ Sırasıyla:

1831: II. Mahmut Dönemi'nde yapılan ilk nüfus sayımı (Karal, 1943).

1842-1843: Amasya Sancağı'na ait ilk cizye defteri (BOA, ML. VRD. CMH, 51).

1849: Amasya Sancağı'na ait cizye defteri (BOA, ML. VRD. CMH, 1005).

1856-1857: Amasya'yı gezen Alman coğrafyacı Karl Ritter (Tuzcu, 2007).

1861: Amasya'yı ziyaret eden Fransız Arkeoloji Profesörü G. Perrot (Tuzcu, 2007).

1890: Amasya Sancağı Nüfus Verileri (Cuinet, 1894).

1914: Amasya Sancağı Nüfusu (Karpas, 2003).

(Northern American Mission, Turkey Annual Meeting”, Missionary Herald 53, Eylül 1857, s.281-293). 1860 yılının sonbaharında Julius J. Leonard’un Merzifon’a gönderilmesiyle Merzifon yine istasyon olmuştur, böylece dış istasyon olma süreci sona ermiştir. Leonard ve eşi 1863’e dek Merzifon’da kalmıştır. Merzifon İstasyonu misyonun bir eğitim merkezine dönüşmesiyle E. M. Dodd İzmir’den, J. F. Smith kadın misyoner Fritcher ile Amerika’dan buraya gelip yerleşmiştir (Herrick, 1891). 1861 yılında Merzifon’daki Protestan sayısı 235’e, kilise üye sayısı ise 18’e ulaşmıştır. 1863 yılında E. M. Dodd ve John F. Smith aileleriyle birlikte Merzifon istasyonuna katılmıştır. İstanbul’dan taşınan Hasköy Kız Okulu’nun Merzifon’daki yürütücüsü misyoner Eliza Fritcher 1865 yılında okulun başına geçmiştir. Bu esnada okulun 35 öğrencisi bulunmaktadır. John F. Smith ise İstanbul’dan nakledilen Bebek İlahiyat Okulu’nun başına geçmiş ve 1896 yılına dek başkanlığını sürdürmüştür (Greene, 1916). 1870 Eylül’ünde ise 1200 kişilik bir kilise daha teşkilatlanmıştır (White, 1995).

Şekil 3.1 : 1890’lardaki Batı Türkiye Misyonu haritası¹⁰ (Trustees of Anatolia College).

Dodd’un 1865’te Merzifon’da ölmesi üzerine Charles Chapin Tracy ve eşi 1867’de istasyona katılmıştır. Tracy istasyonun kalıcı olmasını sağlamış Merzifon’un ilk daimî misyoneridir. 1913 yılında emekli olana dek burada hizmet vermiştir ve Anadolu Koleji’nin ilk başkanı olarak görev yapmıştır. Tracy ile birlikte Merzifon’daki istasyon kalıcı ve yerleşik hale gelmiştir (Loenard, 1873). Merzifon’daki diğer misyonerlerin

¹⁰ Dış istasyonlar kalın ve koyu renkte yazılmıştır. Kilise olan şehirlerin altı çizilmiştir. Bu dönemde Merzifon henüz dış istasyondur.

sağlık sorunları nedeniyle Sivas'tan Edward Riggs ve eşi Merzifon'a transfer edilmiştir. 1878'de Yunan dilinin kullanımı üzerine çalışma hazırlamak üzere E. Riggs Atina'ya gönderilmiş ve buradan 1880'de geri dönmüştür. İleriki yıllarda Anadolu Koleji'nin yöneticisi olarak karşımıza çıkacak olan George E. White ve eşi ise 1890'ın kasım ayında istasyona katılmıştır. Merzifon'da John F. Smith'in 1896 yılına dek başkanlığını üstlendiği İstanbul'dan nakledilmesi kararı alınan İlahiyat Okulu ve Eliza Fritcher gözetiminde Kız Okulu 1865'te Merzifon İstasyonu'nda Kız Okulu ve İlahiyat Okulu'nun çekirdeğini oluşturacak şekilde yeniden yapılanmıştır. İlk öğrenci sayısı sekizdir ve bu sayı hızla 35'e yükselmiştir (Greene, 1916).

Şekil 3.2 : Getchell çiftinin evinin önünde 1906'da çekilmiş misyonerlerin birlikte fotoğrafı (Trustees of Anatolia College).

Protestanlığın yaygınlaştırılması için çalışan ABCFM misyonerleri de ilk olarak dini faaliyetlere yoğunlaşmıştır. Öncelikli olarak İncil'in ve dini kitapların dağıtılması gerçekleştirilmiştir. Devamında kilise, okul, hastane gibi kurumlara yoğunlaşmıştır. Fakat dini faaliyetler dışındakileri gerçekleştirmek için öncelikli olarak Protestan bir topluluk oluşturmaları gerekliliği doğmuştur (Alan, 2008).

1860 yılından itibaren Merzifon istasyonuna kalıcı olacak misyonerler yerleşmeye başlamış olsa da faaliyetler bunun öncesinde Protestan cemaat oluşturma amacıyla yoğun olarak sürdürülmüştür. Öncelikli hedef olarak da bir Protestan kilisesi açılması ve bu kiliseye bağlı Pazar Okullarının açılması olarak belirlenmiştir. Bu sayede düzenli ayin ve haftalık dua toplantısı yapmak mümkün olabilecektir. Ayrıca on beş günde bir kilisede büyük bir dini toplantı düzenlenmektedir (PABCFM, Reel 582, No:15).

1853 yılında Merzifon'da 12 üye ile ilk Protestan Kilisesi ABCFM tarafından kurulmuştur. O dönem Ermeni nüfusu Merzifon'un tüm nüfusunun üçte biri kadardır. 1888 yılında Protestan cemaate bağlı üye sayısı 381'e yükselmiştir (PABCFM, Reel 597, No:131).

1853 yılında kurulan Protestan kilisesi 1865 yılına dek tek başına ve kendi binasında faaliyet göstermiştir. 1865 yılında şehrin farklı bir bölümünde küçük bir kilise daha kurulmuştur (PABCFM, Reel 582, No:578). Dini faaliyetler haftalık olarak kadınlarla yapılan dua toplantılarıyla ve evlerde misyonerler tarafından kadınlara dersler verip İncil'in öğretilmesiyle kilise dışında da devam etmektedir (PABCFM, Reel 582, No:582). Çalışmalar sadece Merzifon'da değil, çevresindeki yerleşim yerlerinde de yürütülmekte ve buralarda da hizmet verilmektedir. Çalışmalar devam ederken 7 dış istasyon, 6 okul, 10 gece okulu, dağıtılacak İncil ve dini yayınların saklanması için 3 depo sayısına ulaşılmış, evlerinde eğitim alan kadınların sayısı ise 20 kişiyi bulmuştur. Bu sırada Merzifon'da dini toplantılar, Pazar okulları, hafta içi dersleri, kadınlara yönelik aile toplantıları, on beş günde bir yapılan büyük toplantı, kilise toplantıları ve ayinler devam etmiştir (PABCFM, Reel 582, No:564-565). 1865 yılından sonra da yürütülen dini çalışmalarda bir değişiklik olmamış ancak Protestanlık Ermeniler arasında giderek yayılmıştır. Merzifon Kilisesi'nde ilk Türkçe vaaz 1891 yılında okulun öğretmenlerinden ve daha sonra müdürü olacak G. White tarafından gerçekleştirilmiştir (White, 1995).

Anadolu Koleji'ndeki din eğitimi ve dini uygulamaların kolejin temel yapısını oluşturduğu söylenebilir. 1902 yılı kataloğunda kolej kuralları arasında, herkesin günlük İncil ve İngilizce dersleri ile pazar ayinleri ve sabah dualarına katılması zorunluluğu vardır. Aynı katalogta dini uygulamalarla ilgili detaylı bilgiler de bulunmaktadır. Düzenli dersler olarak verilen İncil eğitiminin ilk beş yılı yerel dilde son iki yılı ise İngilizce'dir. Ayrıca gece yapılan vaazlar da İngilizcedir. Pazar ayinlerine katılma oldukça önem verilmektedir. Tüm öğrenciler pazar ayinlerine katılmak zorundadır. Pazar ayinlerinde misyonu öğrenen öğrencilerin ev ve farklı bölgelerdeki insanlara faydalı olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca Pazar ayinleri birer hakikat çalışması olarak değerlendirilmekte ve öğrenciler bu öğreti ile sorumluluk alacağından bu durum Hristiyanlık çalışması açısından da önemli görülmektedir (PABCFM, Report and Catalogue of Anatolia College and Girls' Boarding School, 1902, Marsovan, Turkey).

1877 yılında ABCFM misyonerleri istasyondaki dini faaliyetlerin sadece ders vermekle sınırlandırılmaması gerektiğini düşündüklerinden kilise üyelerini organize etme ve eğitime verme, kiliseye vaiz ve öğretmen yetiştirme gibi işlere de önem vermişlerdir. Alan (2008), 1880'li yılların sonundan itibaren eğitim faaliyetlerine dini faaliyetlerden daha çok önem verildiği tespitini yapmaktadır. Hatta eğitim faaliyetlerinin istasyondaki misyonerlik çalışmalarına damga vurduğunu belirtmektedir (Alan, 2008).

1862 yılında Amasya, Samsun ve Avkat'tan oluşan üç dış istasyonuna 1863 yılında Hacıköy ve Vezirköprü de eklenmiştir. Çarşamba 1865'te, Ünye 1866'da, Çorum 1867'de, Kapıkaya ve köyleri 1869'da, Herek 1873'te, Zile 1876'da, Gümüş ve Azabağı 1878'de, Bafra ve Kastamonu 1880'de, Dereköy 1884'te, Ulupınar 1885'te, Alaçam ve Fatsa ise 1886'da misyona diğer uç/dış istasyonlar olarak katılmıştır (Herrick, 1891).

Şekil 3.3 : 1890'lardaki Merzifon İstasyonu haritası (Herrick, 1891).

1900 yılı raporuna göre Batı Türkiye Misyonu'nun önde gelen iki istasyonu Merzifon ve İstanbul'dur. Merzifon, ilkokuldan yüksekokula eğitim birimleri, kendine yardım atölyesi, hastane, yetimhane, kilisenin dahil olduğu tüm faaliyet birimlerini içermesi sebebiyle önemlidir. Aynı yıl Merzifon İstasyonu'nda üç misyoner, bir doktor, sekiz yardımcı kadın olmak üzere 12 Amerikalı görev almaktadır (ABCFM Arşivi, Annual Report, 1900).

Merzifon Anadolu Koleji Batı Türkiye Misyonu okullarının öğretmen ihtiyacını da karşılamak amacıyla kurulmuş olup böylelikle zaman içinde eğitimi ve faaliyetleriyle

Batı Türkiye Misyonu'nda önemli bir konuma sahip olmuştur. White (1995) bu süreci şu sözlerle aktarmaktadır: "1880'de, Batı Türkiye grubunun yedi misyon merkezinden delegeler, yıllık toplantılarını İstanbul'da yaptılar. Daha yüksek seviyedeki eğitimin gerekliliği ve yararları ile kazandıracaklarını tartıştılar. Misyonerler, neticede, bu memlekette yabancıydılar. Başlangıçtan beri kuruluş, yönetim ve okullar ile kiliselerin desteği, büyük ölçüde yerel grupların elindeydi. Bu topluluklar, misyon dini okullarında eğitilmiş rahiplerce yönetiliyordu. Bu rahipler ise kabiliyetlerini geliştirmek için bir kolejin desteğini arıyorlardı. Merzifon bu isteği duyacak bir kulağa sahipti. Anadolu Koleji bu isteğe bir cevap oldu." (White, 1995)

Anadolu Koleji'nin kurucu müdürü C. C. Tracy 1913'te emekli olduktan sonra bu görevi George White üstlenmiştir (White, 1995).

3.3 Anadolu Koleji'nin Kurulması

Misyonerlik faaliyetlerinin temelini din oluştursa da din dışı faaliyetlerin de yoğun olarak gerçekleştirildiği bilinmektedir. American Board açısından da bu durum gerçekleşmiş ve eğitim alanında yürütülen faaliyetler açısından da din eğitimi dışında bir eğitim müfredatı oluşturulmuştur. Buna yönelik bir okul, yani Anadolu Koleji kurulması gündeme gelmiştir. Birçok misyoner Koleji'nde olduğu gibi Merzifon'da da Kolej öncesi hazırlık okulu özelliği de taşıyan lise düzeyinde bir yüksek okul kurulduğu görülmektedir. Kolej dahil her bir okulun eğitiminde yerel diller oldukça önemli olmuş, ayrıca yerel dil dışındaki diğer diller de müfredata dahil edilmiştir. Öte yandan misyonerler Merzifon'a geldikten kısa bir süre sonra kendileri de yereldeki yaygın dillerden birisi olan Ermeniceyi öğrenmeye başlamışlardır (White, 1995).

Kurulacak olan Anadolu Koleji'nin ilk yönlendirmelerinin çoğunu yapmış olan C. C. Tracy¹¹ 1867'de ailesiyle Merzifon'a yerleştikten sonra öncelikle 1873 yılında İlahiyat

¹¹ C.C. Tracy yüksek öğrenimi için gerekli Grekçe ve Latince'yi kendi çabasıyla öğrenmiştir. Pensilvanya'da bulunan bir akademiye kısa bir süre devam ettikten sonra bir mahalle okulunda öğretmenlik yapmıştır. 1862 yılında 24 yaşına geldiğinde Williams Kolej'e başvurmuş ve son sınıftan bir önceki sınıfta eğitime başlamıştır. 1864'ten itibaren eğitimine Union Teoloji Fakültesi'nde devam etmiştir. 1867 yılında mezun olduktan sonra Mary H. Park ile evlenmiştir. Aynı yıl New York'taki Üçüncü Presbiteryen Kilise tarafından pastörlüğü atanıp eşiyle birlikte Osmanlı topraklarına doğru yola çıkmıştır (White, 1995). Misyoner grup içerisinde iyi eğitim görmüş birinin 20'li yaşlarında görev için daha önce hiç görmediği bir ülkeye gönderilmesi oldukça olağan bir durumdur. Bu durum Tracy için de benzer şekilde gerçekleşmiştir.

Okulunda göreve başlamış ve birçok önemli dersin yürütücülüğünü üstlenmiştir. O sırada okulun öğrenci sayısı 26'dır (Leonard, 1873).

Batı Türkiye Misyonu'nda sistemi besleyen ve öğretmen yetiştiren tek ABCFM okulu İstanbul'daki Robert Kolej'dir. Doğu Misyonu Kuzey Doğu Anadolu'ya, Merkezi Misyon ise Güneydoğu'ya hizmet etmektedir. Bu misyonlar ve Beyrut'taki kolej ise Batı Misyonu için oldukça uzaktır. Bu nedenle de sistemin beslenmesi ve öğretmen sağlamak zorlaşmaktadır. Bunun üzerine 1880 yılında Batı Türkiye Misyonu'nun yedi misyonundan delegeler İstanbul'da yaptığı yıllık toplantılarında yüksek seviyedeki eğitimin gerekliliği ve yararlarının kazandıracakları üzerine konuşmuşlardır. Ortaya çıkmış olan bu ihtiyaç Merzifon'da eğitime başlayacak bir kolejin varlığını gerekli kılmıştır (White, 1995).

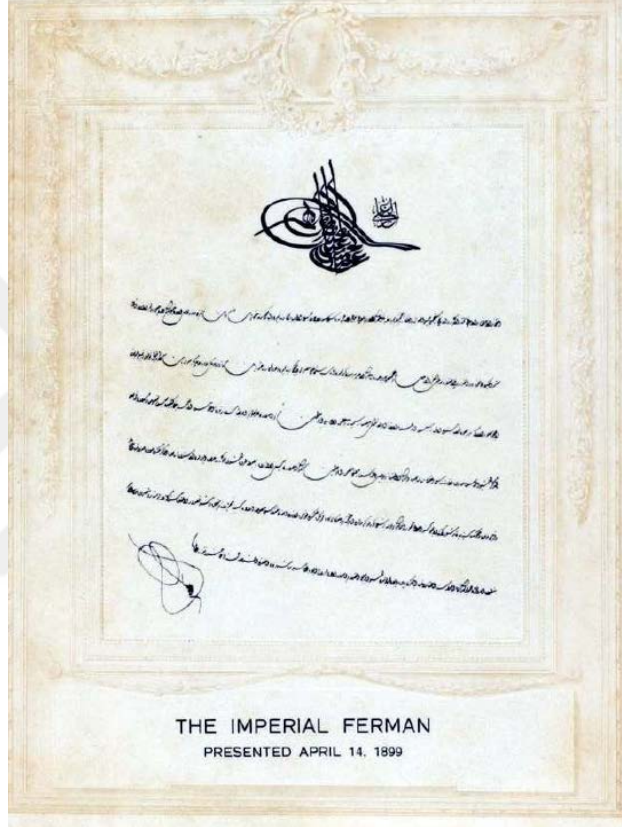
Batı Türkiye Misyonu 1881 yılında gerçekleştirdiği toplantıda, kolejin kuruluş kararını kabul etmiş ve okulun alt yapısını oluşturan lise kolej seviyesine yükseltilmiştir. Kararın ardından yüksek okul açma çalışmaları başlamış, bunun için 5 kişilik bir komite oluşturulmuştur (PABCFM, Reel 597, No: 30-31).

1885 yılında dokuz kişilik sınıfın tamamı Harbinger Yüksek Okulu'ndan mezun olmuştur. Bu öğrenciler lise düzeyinde olan bu yüksek okuldan mezun olan tek sınıftır. 1886 yılının kapanış töreninde kolejin ilk müdürü olan C.C. Tracy yüksek okulun ölme noktasına geldiğini çünkü Anadolu Koleji'nin doğduğunu ifade etmiştir. Mezun olan beş öğrenci, kolejin en yüksek sınıfı olarak bir yıl daha eğitime devam etmiştir. Kısa süre içerisinde eğitim sistemindeki değişiklik eğitim süresinin artması, ilahiyat okulu, lise, kolej gibi ayrı okulların ortaya çıkması yerleşke içinde yeni yapı ihtiyacını da gerektirecek bir sebep olacaktır.

8 Eylül 1886 günü Anadolu Koleji kurulmuştur. Kurulduğunda kolejin kanuni bir varlığı, bütçesi, mütevelli heyeti, binası, kampüsü, kütüphanesi ve araç-gereci yoktur. Okul lisede ders veren öğretmenler ve liseden gelen 93 öğrenciden oluşmaktadır. Kolejın ilk yılında öğrenci sayısı 115'e ulaşmıştır (White, 1995).

Merzifon Anadolu Koleji'nin Osmanlı hükümetinden talep ettiği ruhsat sebebiyle Osmanlı hükümeti ve Merzifon kaymakamlığı arasında 1895 yılında gerçekleşen yazışmalarda yerel yönetimlerin Anadolu Koleji'ne dair detaylı bilgiye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu ruhsat talebiyle birlikte Merzifon Anadolu Koleji'nin Osmanlı hükümeti tarafından İstanbul'daki Amerikan sefirinin aracılığıyla elde edilmiş bir

fermanla resmen tanınması 1899¹² yılında gerçekleşmiş ve bu fermanla kalıcı bir tanınma sağlanmıştır. Okul resmen tanınmış ancak fermanla "Amerikan Okulu" olarak tasvir edilmiştir. Böylece kurumun ali (üniversite) düzeyinde olduğu kabul edilmemiş, rüşdiye¹³ olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca fermanla şöyle bir şart bulunmaktadır: “Ahlaka ve devlete yönelik şayan-ı hürmete mugayyir tedrisata müsamaha edilmeyecektir.” Bu ifadeye göre ahlaka aykırı ve devlet aleyhinde herhangi bir faaliyete izin verilmeyecektir (BOA, İ.MF., 3/1313/C-5, 21/C/1313).

Şekil 3.4 : Anadolu Koleji’ni resmen tanıyan imparatorluk fermanı (ARIT Arşivi).

Ayrıca Anadolu Koleji’nin Mütevelli Heyetine Katılma Kanunu (An Act to Incorporate the Trustees of Anatolia College) ismiyle 14 Mart 1894’te kolejin kuruluş sözleşmesi onaylanmıştır (Greene, 1916). Massachusetts’te onaylanan sözleşme ile Anadolu Koleji bir şirket¹⁴ haline getirilmiştir. Kuruluş tüzüğünde müessesenin

¹² Merzifon Anadolu Koleji’nin Osmanlı hükümeti tarafından fermanla tanınması PABCFM, Reel 629, No:161’e göre 1894 yılında olmuştur.

¹³ Ortaöğretim derecesinde eğitim veren kurum.

¹⁴ Bu konuyla ilgili İngilizce kaynaklar Greene (1916) ve McGrew (2015) “incorporation” yani şirketleşme, katılım anlamlarına gelen sözcüğü kullanıyor. Greene’yi kaynak gösteren Frank Stone’un Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi isimli kitabının çevirisinde çevirmen Ayşe Aksu bu sözcüğü “şirket” olarak almıştır. Aynı bahsi Uygur Kocabaşoğlu (2000), Stone’u kaynak göstererek Boston tarafından resmen tanındığını belirtiyor ve “Merzifon’daki Amerikan müessesatı” tabirini kullanıyor. Müessesatı;

harcamalarını karşılamak için bağışlanan fonları tahsis etme yetkisi idarecilere verilmiştir. Yeni kurumsal yapı Anadolu Koleji'nin Mütevelli Heyeti¹⁵ (Trustees of Anatolia College) adını almıştır (McGrew, 2015).

Kolejin ikinci on yılında 1896-1908 yılları aralığına bakıldığında, Kolej'in resmen tanındığı fermanın yayınlanması ve C. C. Tracy'nin 1894'te Amerika ziyareti sonrasında Boston'da kolejın müesseseseleşmesinin tanınması, faaliyetlerine resmen tanınırlık ile devam etmesi anlamında önemli adımlar olmuştur.

Misyonun ABCFM ve Osmanlı İmparatorluğunca resmen tanınması üzerine kurumsallaşma hızlanmıştır. Bu durum tanıtım için önemli araçlardan olan yıllık rapor ve kataloglarda da gözlemlenmektedir. Bununla birlikte okulun bir marşı ve "Morning Cometh" sloganıyla, Merzifon'da olduğu gibi Akdağ üzerinden yükselen güneşi temsil eden logosu bulunmaktadır. Bu ismin Antik Yunanca'dan gelen Kolej'e de ismini veren Anatolia kelimesinin "güneşin doğduğu yer" anlamına da gönderme yaptığı söylenmektedir. Misyonerlerin amaçları düşünüldüğünde, gittikleri topraklarda inanç ve diğer faaliyetlerle yerele aydınlanma getirdikleri fikriyle de ilişkilendirilebileceği düşünülebilir.

Şekil 3.5 : Yıllık rapor ve katalogların kapağında yer alan logo¹⁶ (Trustees of Anatolia College).

kuruluş, kurum anlamlarına gelmektedir. Farklı kaynaklarda da Kolej'in müesseseseleşmesi ve/ya ilk zamanları için henüz şirketleşmemiş olması kullanılır. Metinde de belirtildiği üzere bağışlanan fonların tahsisine dair idarecilere verilen yetki nedeniyle bir şirket olması da söz konusudur. Diğer yandan Boston'daki merkeze resmen bir katılım da kastediliyor olabilir.

¹⁵ Kâr amacı gütmeyen bu kuruluş hala varlığını sürdürmektedir. Müfredat, yarı yıl programları, ilave destek programları, burs, danışmanlık ve kariyer rehberliği hizmetleri sunmaktadır. Merkezi Boston'da olup ABD'de faaliyetlerini devam ettirmektedir.

¹⁶ Logoda yer alan "Morning Cometh" in İncil'de geçen bir pasaja gönderme yaptığı da düşünülebilir.

Kolejin kaynakları ve bağışlar konusu ise gelişim içerisinde etkili bir role sahiptir. 1886 yılında lisenin son yılında Merzifon'daki büyük kilise liderliğinde Pontus Evangelik Birliği, misyonerlere lisenin koleje yükseltilmesi için 4000 dolarlık bir yardımda bulunmuştur. Ayrıca İstanbul'da bir araya gelen Batı Türkiye Misyonu bu konuda harekete geçmiştir. Boston'da bulunan ABCFM'in idari biriminin ekonomik komitesi kolej kurulmasını desteklemiş ve yeni kaynaklar yaratılana kadar her yıl 1200 dolarlık bir yardım yapacağını bildirmiştir. Ek olarak iki maaşlı misyonerin koleje hizmet vermesini sağlamıştır (White, 1995).

ABCFM, Anadolu Koleji'ne ilk yıllarda para dışında araç-gereç, bina, çalışan yönünde de önemli destek sağlamıştır. Zamanla yerel kaynakların artmasıyla orantılı olarak desteğini azaltmıştır (Stone, 2011). Bu durum Kolej'in yayın organlarından faaliyetlerini düzenli olarak tanıtımalarını ve bağışçılara çağrı yapmalarını önemli hale getirmiştir. Ayrıca Şekil 3.6 ve 3.7'de görüldüğü gibi bağışçılara teşekkür ve tamamının isimlerinin listelendiği sayfaları görmek mümkündür.

Şekil 3.6 : Kolej bağışçılarına teşekkür içeren yıllık rapor sayfası (SALT Arşivi).

Çizelge 3.2 : 1915 yılında toplam mal varlığı (PABCFM, Reel 506, No:538).

Mal Varlığı	Değeri
Eski ana bina	10,120 \$
Kuzey Kolej binası	13,200 \$
Kütüphane-Müze	15,400 \$
Kennedy evi ve müdürün evi	18,480 \$
Union Hall (yapımı devam ediyor)	14,000 \$
İnşaat malzemesi	4,400 \$
White Hall (temeli atılmış)	440 \$
Erkek yetimhanesi	1,760 \$
Binalar dışındaki arazi	15,000 \$
11 ev	15,950 \$
Kütüphane (10.000 kitap)	11,000 \$
Müze (7.000 hayvan ve bitki türü)	4,400 \$
Kendine yardım atölyeleri, imalathaneleri, malzemeler	12,980 \$
Su Kanalları	1,760 \$
Banyolar, vs.	700 \$
Mobilya, cihaz, erzak, vs.	10,054 \$
TOPLAM	149,644 \$

Kolejin eğitim yapısı ve müfredat ise üzerinde sürekli çalışma yapılan, ihtiyaç ve taleplerle güncellenebilen bir konu olmuştur. Anadolu Koleji'nde eğitim altı yıl sürmekte, bu altı yılın ilk iki yılı ise hazırlık sınıfından oluşmaktadır. Sonraki yıllarda kolejin hazırlık bölümü üç yıla çıkartılmıştır. Bu üç yıllık müfredattaki dersler İngilizce dersi hariç yerel dillerde yapılmıştır. Öğrencilerin anadillerini iyi konuşmalarına ve yazmalarına önem verilmiştir. Çünkü ilerleyen yıllarda bu öğrenciler yerelden gelecek yeni öğrencilere öğretmenlik yapacaktır (White, 1995). Müfredat temel bilimler kapsamında verilen derslerin dışında ileride öğrencilerin meslek edinmelerine yardımcı olarak dersler de eklenerek zenginleştirilmiştir. Bu yüzden bahsi geçen derslerin mezuniyete yaklaşıldığında yoğunlaşması anlaşılır bir durumdur.

Anadolu Kolejinin 1902 yılında yayınladığı kataloga göre, örnek bir öğretim programı Çizelge 3.3'teki gibidir:

Çizelge 3.3 : 1902 yılı öğretim planı (Anatolia College, Report and Catalogue, 1902).

Dönemler	Sınıflara göre ders dağılımı					
		İngilizce	Türkçe	Ermenice	Yunanca	Fransızca
Birinci Hazırlık						
I.		Çizim	İlk Kitap	Temel Dilbilgisi	Modern Yunanca	
II.	Yazılı Aritmetik	Vokal Müzik	İkinci Kitap	İlk Okumalar ve Yazma	Okuma ve Dilbilgisi	
III.		Güzel Yazı	Üçüncü Kitap	Alıştırmalar		
İkinci Hazırlık						
I.	İleri Yazılı Aritmetik	Çizim	Üçüncü Kitap	Okuma	Pratik Dilbilgisi	Mitoloji
II.		Vokal Müzik	Dördüncü Kitap	Dilbilgisi	Seçme Okumalar	Modern Yazarlardan Seçmeler
III.	Hesap Temelleri				İnceleme	
Üçüncü Hazırlık						
I.		Coğrafya		Okuma	Telemak (Eski Ermenice)	Guin Metoduyla
II.	Cebir	Vokal Müzik	Gramer Beşinci Kitap	İnceleme	ve İnceleme	Metoduyla
III.		Bilimsel Okumalar		Resmi Mektuplar	Mitoloji	Konuşma ve Kompozisyon
1. Sınıf						
I.			Klasik Kitap	Resmi Yazışma ve Belgelerin Terminolojisi	Retorik ve Kompozisyon I-II	Dilbilgisi
II.	Geometri	Psikoloji	Kompozisyon		İsokrates, Lysian ve Sözdizimi	Kompozisyon
III.		Zooloji	Tarih			İnceleme
2. Sınıf						
I.	Ticari Aritmetik				Purasdan	Klasik kitap. Kompozisyon.
II.	Hesap Tutmak	Fizik	Mantık Kimya	Türk Hukuku	Milton Edebiyat Tarihi	Günlük ve ticari yazışma.
III.	Haritacılık				Theokritus	Çeviri.
3. Sınıf						
I.		Astronomi	Hristiyanlığın Tanıklıkları.	Mineroloji		Edebiyat
II.	Psikoloji	Ekonomi-Politik	Ahlak.	Jeoloji	Antik Dramatik Şiir	Fransızca Konuşma
III.	Felsefe Tarihi			Biyoloji		Kompozisyon

Kolejin öğrenci ve öğretim kadrosu profilindeki çeşitlilik süreç içerisindeki faaliyetleri de çeşitlendirmiş bir unsur olmuştur. Kolejin ilk altı yılı 100 kadar öğrencisi vardır. Bir süre bu sayı 120'yi aşmamıştır. 1898'de öğrenci mevcudu 246'ya ulaşmış ve bunların 46'sı kolej seviyesinde öğrencilerden oluşturmaktadır. Okul her ne kadar Protestan Ermenileri hedef alarak açılmış olsa da 1898'deki mevcudun 191'i Gregoryen ve Protestan Ermeniler'den, 55'i Rumlar'dan oluşmaktadır (Smith, 1899). Çünkü Anadolu Koleji'nin belirgin özelliklerinden biri Osmanlı İmparatorluğu'ndaki tüm gayrimüslim unsurlara ve Müslüman-Türk öğrencilere açık olmasıdır. Stone'un aktardığına göre benimsenen bu prensip okulun kuruluş sözleşmesinde şu şekilde ifade edilmektedir: "...dinsel kanaatleri nedeniyle hiçbir öğrencinin okula kabul edilmesi engellenemez" (Stone, 2011).

1913 yılına gelindiğinde kolejin mevcudu 160 Ermeni, 200 Rum, 40 Rus ve 25 Türk öğrenciden oluşmaktadır. Bu çeşitlilik öğretim kadrosu için de geçerlidir. Aynı yıl 11

Ermeni, 10 Amerikalı, 9 Rum, 1 Rus ve 1 İsveçli öğretim elemanı Anadolu Koleji'nde görev almıştır (White, 1995).

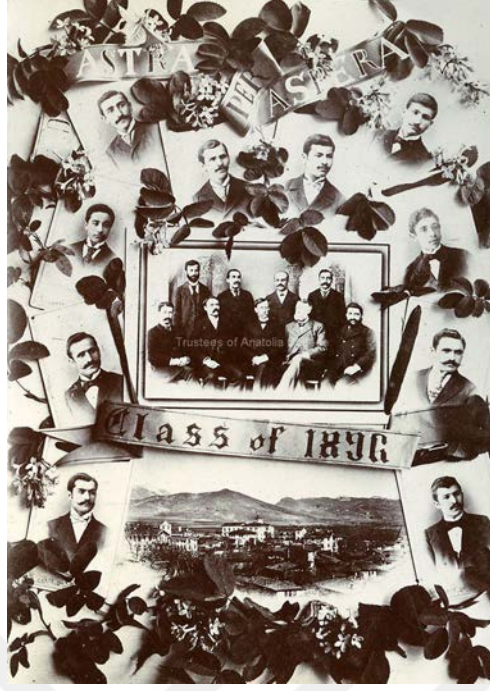

Şekil 3.8 : Merzifon Anadolu Koleji öğrencilerinin coğrafya üzerinde dağılımını gösteren harita (Harita üzerindeki açıklamada küçük elipsin, çoğu öğrencinin 1900'den önce geldiği alanı gösterdiği; büyük elipsin, gelecek beş yıl boyunca öğrencilerin geleceği alanı gösterdiği; büyük düzensiz şeklinse, şu an geldikleri alanı gösterdiği belirtilmiştir) (PABCFM, Reel 628, No:372).

White'ın aktardıkları doğrultusunda Anadolu Koleji'nin faaliyet gösterdiği süre içerisinde öğretim elemanları arasında Vehbi Efendi Kadı Saidzade, M. Zeki Ketani, Mehmet Efendi olmak üzere üç Türk öğretmen de yer almıştır. (White, 1995).

Daha önce de belirtildiği gibi Anadolu Koleji kurulduğunda Merzifon'daki akademik kadroda dört Amerikalı öğretim elemanı Smith, Herrick, Tracy, Riggs yer almaktadır. Daha sonra Prof. Dr. A.G. Sivasliyan da bu kadroya dahil olmuştur. Yıllar içerisinde öğrenci sayısının artmasıyla öğretim kadrosu artmıştır. İlahiyat okullarının ilkelerinde de yer aldığı gibi kolejdeki eğitim-öğretim faaliyetlerine ilahiyat okulunun üst sınıflarındaki öğrenciler de yardımcı olmuştur. Eski öğrencilerin yenilere öğretmenlik yaptığı Lancaster¹⁷ tipi eğitim sistemi uygulanmıştır (White, 1995).

¹⁷ Lancaster öğretim metodu 1800-1840 yılları arası İngiltere'de, 1810-1840 arasında da ABD'de benimsenmiş ve geniş kullanım alanına sahip olmuş bir geçiş dönemi öğretim sistemidir ("Lancaster System", The American Encyclopedia, 1968). Öğretmen, derslerde hususi başarı göstermiş, en kabiliyetli ve ders bakımından ileri safhadaki öğrenciler arasından birkaç monitör öğrenci seçer. Onlara bir ders verir ve ardından her monitör bu dersi yaklaşık 10 öğrenciye anlatır; bununla da kalmaz disiplini

Şekil 3.9 : 1896 mezunlarını ve okul binasını arazi içinde gösteren bir kolaj¹⁸ (SALT Arşivi).

Anadolu Koleji ilerleyen sürede öğretmenlerin ve Kolej'in öğretiminin niteliğini arttırmak amacıyla öğretmenleri Avrupa ve Amerika'daki çeşitli okullara göndermiştir (White, 1995). Anadolu Koleji raporlarına göre, 1887–1910 yılları arasında toplam 265 mezun vermiştir. Kolejden mezun olan bu öğrencilerden 70'i çeşitli alanlarda ticaret yapmak üzere tüccar, 53'ü öğretmen, 25'i doktor, 11'i vaiz, 5'i papaz, 4'ü profesör, 4'ü eczacı, 4'ü dişçi, 2'si mühendis gibi meslekleri seçmiştir. Çoğunluğu Türkiye'de olmak üzere çeşitli ülkelerde çalışmaya devam etmiştir. Yine aynı rapora göre, bu mezunların diğer kısmı ise tıp, mühendislik, hukuk, ekonomi, ilahiyat gibi alanlarda eğitimlerine yüksek dereceler almak üzere devam etmişlerdir (PABCFM, Reel 629).

3.4 Kolej Dışında Yürütülen Eğitim Çalışmaları

ABCFM misyonerleri 1800'lü yılların başından itibaren dünyanın birçok yerine okullar kurmuşlardır. Böylelikle geldikleri ülkeden çok uzaktaki topraklara erişebilmiş

idame ve muhafaza eder ("Lancaster System", Ana Britannica, 1993). Ayrıca Lancaster öğretim sisteminin Osmanlı eğitimindeki etkileri üzerine daha detaylı bilgi için bkz: Aksu, A. (2008). "İngiltere – Amerika – Osmanlı Hattında Lancaster Öğretim Sistemi" Değerler Eğitimi Dergisi, Cilt 6, No. 16, 29-67, Aralık 2008.

¹⁸ Bu kolaj tip sayfaları Kolej'e ait yıllık ve raporlarda sıkça kullanılmaktadır. Arşivlenmek amacıyla yapıldığı kadar özellikle tanıtım faaliyetleri amacıyla hazırlanıldığı düşünülmektedir.

ve buralarda yer edinmişlerdir. Eğitim faaliyeti misyonerlik çalışmalarının etkili bir iletişim alanı olmuştur. Farklı kesimlerden öğrencisi olan bu okullar eğitim metodu, verdiği hizmetler ve kullandığı araç-gereçlerle dönemlerinin yerleştikleri coğrafyalarında öne çıkmışlardır. Eğitim başlarda dini faaliyetler ile birebir bağlantılı iken zaman içinde kolejin de kurulmasıyla din dışı eğitime de geniş yer ayrılan bir faaliyet olmuştur.

Merzifon istasyonunda 1864 yılında kurulan lise, 1886 yılında kurulacak olan Merzifon Anadolu Koleji'nin alt yapısını oluşturmuştur. Ancak bu kurumlar dışında istasyondaki eğitim faaliyetleri Kolej'den farklı olarak ilkokulu, pazar okulu, ilahiyat okulu, yatılı kız okulu, sağır okulu, anaokulu gibi eğitim birimleri de kurmuştur. Bunların bir kısmı bir süre çoğunluğu ise kapasitelerini arttırarak sürekli faaliyet göstermiştir. Bu durum her biri için zaman içinde yapı gerekliliğine sebep olmuştur.

ABCFM çalışmaları ilk olarak dini faaliyetlerle başlamış ve özellikle 1860'larda kilise faaliyetleri eğitimle desteklenmiştir. Başlarda, 100 kişilik dört ilkokul, kızlar ve erkekler için topluluk okulları, pazar okulları, evlerde yapılan dua toplantıları ve ev ziyaretleri 1860'larda kurulan İlahiyat Okuluna kadar eğitim alanındaki başlıca faaliyeti oluşturmuştur (PABCFM, Reel 606, No: 150).

Protestan kilisesi idaresinde çocuklara dini eğitim vermek için 1860 yılında 100 öğrencili bir Pazar okulu açılmıştır. Yine aynı yıl içinde Merzifon'da yerel halktan bir kişi tarafından kız okulu açılmıştır. Bu okullar kaynak bakımından ABCFM okulu olmasa da görünümü ve çalışması anlamında ABCFM okulu olarak değerlendirilebilir niteliktedir. Aynı dönemde bir misyonerin eşi tarafından kadınlara okuma yazma öğretmek için toplantılar düzenlenmiştir. Burada okuma yazma öğrenen yaklaşık 40 kadın İncil'i okumaya başlamıştır (PABCFM, Reel 582, No: 555-556).

1860'ların sonunda ise kilisede bir ilkokul faaliyete başlamıştır. Kız ve erkeklerden oluşan bu okulun yaklaşık 96 öğrencisi vardır ve Alan (2008) bu okulu ABCFM'in eğitim faaliyetlerinin temeli olarak nitelendirmektedir (Alan, 2008). 1872 yılında öğrenci mevcudu 170'e, 1875 yılında ise 250'ye ulaşmıştır (PABCFM, Reel 582, No: 605-606). Bu okul müfredat açısından Merzifon İlahiyat Okulu'nu beslemiştir. İlahiyat okulu ve Merzifon Yatılı Kız Okulundan mezun olan öğrenciler de burada öğretmenlik yapmıştır.

İlahiyat okulunun önemi misyonerlerin başlıca amaçlarını desteklemesi açısından şüphesiz ki oldukça önemlidir. 1840 yılında kurucusu Cyrus Hamlin olan Bebek İlahiyat Okulu'nun 1860 yılında Merzifon'a taşınması kararının sebeplerinden biri de müfredatın içeriği ile ilgilidir. Özellikle Hamlin'in eğitim anlayışında kendine yardım atölyeleri ve dil eğitimi eleştirilmiş ve seküler bulunmuştu (Hamlin, 2017). Bu eleştiriler doğrultusunda Merzifon'da yeniden yapılacak olan okulun dini eğitim ağırlıklı olması vurgulanmıştır. Bunun yanında farklı milletlerden öğrenciler okula dahil oldukça o milletlerin dilinde de eğitim verilmiştir. İlahiyat Okulu'nun sadece dini bir okul niteliği kazanması ise Kolej'in öncülü "Harbinger Yüksek Okulu"nın ilahiyat okulundan ayrılmasıyla olmuştur. Böylece bu okulun bilimsel dersleri ile İlahiyat Okulu'nun dini dersleri birbirinden ayrılmıştır (Alan, 2006).

ABCFM misyonerlerinin eğitim açısından oluşan ihtiyaçları nedeniyle kolej kurmak hedeflenmiştir. O dönemde Merzifon'da yerleşik olan Amerikalı öğretmenler Smith, Herrick, Tracy ve Riggs bu süreci öncelikle bu süreci lise kurarak başlatmış ve hedefleri aşamalandırarak hayata geçirmeye karar vermişlerdir. Dini eğitim veren ilahiyat okulundaki eğitim üç yıldan dört yıla çıkarılmıştır. Bu dört yılın ilk iki yılı dil, fen ve benzeri genel konuların olduğu bir müfredata sahiptir. Bu iki yıllık bölüm din okulundan tamamen ayrılarak dört yıllık bir lise eğitimine dönüştürülmüştür. Eksik ve hazırlıksız öğrenciler için bir yıllık hazırlık sınıfı eklenmiştir. Dört yıllık eğitim veren dini okulun ikinci iki yıllık dönemi ise rahiplik eğitimi ve çalışmasına ayrılarak üç yıla uzatılmıştır. Bu üç yıllık dini eğitim sadece kendini dine adamaya karar verenlere açıktır (White, 1995).

1881 yılında yapılan bir düzenlemeyle İlahiyat Okulu'nun dini dersleri ve bilimsel dersleri birbirinden ayrılmış ve ikinci kısım lise düzeyinde eğitim veren "Harbinger¹⁹ Yüksek Okulu" olarak Kolej binasının bodrum katında alçak tavanlı bir köşe odada dört erkek öğrenci ile faaliyete geçmiştir. İlahiyat Okulu ise böylece sadece dini bir okul niteliği kazanmıştır. İlahiyat Okulu'ndan ayrılarak açılmış bu okul, açılıştan birkaç yıl sonra da Merzifon Anadolu Koleji adını alacaktır (Alan, 2006).

ABCFM okullarında ilk kuruldukları dönemden itibaren kadın ve erkeklere eğitim konusunda eşit olanakları sağlaması dikkat çekmektedir. Daha önce de bahsedildiği

¹⁹ Harbinger; müjdecî, haberci gibi anlamlara gelmektedir. Bu yüksek okulun Kolej'in öncülü olmasından dolayı bu ismi aldığı düşünülmektedir.

gibi İstanbul Yatılı Kız İlahiyat Okulu İstanbul'un şehir merkezinden Hasköy'e yerleşmiştir. 1865 yılında ise aynı okul Merzifon'a taşınmıştır. Bu okul için yüksek hedefler belirlendiğinden başvuruda bulunan kızların giriş sınavlarını geçmesi şartı koşulmuştur. Mahalle okullarında öğretilen genel konuların tümü bu sınavda yer almaktadır. Ancak sınavı geçenler üç yıllık eğitime başlayabilmektedir. Eğitimin anadilde verilmesi, öğrencilerin yerel kıyafetlerini giymesi ve kendi ev işlerini kendilerinin yapması beklenirken ailelerden mümkün olduğunda çocuklarının okul masraflarını karşılamaları istenmiştir. ABCFM'in genel yaklaşımı içerisinde yer alan anadilde eğitim ve okulun kendi kaynaklarını yaratması beklentisi kız okullarında da uygulanmıştır (Stone, 2011).

Şekil 3.10 : Anadolu Kız Okulu'nun 1914 yılı mezuniyet töreninde çekilmiş fotoğraf (SALT Arşivi).

Merzifon Yatılı Kız Okulu'nun ilk yöneticisi, görevi 1893 yılına dek sürdüren Ann Eliza Fritcher'dir. Sekiz öğrenciyle eğitime başlayan Merzifon Kız Okulu'nda ilk zamanlar ortaokul seviyesinde eğitim verilmiş, sonraları eğitim lise müfredatına genişletilmiştir. Müfredatta matematik, botanik, fizik, tarih, jeoloji, felsefe ve ev idaresi gibi dersler yer almaktadır. ABCFM'in eski kız ilahiyat okullarında verilen dikiş-nakış, müzik gibi dersleri burada da ücretsiz olarak verilmeye devam etmiştir. Okulun eğitim dili olan Ermenice ve Türkçe'ye 1882 yılında İngilizce de eklenmiş olup Rum öğrencilerin sayısındaki artışla birlikte 1884 yılında Rumca da programa dahil edilmiştir (Greene, 1916).

1886'da Anadolu Koleji'nin kurulmasıyla Merzifon Kız Okulu da Anadolu Kız Okulu ismiyle anılmaya başlanmıştır. Okul Kadın Misyonları Kurulu tarafından desteklenip 1898'de okulun yöneticisi olan Charlotte R. Williard'ın maaşı da bu kurul tarafından

ödenmiştir. Bu durum Merzifon Kız Okulu'nun Amerikalı kadınlardan güçlü bir destek aldığı'nın bir göstergesi olmuştur (Eddy, 1913).

Şekil 3.11 : 1914-15 yıllarına ait Kız Okulu'nun dikiş, bahçecilik, jimnastik, mutfak derslerini gösteren fotoğraflar (Salt Arşivi).

1902 yılında Merzifon Kız Okulu'nun 86'sı yatılı olmak üzere 205 öğrencisi bulunmaktadır; bu öğrencilerden 128'i Merzifon'dan, 77'si Merzifon dışından gelmektedir. Bu yıla kadar toplam mezun sayısı ise 153'tür (The Anatolia College Catalogue, 1902). Öğrenci sayısı 1912 yılında 218'e, 1914 yılında ise 269'a kadar çıkmıştır (Greene, 1916).

1920'li yılların ortalarında ABCFM okulları eğitim sistemine yeni bir program eklenmiştir. Teknik ve mesleki hazırlığı önemseyen bu yenilik “Hayat Mektepleri” ya da “İkmal Mektepleri” olarak görünür olmuştur. Bu amaçla Merzifon'da da 8 Ocak 1924'te “Amerikan Kız Hayat Okulu” açılmıştır. Okulun ilk yıllarında daha önce okula gitme imkânı bulamamış olan kızlara 1929 yılına dek ilköğretim seviyesinde eğitim verilmiş, devamındaki ortaokul eğitimiyle ise yerli kızların ev kadınlığı mesleklerine hazırlanması amaçlanmıştır. Bu nedenle de müfredatta ev ekonomisi, çocuk bakımı, basit hemşirelik, el becerileri, daktilo eğitimleri yer almıştır. Ayrıca öğrencilerden toz alma, silip süpürme ve ütü yapma gibi işleri yapmaları ve bunların takibini gerçekleştirmeleri beklenmiştir. Merzifon Kız Hayat Okulu 1938 yılına dek eğitime devam etmiştir (Stone, 2011).

Şekil 3.12 : 1933 – 1934 yıllarına ait Kız Hayat Okulu öğrencilerinin ve öğretmenlerinin bir tören esnasında çekilmiş fotoğrafları (SALT Arşivi).

Kieser'in (2013) aktardığına göre Anadolu Koleji Müdürü C. C. Tracy, Edinburg Dünya Misyonlar Konferansı'nda (1901) şunları ifade etmiştir: Misyonerler kızların eğitimini verimli bir toprak olarak görmektedir. Kız öğrencilerin güçlü birer kişilik olarak toplumda yer almalarının temelden dönüştürücü etkisini vurgulamaktadırlar. Erkeklerinse daha yüzeysel bir yaklaşımla eğitimi mesleki ve politik kariyer için bir adım olarak gördüğünden bahsetmektedir. Kızların dinsel mesajların şefkat duygusunun gelişmesi ve toplumsal yaşamın kökten değişimi için sahip olduğu önemi daha iyi anladığı ifade edilmiştir. Aynı konferansta Türkiye misyonları mensupları tarafından vurgulanan diğer düşünce de kadınların yaşadıkları dünyanın ihtiyaçlarıyla uyum içinde olmaları sebebiyle kadınlar tarafından eğitilmeleri gerekliliğiydi. İkinci önemli husus olarak da vurgulanan şudur; kızların alacağı eğitimin çevreye uyumlu olması durumunda eğitimi alan kıza ve topluma yararı olabilecektir. Misyoner öğretmen, öğrettiği konuları bulunduğu yerde uygulayarak ve o çevrede anlaşılacak şekilde değiştirilmelidir. Böyle bir eğitimle kızlar yaşadığı çevreye ışık saçacak bir hayat sürebilecek, çevreden kopmayacak ve beraber yaşadığı insanlara yararlı bir örnek olabilecektir²⁰ (Kieser, 2013).

İşitme kaybı yaşayan çocuklara eğitim veren Anadolu'da açılan ilk kurum olan Martha A. King Memorial Sağırılar Okulu da Merzifon'da yer almaktadır (PABCFM, Reel 628, No: 344). Kız Okulu'nda öğretmenlik yapan ve pek çok kadın misyoneri

²⁰ WMC 1910, c III, s.228-231 (World Missionary Conference, Reports of Commissions, 1910).

yetiştirmiş Martha King'in ölümü üzerine onun anısını yaşatmak amacıyla uzun yıllar eğitim verecek bu okul 1910 yılında kurulmuştur.

DEAF MUTES LEARNING CABINET MAKING.

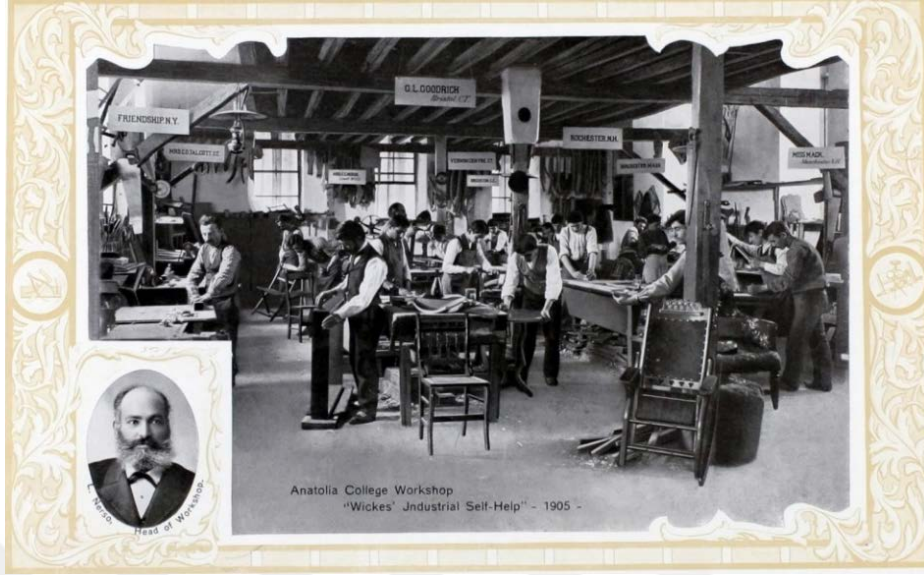
DEAF MUTES AT WORK.

şekil 3.13 : 1914 – 1915 yıllarına ait Sağırlar Okulu'nun müzik, elişi derslerini gösteren fotoğraflar (SALT Arşivi).

İsmiini kurucusundan alan Tracy Anaokulu 1910 yılında Merzifon Yatılı Kız Okulu'na bağlı olarak kurulmuştur ve faaliyetleri kadın misyonerlerce yönetilmiştir. Başta Merzifon Yatılı Kız Okulu'nun binasında eğitime başlamış daha sonra kendine ait küçük bir binaya taşınmıştır (PABCFM, Reel 628, No: 320-321).

Anadolu Koleji kendine yardım uygulamasını ve mesleki eğitimi Bebek İlahiyat Okulu'ndan miras almış ve önem vermiştir. Öğrencilerin eğitim masraflarını kendilerinin karşılaması, kendilerine özgüven duymaları, yerelde üretimlerini yaymaları ve böylece halkla etkileşimi kuvvetlendirmeleri bu uygulama sayesinde gerçekleşmiştir. Öğrencilere verilen bursların sürekli olması ya da yardımların devamlılığının bağımlılık ve miskinliğe yol açacağı düşünceyle bu sistem geliştirilmiş ve faaliyetleri arttırılmıştır. Bir süre sonra kolej bünyesinde marangozhane, mücellithane, terzihane, fesçilik, değirmen, deneme çiftliği vb. küçük işletmeler kurulmuştur. Bahçede çalışmak, binaların temizliğini yapmak, onarım işleri (binalar, çanlar, kütüphane), meteoroloji kayıtları gibi atölye dışındaki çalışma

sahaları da kendine yardım kapsamına girmektedir (ABCFM Arşivi, Report of Marsovan Station, 1898-1899).

Şekil 3.14 : Kendine Yardım Atölyesi'nin 1905 tarihli kolaj sayfası (1905 yılında çekilen ahşap oyma atölyesini gösteren iç mekan fotoğrafı ve atölye yöneticisi L. Nersio kolajda yer almaktadır) (Trustees of Anatolia College).

C.C. Tracy Anadolu Koleji'nin kendine yardım bölümü için yedi hedef sıralamıştır:

- 1.Gençlerin kendi gayretleriyle genel eğitim kazanmalarına imkân sağlamak.
- 2.Aşırı miktardaki doğrudan yardımlardan [öğrenci burslarından] kaynaklanan tehlikeleri bertaraf ederek erkeğe yakışır bir öz güven geliştirmek.
- 3.Bu topraklarda, çalışmanın vakarı ülküsünü telkin etmek. Bunu, lider gençleri örnek göstererek yapmak.
- 4.Genç insanları aletleri kullanmada daha becerikli, ehliyetli, yaratıcı ve usta kılmak; onları günlük yaşamdaki acizliğe ve öğrenci olarak kitap düşkünlüğüne karşı korumak.
- 5.Fiziksel çalışmaların getirdiği sağlıklı hali muhafaza etmek.
- 6.Öğrencilerde ve toplumda, ileri seviyedeki medeniyet için bir haz meydana getirmek. Burada üretilenler gibi eşyaların halk tarafından kullanılmasının mutlaka bu hazzın meydana gelmesinde yardımcı olacaktır.
- 7.Ürünlerin satışı yoluyla öğrencilerin giderlerine mümkün mertebe yardımcı olmak (Tracy, 1889).

İhtiyaçlara, öğrencilerin taleplerine ya da yeteneklerine göre yeni atölyeler açılmıştır. Örneğin 1891 yılında mücellithane büyütülerek yeni aletler ve makinalarla donanımı

zenginleştirilmiştir. Ayrıca öğrencilere işi öğrenmeleri için mücellit ustası bulunmuştur (ABCFM Arşivi, Annual Report, Marsovan Station, 1890-1891). Bunun yanında 1892 yılında açılan mobilya atölyesi 1895 yılında masraflarının %70'ini karşılar hale gelmiştir (ABCFM Arşivi, Annual Report, Marsovan Station, 1894-1895).

Şekil 3.15 : Mücellithanede²¹ çalışan öğrencilerin fotoğrafı (SALT Arşivi).

1896'dan sonra atölyelerin ciddi anlamda büyümesi söz konusudur. 1895-1896 yıllarında gerçekleşen Ermeni olayları nedeniyle yetim kalmış olan çocuklara okul yönetimi hassasiyet göstermiş ve atölyelere dahil olmalarını sağlamıştır. Böylece yetim çocukların iş sahibi olabilmelerinde atölyeler büyük rol oynamış ve 1896'da atölyelerde bu iş gücüyle ciddi anlamda büyüme sağlanmıştır. Demircilik ve marangozluk atölyeleri Carry ve Mary H. Wickes'in bağışladığı 6000 dolar ile büyütülmüştür ve ismi de Wickes Kendine Yardım Bölümü olmuştur (White, 1995).

1899 yılında kolejın yaklaşık 70 öğrencisi kendine yardım atölyelerinde çalışmakta ve okul masraflarının 1/10'unu buradan sağlamaktadır (PABCFM Arşivi, Annual Report, Marsovan Station, 1898-1899).

3.5 Sosyal ve Kültürel Alanda Yürütülen Çalışmalar

Anadolu Koleji müzik profesörü Arşag Dağlıyan yönetiminde Anadolu Koro Birliği (Anatolia Choral Union) kurulmuş ve okulun özel günlerinde konserler vermiştir (PABCFM, Reel 606, No:163-164). O dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nun birkaç

²¹ Mücellithane: Ciltleme işleminin yapıldığı yer.

Batılılaşmış şehri dışında koro olmadığından Merzifon'daki bu koro oldukça ilgi görmüştür. Halka açık olarak yapılan gösterilerde ilginin yoğunluğu nedeniyle kapasite yetersiz kaldığı için öncesinde bilet satışı gerçekleşmiştir (White, 1995).

Şekil 3.16 : Anadolu Koro Birliği'nin fotoğrafı (SALT Arşivi).

Kolej yerleşkesinin konumlandığı geniş arazinin de sağladığı imkanlarla kolej yönetimi spor faaliyetlerine önem vermiştir. Açılış haftalarında Field Day ismi verilen spor müsabakaları düzenlenmiş, kolej öğretmenlerinin de katıldığı bu müsabakalar farklı birçok spor dalından oluşmuştur (PABCFM, Reel 618, No:187).

Şekil 3.17 : Spor müsabakaları esnasında çekilmiş fotoğraflar (Trustees of Anatolia College).

Şekil 3.18 : Merzifon'daki ilk futbol takımı olan “Şavarşan” ve Kolej öğrencilerinin 1911 yılında çekilen fotoğrafı (Marmmarz Dergisi).

Şekil 3.19 : 1906-1907 yıllarında çekilmiş Atletizm Kulübü ve öğrencilerinin fotoğrafı (Trustees of Anatolia College).

Öğrencilerin kullanımına açılmış önemli kültür mekanlarından biri de kütüphanedir. Mezunlar Birliği'nin desteğiyle inşası gerçekleşen bu yapı ve faaliyetleri Merzifon'un yerel halkıyla koleji biraraya getirmiştir. Kütüphane ismini de taşıyan binanın faaliyete geçmesi dışında özellikle eğitim için kullanılan her binada bir kütüphane ve çalışma odası yer almaktadır.

Şekil 3.20 : Kolej Binası içindeki kütüphane mekanında çalışan öğrencileri gösteren 1900 tarihli fotoğraf (Trustees of Anatolia College).

Kolejin çeşitli milletlerdeki öğrencilerinin ve okul müfredatında yer alan dillerde düzenlenen okuma yazma kulüpleri Anadolu Koleji'nin kültürel faaliyetlerinden biridir. Buna örnek olarak Ermeni öğrenciler Şavarşan²² Cemiyeti'ni, Rum öğrenciler ise Pontus Kulübü'nü kurmuşlardır. Faaliyetlerin politik gerginliklere sebep olmaması için bu kulüplerin faaliyetleri kolejın öğretmenleri denetiminde gerçekleşmiştir. 1908'den sonra Anadolu Koleji'nde sayıları artmaya başlayan Rus ve Türk öğrenciler de kendi dillerinde okuma yazma kulüpleri oluşturmuşlardır. Türk öğrencilerin topluluğu Edebiyyat-ı Osmaniyye ismini taşımaktadır (PABCFM, Reel 628, No: 406-421)²³. Özellikle kış aylarında bu kulüpler halka açık konferanslar düzenlemiştir. Kolej yıllıkları bu konferansların çeşitliliği konusunda bilgi vermektedir (White, 1995). Bu sayede kulüpler aracılığıyla Merzifon ve çevresinde yaşayan yerel halk ve öğrencilerin aileleri ile direkt etkileşim sağlanabilmiştir (Stone, 2011).

Bu kulüpler dışında kolejın öğretim kadrosundaki öğretmenler tarafından kurulmuş olan ve pedagoji pratiği üzerine çalışan Anadolu Öğretmenler Derneği kampüste ve şehirde eğitim metotlarının geliştirilmesini amaçlamıştır. Ayrıca aktif bir Kolej Mezunları Derneği de faaliyet göstermektedir (White, 1995). Bu kulüp müze ve kütüphanenin yer aldığı binayı yaptırmıştır.

²²Şavarşan: 4.yüzyılda Urmiye ve Van Gölü arasında kalan Artaz bölgesinin başkenti, bugünkü ismiyle Maku/Maki

²³ PABCFM, Reel 628, No: 406-421 içinde "Marsovan Station, The Missionary Group, 1912.

Şekil 3.21 : Kolej'in tiyatro topluluğunun fotoğrafı (Trustees of Anatolia College).

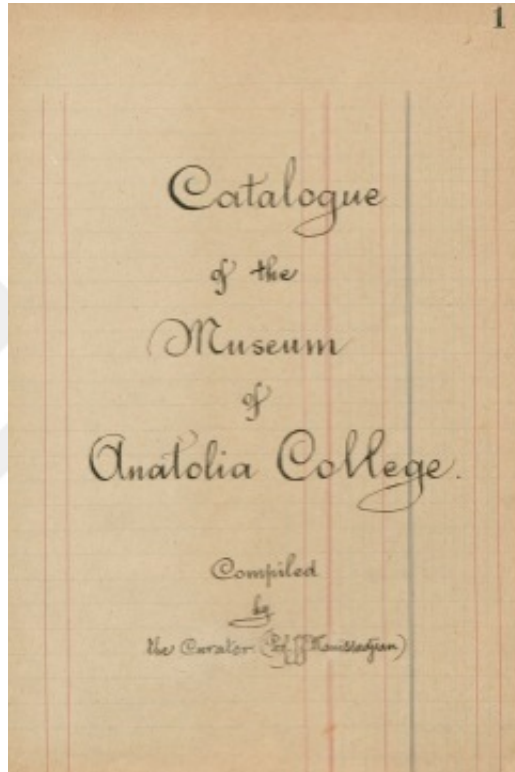
Aktif olan bir diğer topluluk da üyeleri öğrenciler, öğretmenler ve yerel halktan kadın ve erkeklerden oluşan Arkeoloji Kulübü'dür. Bu kulübün 1902 yılında 70 üyesi bulunmaktadır. Gerçekleştirdikleri kazılar ve araştırma gezileri sonucunda birçok yeni bilginin açığa çıkması sağlanmıştır, özellikle Roma dönemi kalıntıları ve Hititlere ait kalıntılar dönemin Avrupa dergilerinde yer almıştır (PABCFM, 1902 Yearbook). 1914 yılında Hitit başkenti Boğazköy'e yapılan araştırma gezileri sonucunda 3000'e yakın çivi yazısı tablet bulunmuştur. Bu tabletler kolejin müzesinde sergilenmiştir (PABCFM, 1913-1914 Yearbook).

Şekil 3.22 : Akdağ'da jeolojik gezi esnasında kolej öğrenci ve öğretmenlerinin fotoğrafı (Trustees of Anatolia College).

Kolej Müzesi, kütüphane ile aynı binayı paylaşan aktif faaliyet alanlarından bir diğeridir. Müze koleksiyonunda 7000'den fazla bitki ve hayvan türü sergilenmektedir. Bu müze ve koleksiyonu okulun öğretim kadrosunda yer alan Prof. Manisacıyan'ın gayretleri sonucundan ortaya çıkmıştır. Toplama ve tasnif çalışmalarını öğrencileri ile

gerçekleştirmiştir. Hafta içi iki gün 14.00-16.00 arası açık olan müzeye öğrenciler ve öğrencilerin aileleri tarafından oldukça büyük bir ilgi olmuştur, aileler Pazar eğlencesi olarak müzeyi ziyaret için kolej yerleşkesine gelmiştir. Ziyaretçi sayısı haftada ortalama 200 kişidir. Aşırı yoğunluğun olmaması için müzeye biletle giriş sistemi getirilmiştir (PABCFM, Reel 506, No: 579-580)²⁴. Ayrıca müzenin karşısında yer alan bilim odasında 16 mm'lik filmler gösterilmiştir. Müze dışında Prof. Manisacıyan'ın kurduğu çiçek bahçeleri de ziyaret edilen yerler arasındadır (McGrew, 2015).

Şekil 3.23 : Müze koleksiyonuna ait kataloğun²⁵ kapağı (Salt Arşiv).

Basın yayın faaliyetleri öğrencilerin oldukça ilgi gösterdiği bir konu olmuştur. Merzifon'da bir matbaa bulunması, kendine yardım atölyelerinden birinin mücellithane olması, kulüplerin faaliyetleri ve bunları duyurma isteği nedeniyle yayıncılık faaliyetleri gelişmiştir. Özellikle 1908'deki Jön Türk İhtilali sonrası Abdülhamid döneminin sansürleri hafıfleyince kolej öğrencileri tarafından gazete çıkarma faaliyetleri hızlanmıştır. Rum topluluğu Pontus, Ermeni topluluğu ise Nor Ayk (Yeni Şafak) isiminde dergiler çıkarmış, bu dergiler okul mezunlarından Hagop

²⁴ "Booklet: Anatolia College, Library Museum Building, 1914"

²⁵ Müze koleksiyonunda yer alan 7000 bitki ve hayvan türünü belgeleyen kataloğun tamamına dijital olarak SALT Arşiv üzerinden erişmek mümkündür.

M. Sırayan'ın kurduğu Anatolia Matbaası'nda basılmıştır (PABCFM, Reel 628, No: 379-402)²⁶. Matbaa direkt Kolej tarafından değil Kolej mezunlarından biri tarafından kurulmuş olsa da okulun eski ana binasının iki küçük kulesi baskı işleri için kullanılmıştır (White, 1995).

Ayrıca Türk basın tarihinin de en eski kasaba gazetesi Merzifon ilinde aynı isimle 1910 yılından itibaren basılmaya başlamıştır. Bu derginin bir nüshasında başka bir derginin varlığından daha söz edilmektedir. 1976 tarihli Meydan Dergisi'nin bir sayısında bu yayın faaliyeti hareketliliği nüfusun 35.000 civarında oluşuna ve Anadolu Koleji, Fransız Koleji, Türk okulu ve dört medresenin varlığına ve 3 kütüphane oluşuna bağlanmıştır (Anon. 1976).

Şekil 3.24 : Anadolu Koleji öğrencileri tarafından hazırlanan Hüsniütabiat Matbaası (İstanbul) tarafından basılan “Merzifonian” isimli mezunlar yayınının 1936 tarihli nüshasının kapağı.

1914 yılında okulun mütevelli heyeti tarafından onaylanan bir diğer faaliyet ise tarım olmuştur. Anadolu Koleji adına bir arazi satın alarak burada bir çiftlik kurulup işletilmiştir. Bu faaliyet için 40.000 ile 100.000 dolar arasında kaynağa ihtiyaç olmuştur (PABCFM, Reel 629, No: 947).

²⁶ “Annual Report for Marsovan Station, 21st March 1912”

Şekil 3.25 : Dr. Zimmer tarafından önerilen tarım projesi raporunda yer alan fotoğraflar (SALT Arşivi).

Özellikle faaliyetleri arasında yer alan kendine yardım faaliyetleri ve tarım çalışmaları nedeniyle Anadolu Koleji'nin eğitim sisteminin cumhuriyet döneminde Köy Enstitüleri'ne de örnek oluşturduğu düşünülmektedir (Stone, 2015). 1918 yılında "Türkiye'de Tarım" başlığıyla George White tarafından 28 sayfalık bir rapor hazırlanmıştır.

3.6 Sağlık Alanında Yürütülen Çalışmalar

Misyonerlik faaliyetlerinin etkili çalışma alanlarından biri de etkinlik gösterilen bölgede yerel halka hastane hizmeti vermektir. Belli başlı misyonlar doktor, klinik ve hastane ile donatılmıştır. Bu hastanelerde doktor misyonerler görev almış ve bu doktorlar American Board ilkelerine hizmet etmişlerdir. Bu hizmetler halkın ve yönetimin gözünde misyonerlere sempati kazandırmaktadır. Çünkü bu hastane ve sağlık kurumlarından sadece gayrimüslimler değil Müslümanlar da hizmet almış, o tarihlerde Anadolu'da sağlık hizmetleri yetersiz olduğu için de talep oldukça yüksek olmuştur (Kocabaşoğlu, 2000).

1880'li yılların sonunda kolejin öğretmenlerinden Prof. Tomayan'ın İsviçreli eşi Anadolu Koleji'nde bir hastane kurulmasını istemiş ve Merzifon Protestan Kilisesi

adına yardım toplamak için Avrupa'ya gitmiştir. Dr. Herrick ile görüşen İngiliz bir kadın 5000 sterlini hastane kurulması için koleje vasiyet etmiştir. Bayan Tomayan ise İngiltere'den 200 pound civarında bir yardımla dönmüş ve misyonerlerle kararlaştırıldıktan ayrı olarak 1890 yılı sonunda kiraladığı küçük bir yerde hastaneyi faaliyete geçirmiştir. Yerel halktan ilgi görmesi nedeniyle 40 liradan fazla bağışı da yerelden almıştır. Hastanenin ilgi görmesinin ardından Prof. Tomayan'ın ABCFM tarafından kurulacak hastane için İngiliz kadın tarafından bağışlanmış olan 5000 sterlinin hastanelerine verilmesini talep ettiği bilinmektedir. Bu durumda kolej bünyesinde kurulacak hastane projesi iptal olacak ve sadece bu hastane faaliyet gösterecektir. Fakat misyonerler her ne kadar yerel halktan olan ve daha sonra misyona katılan Ermenilerin kendi hastanelerini kurmuş olmalarına sıcak baksalar da bağışın denetimlerinde olmaması ve hastanenin mali olarak misyona katkısı olmaması fikrine olumlu bakmamışlardır. Misyonerlerin olumsuz yanıtı üzerine Tomayan ailesi İngiliz kadına mektup yazmış ancak oradan da olumsuz cevap almıştır. Bunun üzerine Ermeniler ve misyonerler arasında bir süreliğine anlaşmazlık olmuştur. Anlaşmazlıktan haberdar olan İngiliz kadın da bağışını geri çekmiş ve ilk hastane girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır (PABCFM, Reel 607, No: 650-653).

Smith'in ölümü üzerine misyoner bir aileye ihtiyaç doğmuştur. ABCFM'in istasyona göndereceği ailenin gelecekteki bir hastane ihtimali nedeniyle doktor olması talep edilmiştir. Anadolu Koleji hastanesinde 1896 yılında Dr. Rendel Harris ve eşinin istasyona ziyareti gerçekleşmiş ve sağlık faaliyetleri konusu yeniden gündeme gelmiştir. İngiliz hemşire Josephine Taylor'ın Merzifon'a gelmesini sağlanmıştır. Taylor Kolej ahalisi için bir dispanser ve dört yataklı bir hastane koğuşu açmıştır. Şehrin doktoru uzun süre tedavileri gerçekleştirmiştir. Taylor da bu tedavi süreçlerine dahil olmuştur. Seyrinde ilerleyen bu faaliyetler sonrası Batı Türkiye Misyonu Yüksek Komitesi'nden Amerikalı bir doktor talep edilmiştir (PABCFM, Reel 606, No: 699).

ABCFM bu istek üzerine Merzifon istasyonunun sağlık hizmetleri için Philadelphia'da eğitimini tamamlamış olan Dr. Carrington'u görevlendirmiştir. Ailesiyle birlikte gelen doktor, eşi ve bir çocuğuyla çalışmaya başlamıştır. Kendine yardım atölyesinin deposu olarak kullanılan bir kulübe yeniden düzenlenmiş ve doktor burada çalışmaya başlamıştır. Daha sonra arazide 15 yataklı bir hastane inşa edilmiş ve 500 kolej öğrencisine hizmet vermeye başlamıştır. Hemşire Taylor bu süreçte büyük katkılar sunmuştur (PABCFM, Reel 606, No: 798-799).

Şekil 3.26 : 1897-1905 yılları arasına ait Eski Hastane için düzenlenmiş kolaj sayfası (Hastane baş yöneticisi Dr. Marden, hastane yöneticisi Dr. Carrigton, misyoner doktor Dr. Hoover, Eski Hastane Binası ve erkekler bölümünden iç mekan fotoğrafı yer almaktadır) (SALT Arşivi).

Dr. Carrington'dan sonra hastanenin gelişmesi için büyük gayret gösteren Dr. Marden burada doktor olarak çalışmıştır. Kolej de çevredeki halkla ve Müslümanlarla ilişkilerini ilerleten hastaneyi desteklemiştir. 1900 yılına gelindiğinde artık kolej yerleşkesinde hastane için uygun bir binaya geçilmiştir. Daha sonra yine kolej yerleşkesinde ama arazinin daha izole bir bölümünde başka bir bina inşa edilmiştir. Elektrik tesisatı ve çeşitli tıbbi aletlere sahip olan hastane 1914'te 4 doktor, 4 hemşire, 10 öğrenci hemşire ve 20 yardımcı ile hizmet vermeye devam etmiştir. Aynı yıl 921 hasta yatılı olmak üzere 3186 hasta tedavi görmüştür. 671 cerrahi işlem yapılmış, 226 tıbbi vaka ile karşılaşılmiş ve 24 doğum gerçekleştirilmiştir. Hastane faaliyetlerine devam ettiği sürece öğrenci hemşireleri olmuştur (Greene, 1916).

Anadolu Hastanesi 16 yıllık geçmişinde üç evre geçirmiştir. İlki Dr. Carrington tarafından kiralanan birkaç odada verilen sağlık hizmeti, daha sonra Kolej yerleşkesinde inşa edilen bir yapı ve son olarak ihtiyaç ve verilen hizmete uygun planlanan her şeyiyle modern yeni bir hastane binasıdır (PABCFM, Reel 629, No:224-227).

Hastane yıllar içerisinde personel ve donanım olarak geliştikçe tedavi türleri de ayakta tedavi, yataklı tedavi, cerrahi veya ilaçlı tedavi, hasta evlerinde tedaviyi içerek şekilde çeşitlenmiştir. Ayrıca hastane faaliyete geçtiği andan itibaren bünyesinde bir Hemşirelik Eğitim Okulu açılmıştır, burada hastane için yerel halktan hemşireler yetiştirilmiştir (PABCFM, Reel 606, No: 909).

Şekil 3.27 : Eski Hastane Binası iç mekanlarında hasta görüşme ve ameliyat esnasında 1896 yılında çekilmiş fotoğraflar (Trustees of Anatolia College).

White ise yeni hastaneyi şu sözlerle anlatıyordu: “Dr. Marden'in inşa etmeye başlamış olduğu yeni hastane, bizim binalarımızı ve şehirdeki bütün binaları gölgede bırakıyordu. Dr. Marden kabiliyetli, ehliyetli, teknik ve sıcak kişiliğiyle Hristiyan tıbbi yardım hizmetini genişleterek, güçlü ve kalıcı şekilde icra ediyordu. 7 sene boyunca Dr. Marden hemen hemen tek başına tıbbi cerrahi bir pratisyen olarak çalışarak hastaneyi yaz-kış, gece-gündüz, hafta içi-pazar demeden açık tuttu. İki Anglo-Sakson hemşire kendisine hemşirelik eğitimindeki derslerde yardım ettiler. Kolej, dini okul, kızlar okulu hocaları, evlilerin hanımları, hizmetli ve hemşirelerle beraber hastane personeli çalışanların toplantılarında 80 kişilik bir grup teşkil ediyordu.” (White, 1995).

Şekil 3.28 : Yeni Hastane Binası, Hemşirelik Okulundan son mezun olan sınıf ve ortada Dr. Marden'in yer aldığı 1915 tarihli kolaj sayfası²⁷ (ARIT Arşivi).

²⁷ Kolajda yazılı olan “Non Nobis Solum” Cicero’ya ait latince “non nobis solum nati sumus ortusque nostri partem patria vindicat, partem amici” (yalnızca kendimiz için doğmadık, yaşıyoruz; ülkemiz, arkadaşlarımızın bizimle paylaştıkları vardır) sözünün ilk kısmıdır. Özellikle çeşitli okul ve derneklerin sloganı haline gelmiş bu sözün sadece ilk kısmı kullanılarak “sadece kendimiz için değil” anlamı verilir.

Sağlık faaliyetlerinin başlangıcından bu döneme geldiğinde gösterdiği gelişme süreç içerisinde yerelin misyonerlere duyduğu güveni arttırmıştır. Misyonerler de bu durumun farkında olarak faaliyetlerini aksatmadan sürdürmüş, tıbbi gelişmelerle birlikte gerekli yapısal ve teknik alt yapıyı sağlamak için gelecek bölümde bahsedilecek olan iki farklı hastane binası inşaatı gerçekleştirmiştir.

Şekil 3.29 : Bir hastanın hastaneye getirildiği anda çekilmiş fotoğraf (SALT Arşiv).

4. MERZIFON ANADOLU KOLEJİ'NİN FİZİKSEL ÇEVRESİ

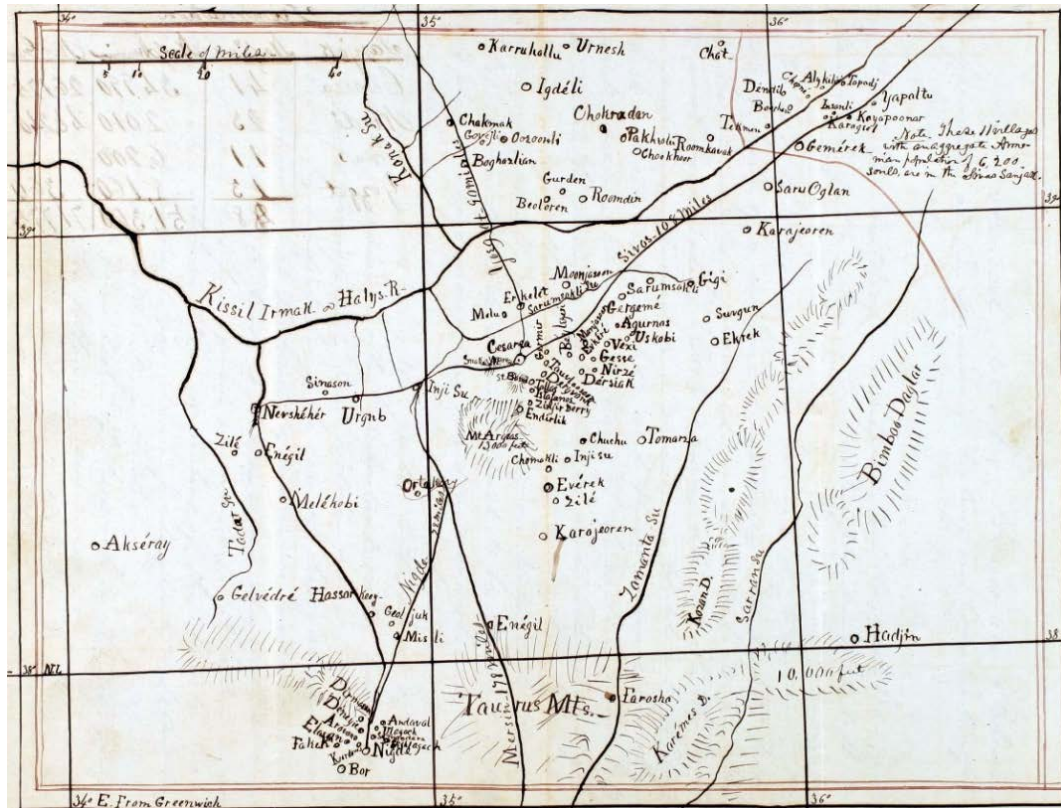
4.1 Merzifon Anadolu Koleji Yerleşkesinin Gelişimi

Anadolu Koleji yerleşkesinin fiziksel gelişimini ve yapılarını ele alan bu bölümde yerleşkenin Merzifon şehri ile kurduğu ilişki konum, malzeme ve mimari dil açısından incelenmiştir. Önceki bölümde ifade edilen faaliyetlerindeki çeşitlilik ve yıllar içerisindeki değişimlerinin ortaya çıkardığı ihtiyaçlar nedeniyle yerleşkenin bütünsel bir tasarımı olduğundan söz etmek güçtür. Buna rağmen yapıların birbiri ile ilişkileri, işlevlerine göre konumlarının sebepleri üzerinde akıl yürütülebilir.

4.1.1 Merzifon'un coğrafya, iklim ve mimari özellikleri

Anadolu'ya yaptığı uzun bir gezi esnasında Merzifon'a gelen ve daha sonra Anadolu Koleji yerleşkesinin bazı binalarını da tasarlamış olması muhtemel William John Childs²⁸'in yüzyıl dönümü Merzifon'una ilişkin tasvirleri oldukça dikkat çekicidir. Konumundan ötürü Merzifon'u şanslı bir kasaba olarak görmektedir. Merzifon, 1900 metre yüksekliğinde Tavşan Dağı'nın bayır ve tepelerinin ovayla birleştiği yerde bulunmaktadır. Kasaba önlerine yaklaştıkça yükseklik beş altı yüz metreye inmektedir. Kuzeyinde Akdağ, güneyinde alçak dağlar bulunan beş ile altı kilometre genişliğinde bir ova halinde Tersakan Çayı'nın ikinci vadisine ve Amasya'ya kırk, elli kilometre uzaklıktaki dik uçuruma dek devam etmektedir. Tavşan Dağı'ndaki derin bir vadiden doğan Kavşak Çayı akmakta, sulama kanallarına ayrıldığı için doğal yatağı zayıf bir şekilde akmaya devam etmektedir. Bunun yanında sulandığı takdirde Merzifon'un çevresinde birçok şeyin yetişebildiği bereketli topraklardan bahsedilmektedir (Childs, 2017).

²⁸ Anadolu Koleji'nin bazı yapılarını tasarlamış ve bir süre kolejde faaliyetlere katılmış olan W.J. Childs ayrı bir başlıkta incelenecektir

White ise, Merzifon'un Anadolu'daki konumunu avuç şeklinden yola çıkarak anlatmaktadır; “Küçük Asya veya yerel deyişle Anadolu, avucu size bakan iyi niyetli dost bir sağ ele benziyor. Asya kıtasının derinliklerinden Avrupa'ya ve batı dünyasına uzanan bir el. Kuzeyde Karadeniz, batıda Ege Denizi, güneyde Akdeniz var. Constantinople işaret parmağının ucunda. İzmir orta parmağın ucunda. Karadeniz kıyısındaki Samsun, başparmağın sırtında ve Samsun'dan ve sahilden 80 mil uzaktaki Merzifon başparmak çıkıntısının altında.” (White, 1995).

Yine White bölgenin iklimini tasvir ettiği bölümde misyonerlerin geldiği kendi coğrafyaları ile bağlantılar kurması ve benzetme yapması dikkat çekmektedir: “İklim mükemmeldi. Sıcaklığı, yükseklik belirliyordu. 24 km'ye 48 km ölçülerinde ve bir kancanın ters kısmının ezilmiş hali gibi bir görünüme sahip ve haşmetli dağlarla

çevrilenmiş Suluova, şüphesiz Strabon'un "Bin Köy Vadisi"ydi. Bizim doğu tarafımızda bulunan Akdağ, New England'ın White Dağları'ndan ve diğer bütün dağlarından daha yüksekti. Taş kaplı soşe yollar son yıllarda yapılmıştı. Bu yollardan şehre birçok yolcu ve ticari yük gidip geliyordu. Bizim pazarımız önemli bir ticaret merkeziydi. Buğday, un, Manchester pamukluları ve yerel ihtiyaçları karşılayan basit ve değişik dükkanlar pazarların ağırlığını taşıyordu. Bağdat Yolu, ovanın bir ucundan geçiyordu. Bağdat postasını taşıyan, resimlerdekilere benzeyen Tatar atlıları şehrimizden geçiriyorlardı. Büyük bir Protestan cemaati ve bunların bizi saygı göstererek misafir olarak karşıladıkları değişik ilkokulları vardı.”(White, 1995).

Şekil 4.3 : 1910 yılında çekilmiş bir Merzifon sokağını gösteren fotoğraf (Childs, 1917).

W. J. Child coğrafi özellikleri yanı sıra Merzifon'u şehir ve mimari özellikleri bakımından da detaylı bir şekilde tasvir etmiştir. Bu anlamında Merzifon'u binlerce kişinin yaşadığı açık bir kasaba gibi değil, surlarla çevrilmiş bir kente benzetmektedir. Dar ara yollar ve sokaklarla avluların bulunduğu kalabalık mahallelerden oluşan şehir, kireçle boyanmış kerpiç binaların kırmızı-kahve çatılarıyla beyaz bir kasaba etkisine sahip olduğundan göze güzel gözüktüğünü ifade etmektedir. W. J. Childs, kasabalardaki evlerin birbirine yakın inşa edilmesi ve evlerin bitişiğinde işlenmiş bir toprak olması alışkanlığından dolayı bağlar, bahçeler ve meyveliklerin bu sıkışık beyaz duvarların ve sıcak çatıların üzerinden yükselen tepelerde yer aldığından söz

etmektedir. Bu nedenle de evlerin bir kilometre kadar uzağında bağların ve ağaçların arasında patika yol ve su yolları ile ayrılmış yazlık kulübelerle dolu birçok arazinin varlığından bahsetmektedir (Childs, 2017).

White da şehrin bu halini oldukça ilkel olarak betimlemektedir. Sokakların darlığını kedilerin damdan dama rahatça atlayabildiği şeklinde ifade etmektedir. Sokakların eğimli olması nedeniyle yağmur dönemlerinde kasap artığı dahil birçok pislikle eğimin sağladığı akıntının tıkağından bahsetmektedir (White, 1995).

White şehri Bizans şehirlerine benzeterek ve tarihine atıf yaparak da tariflemektedir. Merzifon'nun Türklerden önce burada bulunan ve başkenti Amasya olan "Ermeni Teması"nı içine alan bölgede Bizans İmparatorluğu bulunduğunu, misyonerlerin de arazilerinin bulunduğu yüksek tepeyi büyük taş duvarları ve demir kapıları ile akropolise benzetmektedir. Buradaki Ermeni kilisesine aşina olduklarını belirten White, şehirde eski bir Türk Hamamının, Bizans kilise mimarisine ait kolonlarla kurulduğunu belirtmektedir. St. Barbara Kilisesi olarak bilinen bu yapı her sene St. Barbara gününde Rumların ibadeti için kullanılmıştır. Merzifon ve Anadolu Koleji arazisi çevresinin arkeolojik alan üzerinde olduğu bilinmektedir. En azından ihtimaller bu yöndedir. White bu duruma anlatısında yer vermiştir: "Kolej alanında ve etrafında bir arkeolojik bilgi hazinesi yatıyordu. Büyük bir kısmı sadece tahmin ediliyordu. Bir arkeoloji kulübünün kurulmasına sıra gelmişti. Etrafta her yönde birkaç millik at binimi mesafede tamamen veya kısmen yıkılmış kaleler vardı. Bazı eski başşehirler de uzakta değildi. İlk gelen Amerikalılar Küçük Asya'da kullanılan Hitit kelimesini hiç duymamışlardı. Bu büyük imparatorluk ve insanlar hakkında bilgi büyük bir çabanın başlangıcıydı. Onların varlığı dağlarımızda, ovalarımızda ve yaylalarımızda farkedilmeye başlanmıştı. Bir keresinde bir köyden atla geçerken muhteşem bir Hitit aslanı, Roma yol taşları, Bizans-Grek-Hristiyan mezar taşları bulmuştuk. Köylüler şii veya başka bir deyişle muhalif Türklerdi. Burada yaşayan insanlar biner yıl arayla dört farklı din, dil, ırk ve kültürün temsilcisiydiler. Eski şehir ve kalelerin etrafında suni kümbetlerde, saklı tapınaklarda ve benzeri yerlerde bol bulunan boyalı çanak çömleği toplayıp karşılaştırmayı adet haline getirdik. Çocuklarımız genellikle Hititlere ait çivi yazılarının parçalarını toplamak ve bulmakta ustalaştılar. Bu eski eserler ve arkeolojik değer taşıyan parçaları yolladığımızda bize bilgi verebilecek merkezler ve British Museum ile münasebet kurduk. Böylece Anadolu Arkeoloji Kulübü kuruldu." (White, 1995).

Childs (2017), Merzifon'da üç yüz yıllık olduğunu belirttiği birkaç önemli taş binanın geçmişi günümüzden çok daha iyi açıkladığını öne sürerek o dönem insanların özgün tarzda ve güzel kentler yaratma yetisini vurgulamaktadır. Özellikle Müslümanların motivasyon artışı ve dini inanışlarındaki küçük değişikliklerle sanayileşmekte ve enerji kullanımını etkinleştiren herhangi bir kentle kıyaslanabilen düzeyde kentler inşa ettiğine dikkat çekmektedir. Şehirdeki bir cami avlusunu çeviren yüksek, büyük, eski bir taş duvarın geçmişe ait böyle bir iz olduğuna örnek vermektedir. Bu duvarda yüksek kemerli bir kapı, kapıdan bakınca parmaklıklarla çevrilmiş mezarlar, bir çeşmenin sütunlarla desteklenen sayvanının görüldüğü avlusunu betimlemektedir. Duvarın üstünden alaca taş şeritlerle süslenmiş cami ve yaşlı çınar ağacının dallarını görmektedir. Cami duvarının dışında kalan dar yolun bir tarafında üst katlarında çıkmalar olan, pencerelerinin dövme demir süslerle örtüldüğü beyaz yapılar bulunmaktadır. Bir diğer dikkat çektiği yapı ise Türk hamamıdır. Burası açık havada solgunlaşan kırmızı-kahverengi kare kesme taşlardan yapılmış alçak, büyük ve kemerli bir yapıdır. Çatı örtüsü olarak ışığın içeri girmesini sağlayan deliklerin olduğu bir kubbe vardır. Kapısı önünde ise asma ile örtülü bir avlu bulunmaktadır. Demircilerin seslerinin duyulduğu Merzifon'un bugün de hala bilinen yapılarından biri olan Taşhan'ı bulunduğu dönemde de oldukça ünlü olarak betimlemektedir. Diğer yapılarla aynı dönem ve tarza sahip olduğunu ve onlar gibi kırmızı-kahverengi taştan yapıldığını ifade eder. Dörtgen bir avlu çevresine inşa edilen yapının avluya açılan sivri kemerli, iki katlı revakları vardır. Her birini penceresiz dört kesintisiz tek parça olarak dış duvarların çevirdiği bu yapıdan tek bir kapıyla dışarıya çıkıldıktan sonra birçok tüccarın tezgahı ve dükkanını görmek mümkündür. Hanın kapısını oldukça ağır ve sağlamdır. Kuşaklı ve demir halkalarla kelepçelenerek kilitlenen bu kapı kilitlendiğinde patlayıcıyla dahi açılmayacak kadar sağlam durmakta ve böylece kavgaya, ayaklanma ve baskınların o günden de fazla olduğu bir döneme ait olduğunu öne sürmektedir. Hanlardaki dükkanlar ise birbirine açılan loş ve alçak odalardan oluşmaktadır (Childs, 2017).

Anadolu Koleji yerleşkesinin kurulduğu Merzifon kasabası; çarşısı, hamamı, hanları, kiliseleri, camileri ve konutları ile yerel dokuya sahip bir yaşam alanıdır. Kolej yapılarının da inşası sırasında yerelden birçok ustanın istihdam edildiği, özellikle ilk dönemlerde ekonomik çözümler bulmak amacıyla yerel malzemenin kullanımına önem verildiği bilinmektedir. Bu durum mevcut dokuyla ilişkili bir dil kurmasına

neden olmuştur. Daha sonra detaylı olarak bahsedilecek değişimlerle birlikte yapısal ve mimari dildeki farklılaşma şehirle kurulan ilişkide de değişime neden olacaktır.

4.1.2 Arazi ve yerleşke yapısı

Bebek İlahiyat Okulu'nun Merzifon'a taşınmasının ardından 1863'te konumu uygun olan bir ev 3 yıllığına kiralanmıştır. Bazı düzenlemeler yapılarak kullanılan ve zamanla kapasite açısından yetersiz kalan binanın 3 yıl sonra tekrar kiralanma zamanı geldiğinde kira ve masraflar çok bulunmuştur. Faaliyetler de hedeflendiği şekilde sürdüğü için yeni bir bina kiralamak yerine okulun kendisine ait bir binası olması fikri doğmuştur. 1869 yılında şehrin en yüksek, en havadar ve şehre hakim bir yerinde okulun faaliyetlerini daha iyi yürütebilmesi amacıyla, uygun bir binanın yapımı için bir arazi alınması girişiminde bulunulmuş ve yaklaşık 17.703 m²'lik bir arazi 450 dolara satın alınmıştır (PABCFM, Reel 583, No:123-124). Alınan arazinin değeri, ilerleyen yıllarda oldukça artmış, 1910 yılı itibarıyla alındığı değerinden 3-5 katı daha değerli hale gelmiştir. Şehrin kuzey kısmında bulunan arazi ayrıca iyi bir su kaynağına sahiptir (Alan, 2008).

Şekil 4.4 : 1993 tarihli 1:1000 ölçekli Merzifon imar planı (Kırmızı işaretli kısım Kolej arazisini göstermektedir) (Ankara Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu).

1870 yılında İlahiyat Okulu'nun inşaatı başlamış, 1871 yılı bu inşaatla sürmüştür. Bu bina ana binanın 2 metre arkasında yer almıştır. Dikdörtgen biçiminde yaklaşık 14x23 metre ölçülerindeki ilk planda fazla geniş olmayan fakat başlıca ihtiyaçları giderecek mekanlar şeklinde tasarlanmış olan yeni binanın tüm öğrencilerin toplanabilmesi için salonu, derslikleri, kütüphanesi, yatakhane, banyosu, tuvaleti, yemekhanesi, mutfak, kileri ve ikinci katta ibadet için ayrılmış küçük kilisesi bulunmaktadır. Ayrıca çatı katında 4x3 metre ölçülerinde Anadolu'nun sayılı ilk rasathanelerinden biri yer almaktadır. 2 normal kat ve 1 bodrum katı bulunmaktadır. Mutfak, yemek salonu, kiler bodrum katta bulunmaktadır. Bir üst katta her biri 2-3 öğrencinin kullanabileceği 9 oda yer almaktadır. En üst katta tüm öğrencilerin kullanımı için büyük bir oda, 2 büyük sınıf, ibadethane olarak kullanılan oda, kütüphane olarak kullanılan bir büyük oda ve daha küçük bir sınıf bulunmaktadır. Okulun bu yeni binası ahşap taşıyıcı iskelet sistem kurularak yapılmış ve dolgu malzemesi olarak kerpiç ve güneşte kurutulmuş tuğlalar kullanılmıştır. Tavan ve taban döşemeleri de kerpiçten yapılmış olan bu iki katlı yapı beyaz kireçle sıvanmıştır. Bu bina yapımında 2200 dolar harcanmıştır (PABCFM, Reel 582, No:612; Reel 628, No:314). Kullanılan bu bina yapım tekniğinin Anadolu'ya özgü ucuz malzeme ve tekniklerle gerçekleştirildiği söylenebilir.

Şekil 4.5 : 1883 yılında çekilmiş arkada İlahiyat Okulu, önde misyoner lojmanını gösteren fotoğraf (Trustees of Anatolia College).

Ardından Smith ve daha sonra da Herrick ve ailesi için bina yapımına başlanmıştır. 1872'de Herrick'in evi için yerel idare izin olmadığı gerekçesiyle 1 yıl durdurma getirmiştir (White, 1998). Şekil 4.6'da misyonun merkezinin şehrin dışına

taşınmasının ardından bir tepeye İlahiyat Okulu ve yöneticisi Smith'in inşa edilen evleri görülebilmektedir.

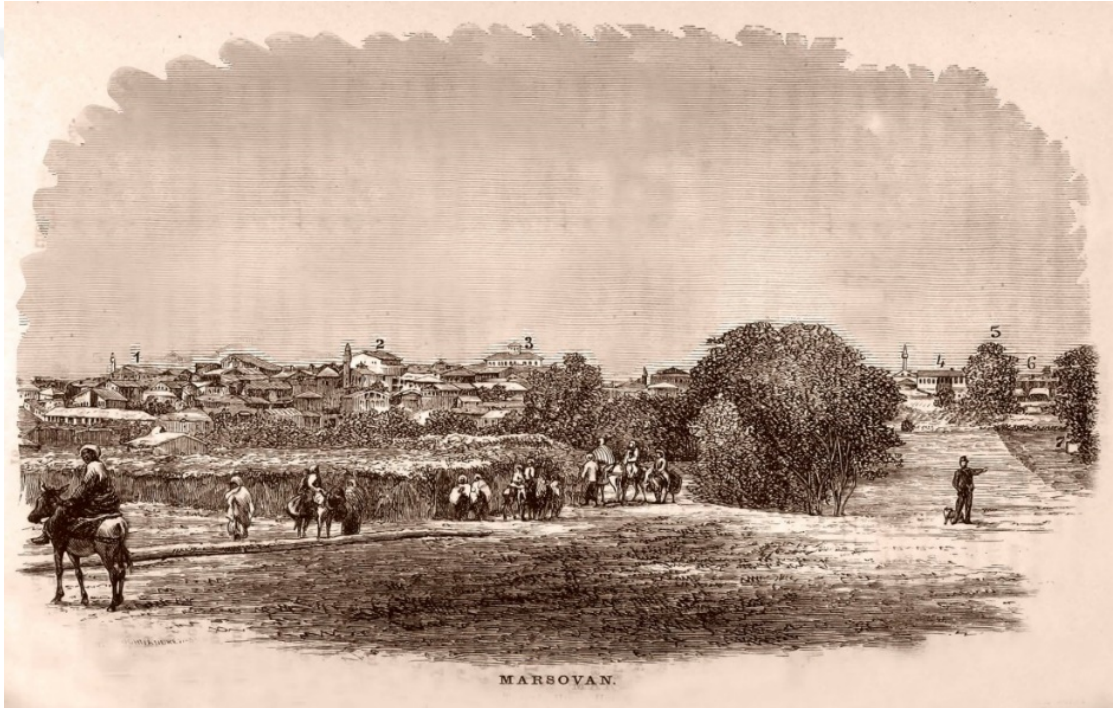
Şekil 4.6 : 1870'lere ait misyoner lojmanı ve İlahiyat Okulu'nu arazide gösteren fotoğraf (Trustees of Anatolia College).

Anadolu Koleji 8 Eylül 1886 yılında ilk kurulduğunda lise olarak da kullanılan İlahiyat Okulu bodrum katında köşede konumlanan bir odada eğitim verilmektedir. Dört öğrenci ile küçük bir çam masa, dört çam sandalye, bir hasır kaplı sandalye, birkaç sıra ve bir kara tahtadan oluşan sınıfta eğitim verilmektedir. Kolej kurulduğunda henüz bir şirketleşme, Osmanlı hükümeti tarafından verilmiş bir ruhsat ve dolayısıyla kanuni bir tanınırlık, gelir getiren mülk, bütçe, mütevelli heyet, bina, yerleşke, kütüphane ve araç gerece sahip değildir. Bu nedenle de uzun bir süre İlahiyat Okulu binasını kullanmıştır (White, 1995).

Zamanla binaya kolejin ihtiyacına göre ilaveler yapılmış, daha sonra kolej binanın tamamında faaliyet gösterir olmuştur. Böyle olunca İlahiyat Okulu için yeni bir bina ihtiyacı 1900'lü yılların başında gündeme gelmiştir. Uzun süre ABCFM merkezinden bütçe çıkarılamamıştır. Ancak George E. White Amerika ziyaretinde önemli bir bağış bulmuştur. George H. White isimli bağışçının ismiyle W. J. Childs binayı tasarlamıştır. Binanın temeli atılmış fakat 1914 yılında I.Dünya Savaşı başladığı için bina inşaatı

yarım kalmış ve teoloji okulunun yeni binasında gerçekleşecek faaliyet de askıya alınmıştır²⁹ (Alan, 2008).

Anadolu Koleji'nin varlığı sadece binalarla sınırlı tutulmamıştır. Merzifon'un kuzeyinde Taşan dağının eteğinde, yüksekte yer alan ve geniş bir alana sahip okul arazisini genişletmek misyonerlerin gündeminde olmuştur. 1900 yılının başlarında koleje bitişik geniş bir arazi satışa çıkarıldığında okul müdürü C. C. Tracy bu arazinin okul alanına katılması için çalışmalara başlamış ve alım işlerini kendi denetimine almıştır. Kolej lojmanlarının bir kısmını misyonerlere satarak elde ettiği parayla satışa çıkmış olan bu arazinin büyük bir kısmını satın almış ve kolej arazisine dahil etmiştir. Aynı yıllarda Dr. Pearsons da kilise için bir bahçe satın almıştır.

Şekil 4.7 : 1870'lere ait Merzifon şehir görünümünü gösteren bir çizim (1: Katolik Kilisesi, 2:Ermeni Gregoryen Kilisesi, 3:Kolej Binası, 4:Tracy'nin Evi, 5:Ağacın arkasında Kız Okulu, 6: J.F.Smith'in kiralık evi, 7:Dodd'un mezarı) (Missionary Herald).

Misyonun yerleşim yeri; şehrin kuzey sınırında, şehirdeki kendisine en yakın araziden daha yüksekte bir alanda yer almaktadır. Şehir tarafında, kampüs duvarlarına yakın bir şekilde kümelenmiş evler; kampüsün kuzeyinde ise, White'ın ifadesi ile “eski Pontus'un dağlarının eteklerinde verimli toprakları” bulunur (White, 1995).

²⁹ Bu bina "4.2.5 Planlanan Fakat Yapımı Gerçekleşmeyen Yapılar" başlığı altında detaylı olarak incelenecektir.

Şekil 4.8 : 1910’lu yıllarda çekilmiş yerleşkenin doğudan görünümünün fotoğrafı. (Kolej binaları, öğretmen lojmanları ve sağda Yeni Hastane Binası) (ARİT Arşivi, The Anatolian; Anatolia College, Anatolia Girls' School, Anatolia Hospital, Anatolia Theological Seminary; 1913-1914 Catalogue).

Kolej yerleşkesinin tarihsel gelişimini 1893, 1902, 1912-1913 yıllarına tarihli kroki ve vaziyet planları karşılaştırılarak incelendiğinde yönlenim ve ana giriş kapısının ilk yıllardan itibaren tüm planlarda değişmeden kaldığı gözlenmektedir. Yapılaşmanın ilk çekirdeği İlahiyat Okulu, Smith'in Evi, Tracy'nin Evi ve Yatılı Kız Okulu'nun yer aldığı yerleşkenin doğu ve güneydoğusunda konumlanmaktadır. Ana giriş kapısına göre bakıldığında bu çekirdek girişe uzak mesafede yer almaktadır. Giriş kapısına yakın kısımlarda spor alanları bulunmaktadır, daha sonra bu spor alanları satın alınarak araziye ilave edilmiş kısımlara taşınacak ve onların yerine en önemli binalardan biri olan ve savaş nedeniyle yapımı tamamlanamayan kolejin ana binası konumlandırılacaktır. Ayrıca yine giriş kapısına yakın olan bu kısımlara ilerleyen yıllarda yöre halkının da oldukça yoğun ilgisini çeken ve ziyaret edilen müze ve kütüphane binası mezunların bağışları ile inşa edilecektir.

• 143

-

Üzüm Bağı
Vineyard.
(Just one Acre.)

Tennis
Court.
Tenis Kortu

Gate
Giriş Kapısı
(Kolejaltı
Caddesine açılır)

Hamann

Smith's in Ev

Yurt

SOKAK

SOKAK

SOKAK

A horizontal line with tick marks and numerical labels 0, 50, 100, 200, 300, 400, and 500.

³⁰ Kroki üzerindeki açıklamalar: 1- Yerleşkenin güney ve doğu sınırları şehre bitişikken, batı ve kuzey sınırları açık alanlara doğru uzanmaktadır. 2-Arazide karışıklığı önlemek için, bazı yapılar taslakta

Bahsi geçen vaziyet planlarından erişilebilen en erkeni 1893 tarihli krokinin, yerleşkenin başlangıç evresi yapılarını yansıttığı düşünülebilir. Bunlar İlahiyat okulu, Yatılı kız okulu, yönetici ve 2 öğretmen için lojman binaları ve kendine yardım atölyeleridir. İlahiyat Okulu başlangıçta derslikler, çalışma odaları, ibadet odaları ve yatakhane gibi tüm birimleri barındırmakta ve bu işlevleri bünyesinde bulundurmaktadır. Kolej'in açılması ve İlahiyat Okulu binasını Kolej'in de kullanmaya başlamaları ile birlikte yapıya bir yatakhane ve derslikleri barındıran iki ek bina yapılmıştır. Kolej'in ana binası olarak da bilinen bu bina ile mevcut İlahiyat Okulu arasında 2 metre mesafe bulunmaktadır. Bu nedenle krokiler üzerindeki Kolej Ana Binası'nın kapladığı alan birbirine yakın iki ayrı kütle olarak görülmektedir.

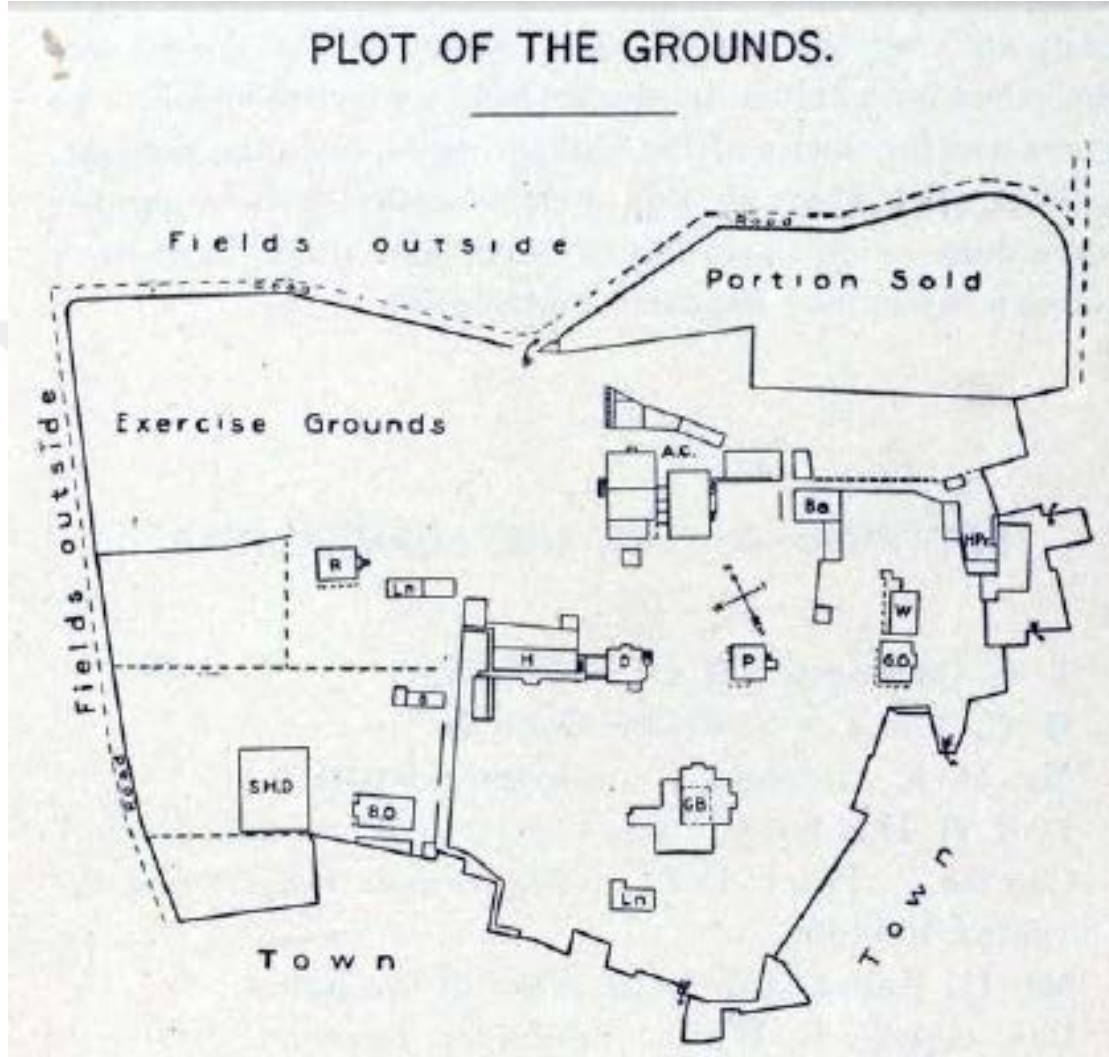

Şekil 4.10 : 1891 yılına ait yerleşke fotoğrafı (Trustees of Anatolia College).

Kolejin ilk yılları ve yapılarını White şu şekilde anlatmaktadır: “Kampüs içerisinde teolojik (din) okul, kolej ve kızlar okulu vardı. Tamamında 200 talebe vardı. Kampüsün en yüksek yerinde teoloji okulunun beyaz alçıdan, alt kısmında iki kat, üstte ise küçük bir çan kulesi olan 1871 yılında, 400 Türk Lirasına veya 1760 dolara mal olan kare bir yapı vardı. Bu bina kolejin eşiği oldu. Kız okulu ise daha aşağı kısımda idi. Ayrıca bir tanesinin bir kısmı bize tahsis edilen üç Amerikan evi ve ekmeği ile ünlü bir fırın, talebelerin biraz para ve şahsiyetlerini kazandıkları, makine kullanmayı

gösterilmemiştir. 3-Arazinin kuzey-batı sınırından kolej binalarına kadar olan zemin hemen hemen düzdür. Binalardan güneye ve doğuya doğru gittikçe eğim yapar.

öğrendikleri küçük bir atölye kampüs sınırları içinde yer alıyordu. Oyun ve spor için alanlar olmakla beraber, bazı ciddi talebeler bu tip eğlenceleri kendi ruhaniyetleri açısından gayriciddi ve gereksiz buluyorlardı. Bunların yanısıra ağaçlık ve çiçekli güzel bir bahçe, bir çift at ve bir inekle, bir ahır da kolejin müstemilatındandı.” (White, 1995)

Şekil 4.11 : 1902 yılı itibariyle Anadolu Koleji yerleşkesini yapıları ile gösteren kroki (A.C. Anadolu Koleji Binaları, Ba. Fırın, H. Pr. Genç Hazırlık Öğrencilerinin Evi, G.B. Yatılı Kız Okulu, H. Hastane, D. Dr. Carrington'nun Evi, P. Başkan Tracy'nin Evi, S.H.D. Self Help Binaları, R. Dr.Riggs Evi, Ln. Çamaşırhane, B. Banyo/Hamam, B.O. Erkek Yetimhanesi, G.O. Kız Yetimhanesi, W. G. White Evi) (ARİT Arşivi, Report and Catalogue of Anatolia College and Girls' Boarding School-1902, Marsovan, Turkey).

1902 yılına gelindiğinde Şekil 4.11’de yer alan krokiden görülebileceği üzere lojmanların sayısında artışın olduğu gözlenmektedir. 1890’ların başlarında inşa edilen eski hastane (krokide “H” harfi ile işaretli) 1895’te inşa edilmeye başlanan kız yetimhanesi ve yurtlar da bu krokide yer almaktadır. Sayısı artan lojmanlar Amerikalı

A.C. Whole View from south
1092

No. 2260
24.15

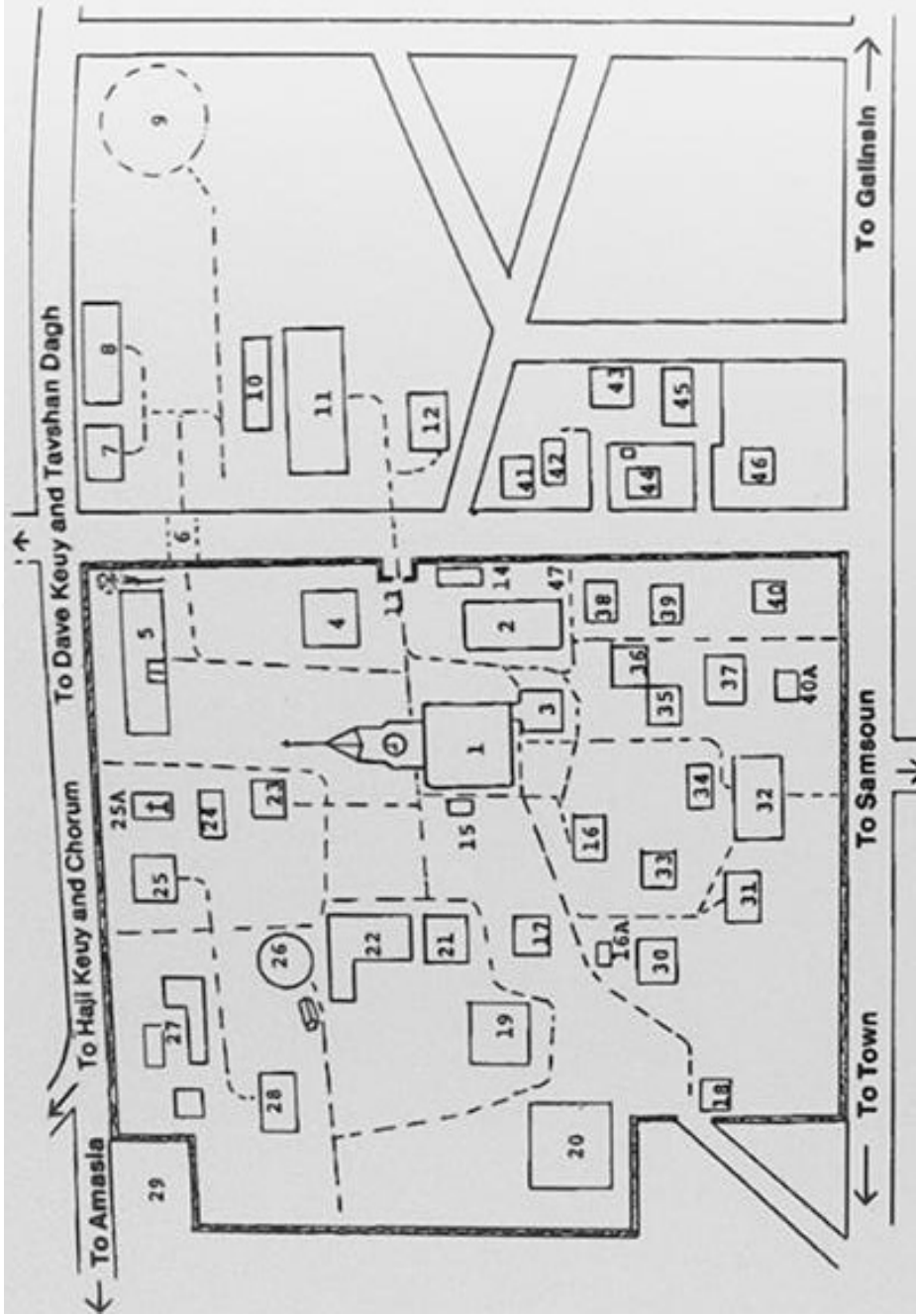
A hand-drawn map of the A.B.C.F.M. Property in Marsovan, Iran. The map is drawn on a blue background with white lines for buildings and streets. Red lines and boxes highlight specific areas of interest. The map includes the following labels and features:

- Top Right:** "A.B.C.F.M. PROPERTY IN MARSOVAN" and a scale bar labeled "FEET" with markings for 0, 25, 50, 75, 100, 125, and 150.
- Top Left:** A building labeled "Marsovan Hospital" with a red box around it. Below it, a building labeled "Marsovan School" with a red box around it.
- Top Center:** A building labeled "Marsovan Hospital" with a red box around it. To its right, a building labeled "Marsovan School" with a red box around it.
- Top Right:** A building labeled "Marsovan School" with a red box around it. To its right, a building labeled "Marsovan School" with a red box around it.
- Center:** A building labeled "Marsovan School" with a red box around it. To its right, a building labeled "Marsovan School" with a red box around it.
- Bottom Left:** A building labeled "Marsovan School" with a red box around it. To its right, a building labeled "Marsovan School" with a red box around it.
- Bottom Center:** A building labeled "Marsovan School" with a red box around it. To its right, a building labeled "Marsovan School" with a red box around it.
- Bottom Right:** A building labeled "Marsovan School" with a red box around it. To its right, a building labeled "Marsovan School" with a red box around it.

74

1912 krokisi ise gelecekte inşa edilmesi öngörülen yapıları ile yerleşkenin en gelişmiş durumunu yansıtmaktadır. Araziye sonradan dahil edilen ve kuzeyde yer alan kısımda 1912’de inşa edilen yeni hastane binası (kırmızı kalem ile el çizimi ile yönü düzeltilerek çizilmiştir), 1914’te inşa edilen kütüphane (kırmızı kalem ile plana sonradan el çizimi ile eklenmiştir) ve 1915’te inşa edilen yeni yetimhane yapıları (kuzeye eklenen arazi parçasında, yeni hastanenin doğusunda kırmızı kalem ile el çizimi ile eklenmiştir) yer almaktadır. Misyoner lojmanlar ise artmaya devam etmiştir.

Kolej yerleşkesinin tamamlanamayan yapıları ile son halini gösterir 1915 yılına ait vaziyet planı dışında şematik bir plan daha bulunmaktadır. Şekil 4.14’teki bu plan 1946’da 1921 yılında kolejden mezun olan Aristocles George Augustine’in hafızasındaki yerleşke tarifine göre sanatçı Frank Waite Thompson tarafından çizilmiştir (Compton, 2008).

Şekil 4.14 : 1915 yılı itibariyle Anadolu Koleji yerleşkesini binaları ile gösteren kroki³¹ (Compton, 2008).

³¹ 1: Ana Kolej Binası, 2:Kuzey Bina, 3: Yurt, 4:Müze-Kütüphane-Merkez Ofis, 5: Union Hall (yapımı tamamlanamadı), 6:Tünel, 7: D.K.Getchell'in Evi, 8:Erkek Çocuklar için Kennedy Evi, 9:Grinnell Arazisi, 10: Çamaşırhane, 11: Yeni Hastane 12: Eczane/Aşevi and Dr.J.K.Marden'in Evi, 13: Ana Giriş, 14:Tuvaletler, 15: Bahçe, gölet, vakıf, 16: Tracy'nin Evi, 17: A.Çocuk Oyun parkı, 18:Kapı, 19:Eski Kız Okulu, 20: Yeni Kız Okulu, 21: Konut, 22: Eski Hastane 23: White'in Evi, 24: Tenis Kortu, 25: Xenides'in Evi, 25A: Mezarlık, 26: Hamam, 27:Marangoz Dükkanı ve Kendine Yardım Atölyeleri, 28: Konut, 29: Türk mezarlığı (Kolej yerleşke sınırları dışında) 30: Elmer'in Evi, 31: D.K. Getchell'in Eski Evi, 32: Erkek Öğrenci Yurdu, 33: Ev, 34: Ev, 35: Dağhyan'ın Evi, 36: Theocharides'in Evi, 37: Gulian'ın Evi, 38: Manisacıyan'ın Evi, 39: Sivaslıyan'ın Evi, 40: Ev, 40A: Ev, 41: Hagopyan'ın Evi,

1913 yılında yayınlanmış olan, teknik olarak daha detaylı ve 1/300 ölçekli bir plan daha bulunmaktadır. Bu planda temeli atılmış olup inşası tamamlanmayan Union Hall binası 1912 planının aksine görülmemektedir.

Şekil 4.15 : 1913 Yılı İtibariyle Anadolu Koleji yerleşkesini binaları ile gösteren çizim ³² (Salt Arşivi).

İlk yerleşim planından ilerleyen yıllara kadar incelendiğinde ortak olan bir diğer önemli hat ilk arazinin sınırını çizen ve ana giriş kapısının da açıldığı “Kolej Caddesi”

42: “Anne” Marinos Khubesian’ın Kulübesi (Tracy tarafından inşa edildi), 43: Dildiliyanların Stüdyosu ve Evi, 44: Çizmeciyan’ın Evi, 45: Sivasliyan’ın Evi, 46: Nerso’nun Evi, 47: Öğretmen Kapısı

³² 1-2: Ana Kolej Binası. 3: Yurt. 4-5: Kuzey Bina. 6-7-8: Giriş kapısı ve merdivenler. 13: Tracy’nin evi. 17-18: Kız Okulu yapıları. 25-26-27-28: Kız Okulu ve yurt yapıları. 39-40-41-42-43-44-45: Eski Hastane Yapıları. 47-53: Kendine yardım atölyeleri. 67: Müze-Kütüphane. 91: Hastane. 92: Çamaşırhane. 93: Eczane ve Dr. Marden’in Evi.

(bugünkü Kolordu Caddesi)dir. Bu cadde boyunca ve arazinin doğu sınırında kolej öğretmenlerinin evleri yer almaktadır. Evler kolej yerleşkesi içinde bulunduğu ve yerleşke ile direkt erişimde olduğu gibi ayrıca dışarıya yani araziye komşu sokağa açılan çıkışları bulunmaktadır. Bu yapılar özel mülkiyet olması sebebiyle de yerleşke çeperine yakındır ve şehirle direkt ilişkilidir. Kolejin öğretim politikası içinde kendi mezunlarının yüksek öğrenimlerini Amerika veya Avrupa şehirlerinde almalarını sağlayıp Anadolu Koleji'nde öğretmen olmalarını sağlamak yer almaktadır. Bu nedenle de gözlemlenen bir diğer yapısal değişiklik zamanla artmış olan öğretmen evleridir.

W. J. Childs'ın Kolej'de bulunduğu 1912 yılında yaptığı gözlem dikkat çekicidir. Gelecek bölümde bahsedilecek olan gezi kitabında yerleşke tasarımına dair yaptığı yorumlar mimari ilgisine referans veren bir bakış açısı içermektedir. Kolej yerleşkesinin hemen dışındaki dar sokaklarda yer alan Türk evlerini perişan olarak nitelendiren Childs, yaklaşık 80 dönüm büyüklüğünde ve duvarlarla çevrili olan yerleşkeyi yapıları ile anlatmaya devam etmektedir. O dönem planlar ve kaynaklardan da var olduğunu bildiğimiz Anadolu Koleji'nin kız okulunun, sağır dilsiz okulunun, hastanenin, kendine yardım atölyelerinin ve erkek yurdunun binalarını sıralamaktadır. İşliklerde öğrencilerin okul ücretini karşılayabildiklerini ve 4000 kişinin ihtiyaçlarını karşılayacak değirmen, fırın, baskı makinası, ciltevi, lojmanlar ve Türk hamamını anlatımına ilave etmektedir. Yerleşke nüfusunun öğrenciler, hastanedeki hastalar ve Amerikalılarla 700 kadar kişi olduğu, yerleşke alanının sınırlı oluşundan dolayı yerel hizmetli ve yerel öğretmenlerin yerleşke dışında yaşadığını belirtmektedir. Bununla birlikte yerleşke tasarımının düzenlilik sağlanmasının aksine ivedilikle ihtiyaçları karşılamak üzere binalar yapılmış veya ekler yapılmış olduğunu, bu durumunda pitoresk bir köy ortaya çıkardığını söylemektedir. Kasabanın dar ve sefil yollarından pırıl pırıl bir yerleşkeye geçmenin başka bir dünyaya geçmek olduğunu ifade eden Childs, yerleşkeyi etrafı duvarlarla çevrili bir Amerikan köyü olarak betimlemektedir. Ayrıca yerleşke kapılarında birer bekçi bulunmaktadır. Yerleşkenin bir köşesinde ise misyonerlik mezarlığı yer almaktadır (Childs, 2017). Bu anlatımda yerleşkenin yaşamsal olan tüm gereklilikleri sağlayan birimlere sahip olmasının yanında fiziksel görünümünün de etkisi olduğu düşünülebilir. Bunun yanında her ne kadar bir bütün olarak planlanmamış bir yerleşkeden söz ediliyor olsa da Şekil 4.14'te 15 numara ile işaretlenmiş bir gölet, müze çalışmalarından sorumlu öğretmen Prof. Manisacıyan'ın

kurduğu çiçek bahçeleri, eski ve yeni iki hastane binasının da sahip olduğu meyve bahçeleri, Şekil 4.57’de yeni hastane binasına ait çizimlerdeki peyzaj düzenlemesi, araziye çevreleyen tarım alanları, spor aktivitelerinin gerçekleştiği oyun sahaları, basketbol ve tenis alanları, yapıları ve çevre düzenlemesiyle tam bir yerleşke olduğunu çıkarımı yapılabilir. Yapı fotoğraflarından bazılarında yapılar arasında bağlantılar için patikalar düzenlendiği Şekil 4.43’de olduğu gibi rahatça görülebilmektedir.

Şekil 4.16 : 1890’larda çekilmiş Kız Okulu Binası avlusunda bir Amerikalı ve bir Ermeni misyonerin fotoğrafı (Trustees of Anatolia College).

Kolej faaliyetleri Osmanlı İmparatorluğu’nda gerçekleşmiş politik ve sosyal olaylardan sürekli olarak etkilenmiştir. Bu olaylar kolejin eğitim müfredatında düzenlemelere sebep olduğu gibi paralelinde yapısal olarak da değişimlere sebep olmuştur. Bunlardan en dikkat çekenler arazinin genişletilip yetimhane binası ve hastane binası inşa edilmesidir. Son dönem yerleşke planlarına bakıldığında arazinin kuzey bölümüne ek olarak yeni araziler satın alınarak eklendiği görülmektedir. İlave olan bu iki kısma yerleşkenin ana girişinden erişilememekte ve yine Kolej Caddesi’ne sınırı olan bu iki yeni parça Anadolu Koleji’ne dahil ve ilişkili aynı zamanda da kendi özel işlevleri olan faaliyete dair yapılara sahiptir. Bunlardan biri zamanla geniş çevresinde de ün salan hastane hizmeti diğeri de yaşanan savaş ortamı nedeniyle yetim kalan çocukların bakımındır. Bugün de varlığını sürdüren hastane binası kolejin en görkemli binalarından biri olmuş, hatta kolej binasının önüne geçmiştir. Diğeri ise Kennedy yardımları ile yapılan yetimhane ve yetimhaneye yakından ilgilenen aile için yapılan binadır. Daha sonra ilave edilen araziye geçiş için ana yerleşkeden bir yer altı tüneli planlar üzerinden de okunabilmektedir.

Şekil 4.17 : Yerleşkeyi arazi duvarları ile birlikte gösteren fotoğraf (SALT Arşivi).

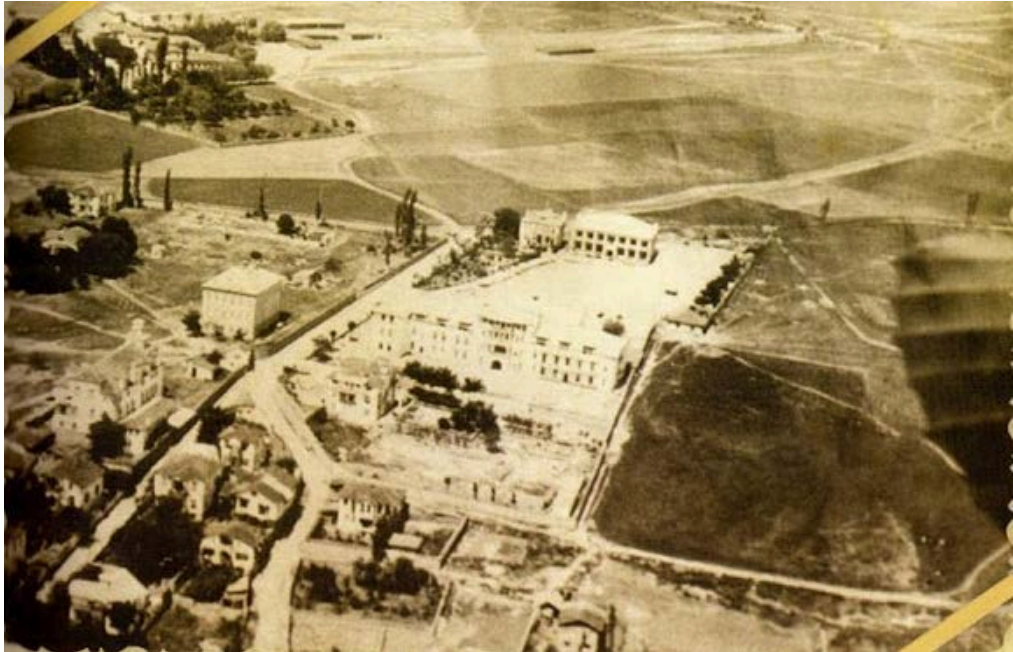
Şehir merkezi yerleşkenin güneyinde kalmaktadır, kuzeyi panoramalardan da görüleceği üzere yapı inşa edilmemiş arazilerle çevrilidir. Kolej yerleşkesinin yakınlarında yerleşim yeri olduğu White’ın şu sözlerinden anlaşılabilir: “Anadolu kampüsüne yerleştiğimiz ilk günlerden itibaren koleji yan kapısının yakınlarındaki caminin uzun minaresinden Müslümanları ibadete çağıran müezzinin sesine alışmıştık.” (White, 1995).

Şekil 4.18 : 1913 yılında çekilmiş yerleşkenin batıdan görünümünün fotoğrafı (Trustees of Anatolia College).

İlk yapılardan oluşan çekirdek kısmın merkezinde kolejin hem kurucusu hem de başkanı konumundaki Tracy’nin evi yer almaktadır. Uzun yıllar başkanlığını sürdürdüğü bilinen ve kolejin kurucusu da olan Tracy bulunduğu konum itibarıyla hem eğitim yapılarına hem de diğer öğretmenlerin evlerine yakın bir konumda yer almaktadır. Eski hastane binası da yenisine nazaran ilk çekirdek içinde kolej ve başkan evine daha yakın bir konumdadır. Hastane hizmeti gelişip kendisi bağımsız bir kurum olana dek kolejin merkezinde kontrolün sağlanmasının daha mümkün olduğu yerde konumlanmıştır. Ancak daha sonra Anadolu Grup olarak nitelenen kurum ve yapılar topluluğu içerisinde hastane önemli bir yer edinecek ve yeni binası araziye ek olarak satın alınan bir arazi parçasında kolejden ne tamamen kopuk ne de tam içinde bir konumda faaliyetlerini sürdürecektir. Konumu itibarıyla Kolej yerleşkesinin ana giriş

kapısının tam karşısında yer alan ve arazide ayrı bir giriş ile ulaşılabilen noktadadır. Diğer girişe yakın olan İlahiyat Okulu binasıdır. Daha sonra Kolej Ana Binasının kuzeyine eğitim ve sosyal faaliyetlerin yürütüldüğü Kuzey Kolej inşa edilecektir. Hastane çalışmaları neredeyse bağımsız denebilecek derecede başlı başına ciddi bir statüye sahip olmuştur. Kolej dışında yerle hizmet vermesi nedeniyle yeni binanın inşası da tamamlandıktan sonra tedavi olmak için halktan talepler daha da artmıştır. Hastane faaliyetleri için izole ve kolejin eğitim ve öğrencilerle içiçe yaşantısının hareketinden kısmen uzakta olduğu söylenebilir. Bazı yapılar ise mevcut yerleri değiştirilmeksizin ilave ve/ya değişiklikler yapılarak geliştirilmiş, yeni kapasiteye uygun hale getirilmiştir.

Şekil 4.19 : 1910’lu yıllarda çekilmiş yerleşke yapılarının kuzey bölümünün fotoğrafı (Öğretmen evleri, Kuzey Koleji, Müze-Kütüphane Binası, Yeni Hastane Binası, Kennedy Yetimhanesi Kolejaltı Caddesi’nin sağ ve solunda konumlanmıştır) (Ayan, 2011).

Binalar ve zaman içerisinde artan yapısal yoğunluk ve ilavelerle ilgili genel olarak bir değerlendirme yapıldığında ilk dönem yapıların yerel unsurlar ve yerel malzemeler içerdiği söylenebilir. İlk yerleşme ve kolejin faaliyetlerinin de olgunlaşmaya doğru ilerlediği süreçte kapasite ve ihtiyaç sebebiyle binaların maliyetlerini düşürmek ve kısa zamanda inşa etmek öncelikli tercihtir. Olgunlaşma dönemiyle birlikte (1910 sonrası olarak düşünülebilir) verilen izinlerle birlikte yurtdışından getirilen malzemeler, mimar/tasarımcı çalıştırılması ve ayrılan bütçenin artmasıyla yerel üsluptan uzaklaşmaya başlanmıştır. Planlanan Union Hall binası inşa edilemeden temel

aşamasında kalmıştır. Ancak bu binayla ilgili Kolej'e ait yıllık kataloglarda ismine dikkat çeken bir anlatım görülmektedir. "Union" sözcüğü için bu binada eğitim görecektir olan farklı Anadolu milletlerinin öğrencilerin birlikteliği ve ayrıca yapının dünyanın birçok yerinden bağışçının yardımları ile yapılacağından bir birliğin simgesi olacağı vurgusu yapılmaktadır.³³ Bu vurgu ile her ne kadar üslup olarak yerelden giderek uzaklaşılacak olsa da anlam olarak yine coğrafya ve Anadolu halkları ile bağlantı kurma çabasının sürdüğüne dair bir mesaj içerdiği yorumu yapılabilir

Yurt binalarının ise orada yaşayan öğrencilerin öğrenim gördüğü okul binalarına yakınlığı dikkat çekmektedir. Yurt için ayrı bir bina inşa edilmediyse ilgili bina içerisinde konaklama bölümü mutlaka planlanmıştır. Yakın çevreden gelen öğrenciler ve daha uzaktan gelen öğrenciler için bu yurtlar hizmet vermektedir.

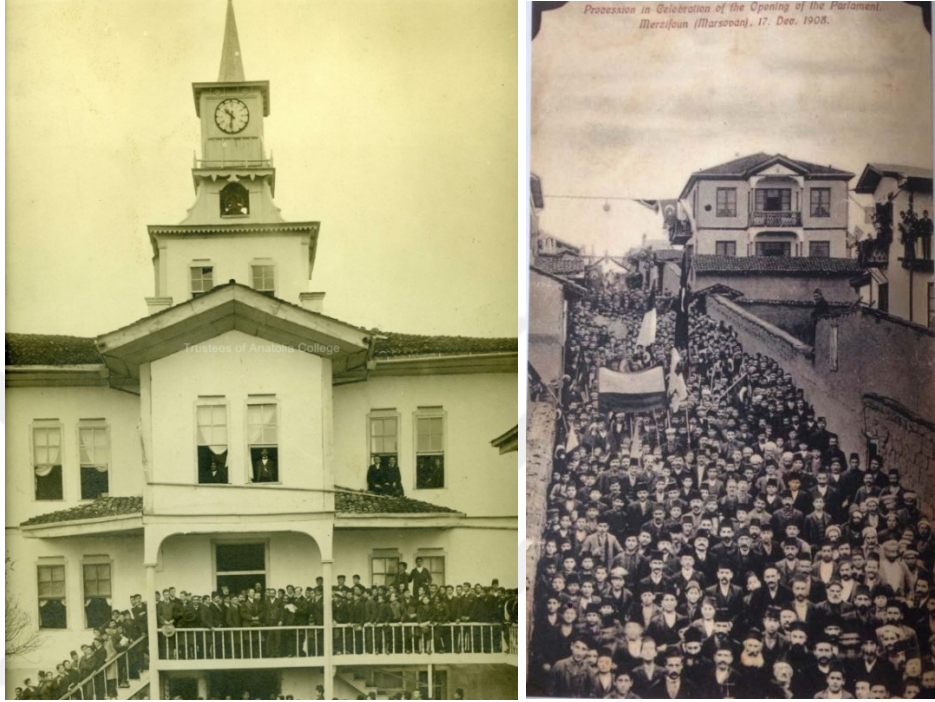
Yerleşkenin ilk çekirdeği doğu ve güneydoğuyu kaplamaktadır. Ana giriş kapısında oyun alanları ve yapıların olmadığı işlevler bulunmaktadır. Halk güveni kazanılıp Kolej de olgunlaştıktan sonra, arazideki uygun alanlar da oralar olduğundan giriş kapısına yakın ve yoldan görülebilecek şekilde konumlar seçilmiştir. Yerel halkın katılımının hedeflendiği sosyal faaliyetleri içeren Kütüphane-Müze Binası ve spor alanları gibi alan ve yapıların özellikle çeperlerde konumlandığı ve doğrudan erişimin mümkün olmasına dikkat edildiği gözlenmektedir. Kolej'in gelişiminin en iyi döneminde inşa edilmiş olan Kütüphane-Müze Binası, Kolej'in ana giriş kapısının bulunduğu kısımda ziyaretçileri karşılayan bir konumdur. Ayrıca yapımı planlanan Union Hall da Kolejaltı Caddesinden rahatça görülebilecek şekilde çepere yakın ve ana girişe yakın olan Kütüphane-Müze Binası'nın doğusunda yer almaktadır.

Arazi büyümesi şehre doğru olmamıştır. Bunun sebebi hem boş arazilerin bu yönde olması hem de hastane ve yetimhane gibi bağımsız işlevlere hizmet edecek izole bölgenin daha uygun olmasıdır. Şekil 4.4'teki 1993 yılına ait imar planında da görülebileceği üzere Kolej arazisinin doğu ve kuzeyi hala diğer kısımlara göre daha az yapılaşmıştır.

Kolejaltı Caddesi Osmanlı İmparatorluğu'nun genelini etkileyen olaylara da tanıklık etmiştir. Örneğin II.Abdülhamid'in 1878'de askıya aldığı Osmanlı anayasasının yeniden yürürlüğe girişi başkan C. C. Tracy tarafından Kolej'in balkonundan

³³ The Anatolian; Anatolia College, Anatolia Girls' School, Anatolia Hospital, Anatolia Theological Seminary; 1912-1913 Catalogue

okunmuştur. Yerel halkın ve Kolej sakinlerinin toplanıp Tracy'nin okuduğu ilanı dinledikleri bu yeniden yürürlüğe girme, 1908'de Sultan'ın yetkilerini sınırlayan ve Ermenilere mecliste önemli bir temsil gücü veren yeni bir anayasa ilanıdır. On iki Ermeni mebus seçilmiş, bu mebuslar arasında Kolej öğretmenleri de yer almıştır. Bu durum, Kolej kampüsünün içinde ve dışında törenlerle kutlanmıştır.

Şekil 4.20 : 1908 yılında Anayasa'nın yeniden yürürlüğe girişini Tracy'nin balkondan duyurması ve sonrasında meclisin açılışını kutlamak için Kolejaltı Caddesi'nde 17 Aralık 1908'de yapılan tören alayını gösteren fotoğraflar (Yolun iki yanında Kolej'e ait binalar bulunmaktadır) (SALT Arşivi).

Şekil 4.21 : 1955 yılında çekilen 1950-1962 yılları arasında Kolej binalarının Astsubay Hazırlama Okulu olarak hizmet verdiği bölgede Kolejaltı Caddesi'ne kurulan tak ve sağ tarafta Kolej binalarına ait saat kulesini gösteren fotoğraf (SALT Arşivi).

1910 yılı sonbahar dönemi ile Anadolu Koleji'ndeki yapısal süreç bir olgunlaşma dönemine ulaşmıştır. White bu dönemdeki inşai faaliyetleri anlatısında şu şekilde özetlemektedir: “Binalar planlanmış ve inşaat yavaş yavaş devam ediyordu. Kuzey Koleji 1912'de; Mezunlar Kütüphanesi-Müzesi 1914'de, Kennedy Evi ve gözetmen evi 1915'te tamamlandılar. Union Hall ve George Hills White Binasının³⁴ temeli atıldı ama savaş fırtınaları yüzünden hiçbir zaman tamamlanamadılar. Fakat her hafta yüzlerce kişinin kullandığı Türk hamamımızın ihtiyacını karşılayan derin bir kuyu ve su sistemi, büyük bir un değirmeni ve ambarları ve aileler için 11 konforlu ev gibi önemli ve gerekli şeyler 1915'te tamamlandı. Tamamı 150.000 dolar civarında bir maliyete sahip olup 16 hektara varan kampüs arazisi ile zamanımıza göre oldukça büyük rakamlara sahiptik. Bağışların tamamı 120.000 dolara varıyordu. Kütüphane Dr.Pye'in becerikli ellerinde 10.000 kitaba ve 40 süreli yayına sahip olup günde birkaç saat hoca, talebe ve ziyaretçiler kadar şehirden münevver okuyuculara da açık oluyordu. Kabiliyetli müze müdürümüz Prof. Manisacıyan'ın düzenlediği 7000 parçalık mükemmel koleksiyon sayesinde müzemiz her gün kalabalık gruplar tarafından ziyaret ediliyordu. Örneklerin ilmi düzenlemesi, sınıflanan parçaların uyandırdığı ilgi, ziyaretçiler için yeni yöntemler, eğitim çalışmalarının tabiatında bulunan geniş kamu hizmetine katkı sağlamıştı. Tatil günlerinde giriş, kalabalığı düzenlemek üzere mecburen biletle yapılıyordu” (White, 1995).

Şekil 4.22 : 1910'lu yıllarda çekilmiş yerleşkenin doğudan görünümünün fotoğrafı (Kolej binaları, öğretmen lojmanları ve sağda Yeni Hastane Binası) (ARİT Arşivi, The Anatolian; Anatolia College, Anatolia Girls' School, Anatolia Hospital, Anatolia Theological Seminary; 1913-1914 Catalogue).

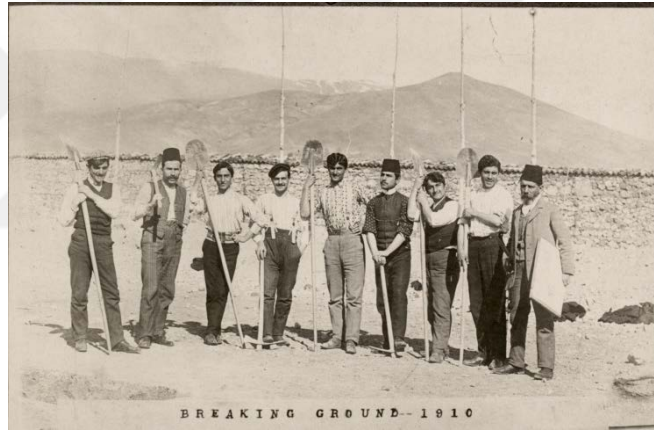
Bu yapılaşma sürecinin az zamanda yoğun bir yapı üretimi ile devam etmesi yerel halk üzerinde de etkili olmuştur. Özellikle ilk yapıların inşaatı sırasında yerel iş gücünün

³⁴ G.H.White'in bağışları toplanması esnasındaki çabalarından dolayı, Merzifon istasyonu bina yapıldığı zaman adını George Hills White Binası (Hall) olarak koymayı kararlaştırmıştır

kullanılması, Mezunlar Binası olarak geçen Kütüphane-Müze Binasının inşaatında öğrencilerin bizzat çalışmış olması, bazı binaların temel atılmasının bir merasim şeklinde kalabalık bir topluluk ile gerçekleşmesi ile Kolej ve şehir adına mimarinin bir hareketlilik getirdiği söylenebilir.

Şekil 4.23 : 1914 yılında çekilmiş Kennedy Home yetimhane binasının temel atma töreni fotoğrafı (SALT Arşivi).

Şekil 4.24 : 1910 yılında çekilmiş Müze-Kütüphane Binası inşaatında çalışan öğrencilerin fotoğrafı (SALT Arşivi).

Şekil 4.25 : Kolej binalarından birinin inşaatı esnasında çekilmiş bir grup işçinin fotoğrafı (SALT Arşivi).

Şekil 4.26 : Union Hall temel atma töreni esnasında çekilmiş bir fotoğraf (Arkada soldan sağa Yeni Hastane Binası, devam eden Kütüphane-Müze binası inşaatı, Kuzey Kolej Binası görülmektedir) (SALT Arşivi).

Sosyal, siyasi ve ekonomik olarak değişen şartlar, gün geçtikçe dikkatleri üzerine toplayan Kolej'in bölgede bilinirliğini arttırmıştır. Bu bilinirlik Kolej'in dikkatleri üzerine çekip dışarıdan gelecek büyük etkilere de açık hale gelmesine sebep olmuştur. Kampüs ise fiziksel olarak parça parça genişlemektedir; bu durum ihtiyaç doğdukça bina inşaatlarının gerçekleşmesi ve planlanan bir binanın bütçesinin hızlıca bulunamaması gibi nedenlerden kaynaklanmaktadır.

4.1.3 Yapım teknikleri ve malzemelerin değişmesi, mimari üslup

1908-1916 yılları arasındaki inşa faaliyetlerinin yoğun olduğu dönemi tariflerken White kullanılan malzemelerden şu şekilde bahsetmektedir: “İlk günlerde kampüs için kullanılanlar mümkün olan en ucuz malzemelerdi ve eski ana binanın en eski kısmı³⁵ bunun bir misaliydi. Güneşte kurutulmuş toprak kerpiçler ve duvarlarda ağır kalaslar başlangıçtan beri kullanılan malzemelerdi. Bu yapı eklenen odalarla genişletilmiş, büyümüş, tavanı yükseltilmiş, her yerine ilave destekler yapılmıştı. Ta ki büyük bina eğitimin ana kısmını sağlayabilecek hale gelene kadar. Sınıflarda, salonlarda, hiçbir yerde ateş için ocak yoktu. Fakat yatakhanelerde ve her yerde taze hava vardı. Dr. Tracy öncü bir inşaatçıydı. İşçilerinin yardımıyla, kendi toprağımızda, pişirilmiş kerpiç için uygun kil buldu” (White, 1995). W.J. Childs ve White'ın Merzifon tasvirinde benzer malzemelerden yerleşkenin ilk binaları için bahsedildiği görülebilmektedir.

³⁵ Satın alınan arazide ilk inşa edilen İlahiyat Okulu kastedilmektedir.

İlk dönemlerde inşa edilen binalar düşük maliyetli yerel işçilik ve yerel malzeme ile yapılmıştır. Fakat bu tür inşaatlar yangın açısından dayanıklılık sağlamamaktadır. Merzifon'da sık sık yangınlar gerçekleşmektedir. Anadolu Koleji de 1893'te yangın nedeniyle bir binasını kaybetmiştir (McGrew, 2015). Bahsi geçen ve yangında kaybedilen bina Kızlar Okulu Binası'dır. Çaba harcanmasına rağmen yangın söndürülemeden tüm bina kaybedilmiştir. Yapı içerisinde çatı keresteleri, ustaların merdivenleri ve iskeleleri içeride bulunmaktadır. White'ın (1995) deyimiyle "öfkeli insanlar"³⁶, kerosen³⁷ tenekeleri çatının tepesine çıkardıkları, tepeden yağmur oluklarına döküp ana merdivenden aşağı akıttıkları ve daha sonra ateşe verip kaçmış oldukları varsayılmaktadır. Bütün bina tamamen yanmıştır. White'ın kundaklama iddiasında gerçek payı olmalıdır, zira yetkili devlet makamlarının gereken önlemleri almadığı gerekçesiyle Osmanlı Hükümeti'nin Kolej'e 500 lira tazminat ödediği de bilinmektedir. Kundaklama olduğu ve yetkili devlet makamlarının da bunu önlemediği gerekçesiyle elçilikle yapılan uzun yazışmalar sonrası Osmanlı İmparatorluğu Kolej'e tazminat ödemiştir (White, 1995).

Yangına dayanıklılık gereksinimi dışında arazinin ihtiyaçlar sebebiyle genişlemesi, kolej'in eğitim, sosyal faaliyetler ve bütçe olarak gelişmesi yerleşkenin yeniden tasarlanması fikrini de beraberinde getirmiştir. Yerleşimin başladığı ilk çekirdek dışına çıkmıştır. Bu yeniden planlamada Tracy etkili bir şekilde yer almıştır. Ahşap ve tuğla yerine, çimento ve taştan yapılmış gösterişli yapılar tercih edilmiştir (McGrew, 2015). Bu durumu White imkânların değişmesi ile de anlatır; "Anayasanın ilanı ile birlikte tuğlanın, taşın ve demir kirişlerin zamanı gelmişti. O halde inşa edecektik. "Büyük birşey yapmak, küçük bir şey yapmaktan daha kolaydır." (White, 1995).

Kaynaklar Tracy'nin tüm becerisini ve ilgisini bu işe ayırdığından bahsetmektedir. Ayrıca şehrin yaklaşık 1,5 kilometre uzağındaki bir taş ocağı kiralanarak ana binalar için iyi kalitede taş çıkarmaya başlanmıştır. İlk olarak görülen demir kirişler Belçika'dan gemilerle Samsun limanına oradan da develerle Merzifon'a getirilmiştir. Asbest (yanmaz taş) çatı kiremitleri Kanada'dan temin edilmiştir. Mimar olması muhtemel W. J. Childs yeni yapıların tasarımlarını yapmak üzere görevlendirilmiş ve bir süre Kolej'de misafir edilmiştir. Bütçe konusunda daima sıkıntılı ve belirsiz

³⁶ White'ın bahsettiği öfkeli insanlar dönem dönem araziye izinsiz giren yerel yönetim sorumluları olabilir.

³⁷ Halk arasında gaz yağı olarak bilinen, yanıcı özelliğe sahip petrol türevidir.

durumlar söz konusu olmuştur. Fakat ellerinde kaynak olduğunda ve gerekli izinleri alabildiklerinde inşaatla başlamaya her zaman hazır halde bulunmaktadırlar (McGrew, 2015).

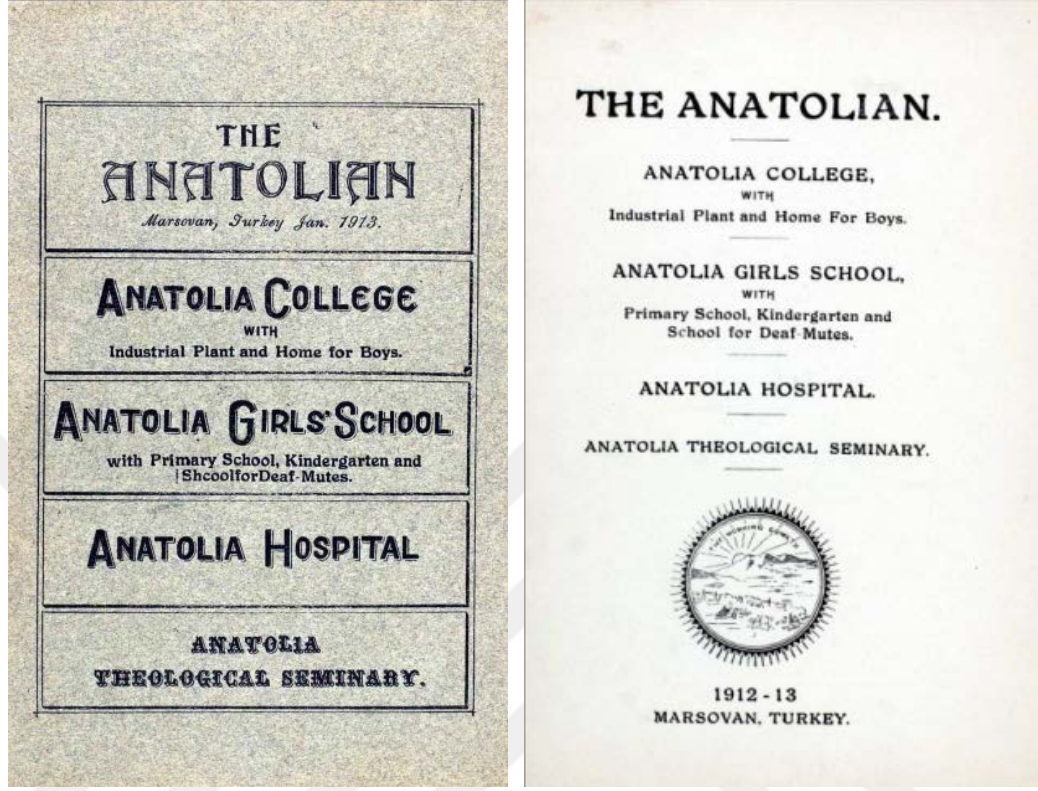
Ayrıca malzeme kullanımında yerel kaynakların kullanıldığını yine White'ın aşağıdaki sözlerinden anlayabiliyoruz: "Daha sonra dağ sırasının denize doğru eteklerinde yaklaşık bir mil uzakta taş bina inşası için bir taş ocağı işletilmeye başlandı. Bizi ziyaret eden İngiliz mimarımız taş ocağının kalite ve cinsinin harika olduğunu hatta Cologne katedralinde kullanılan ile aynı olduğunu söylemişti." (White, 1995).

Bunun yanında kendine yardım atölyeleri de yapı malzemesi temininde bir başka bileşeni oluşturmaktadır. 1909-1910 öğretim yılına ait raporda kendine yardım atölyesinin gelişmiş makinaların alınmasıyla giderek geliştiği ve mobilya siparişlerinin kapasitelerinin üstünde olmasından söz edilmektedir. Ayrıca çatı için çimento kiremit yapımına başlanmıştır. Çimento Rusya-Novorosiisk'ten getirilmektedir (PABCFM, Reel 628, No:331). İnşaat faaliyetlerinin arttığı bu dönemde yurtdışından kiremit getiriliyor olsa da atölyenin kiremitlerinin de kullanılmış olduğu ve üretimin mükdar olarak fazla olması nedeniyle yerel inşaatlara satılarak gelir elde edildiği düşünülmektedir.

Bu dönemde amaç öncelikle yerleşkeyi iki adet avlu ve avluyu çevreleyen binalar ile yeniden şekillendirmektir. Bu binalar Kolej, hazırlık okuludur, yeni hastane ve ilahiyet okulu binalarıdır. Planlanan binaların en gösterişlisinin Union Hall olması istenmektedir. İsmiyle de bir simge olması amaçlanan bu binanın yapımına özel önem verilmiş ve Tracy şahsen inşaatları tüm yönleriyle takip etmiştir (McGrew, 2015).

Tracy yerleşkeyi fiziksel olarak büyütmenin ötesinde, kurum yapısı için de daha geniş bir fikre sahiptir. 1910'da ABCFM'e ilk kez bahsettiği genişletilmiş bir enstitüler topluluğu kurmayı hedeflemektedir. Bu organizasyonel düzenlemeye göre her bir birleşmiş bölüm -Kolej, İlahiyat Okulu, Kız Okulu, Hastane- kendi iç yönetimine sahip olacak, ama yine konsey koordinasyonunun ve denetiminin altında hareket edecektir. Bu yönetsel formülü yeniden düzenlemekle birlikte finansal meselelerin de çözülmesi hedeflenmiştir. Böylece Konsey her bir bölüme ayrı ayrı fon sağlayacaktır.

Tracy bu modeli Oberlin Kolej'den³⁸ esinlenerek düşünmüştür (McGrew, 2015). Bir anlamda “Anadolu” çatısı altında birimlere ayrılmayı raporlar ve kataloglardaki aktarımdan da gözlemlemek mümkün olmaktadır.

Şekil 4.27 : Yıllık raporların kapaklarından örnekler (Misyona ait birimlerin “The Anatolian” çatısı altında kurumsallaşmasını göstermektedir) (Trustees of Anatolia College).

White değişen şartları, olgunlaşan koleji anlatırken yapısal unsurları da bir simge olarak anlatımına dahil etmektedir: "Değişen şartlarla Kolej daha büyük etkilere açık, daha fazla talebe ve mesuliyete sahip hale geldi. Birbirimize daha sıkı sarıldık ve devam ettik. Gelişme ve ilerleme için heves ve gayretimiz tükenmezdi. Kampüs parça parça genişliyordu. Malzemelerin artmasına, her çeyrek saatteki sesi ile İsviçre saat kulesi, daha güçlü makinelerle yeni bir atölye, bizden genç hocanın yolladığı Türkiye'ye gelen ilk telsiz -telgraf, 4 aylık toplantıları ile faal bir Arkeoloji kulübünün teşkilatlanması, Pedagoji pratiği ile ilgili çalışmalar için teşkilatlanmış hocalar birliği, 24-25'e varan sayıdaki mezunlar sınıfı, Boston otoritelerince kabul edilen B.A. derecesi, iddialı bir eğitim için teçhiz edilmiş dördüncü hazırlık sınıfı, az çok kolejin

³⁸ 1833 yılında Presbiteryen başkanı ve bir misyoner tarafından kurulmuştur. Batı Amerika yerleşimlerinde Hristiyan ilkelerine bağlılığın eksikliği nedeniyle öğretmen ve Hristiyan liderleri eğitmek üzere, dini inançlara dayanan bir kolej kurmak amaçlanmıştır.

etkisi altında ve aynı zamanda kolejin kaynakları da sayılabilecek Sivas, Kayseri, Tokat ve Karadeniz kıyılarında teşkilatlanan liseler." (White, 1995).

Tarımsal hareketliliğin eski çağlardan beri sürdüğü Anadolu’da Kolej de bu üretime dahil olarak başka bir ilişkiyi yerelle kurmuş olmaktadır. Yerel halkın üretimini satın alarak bir ürüne dönüştürmek ve tekrar halka sunmak şeklinde gerçekleşen bu ilişkiyi fırın örneğinden de görmek mümkündür: “Kampüste yapılan kolejin ekmeği şehrin en iyisi olarak ün salmıştı ve bizimle münasebeti olan herkes bu ekmekten istiyordu. Bu iş tamamen benim mesuliyetim altındaydı. Mevsimin en uygun fiyatlarına göre buğdayın alınmasından öğütülmesine, pişirilmesinden, sofrada kalan parça ve kırıntıların kullanılmasına kadar. Yakın Doğu’da ikamet etmemiş Amerikalılar şu sözün manasını bilmezler: "Ekmek, hayatın temelidir." Ambarlarımızı sonunda 73.000 litrelik hacme ulaştırdığımızda bunları sık sık taşacak kadar dolduruyorduk.” (White, 1995).

Şekil 4.28 : Misyonerler ailelerinin Anadolu Koleji Ana Binası önünde fotoğrafı (SALT Arşivi).

Özetlemek gerekirse tüm bu gelişmeler nitelik olarak büyüme ve gelişmenin etkisiyle gerçekleşmiştir. Diğer yandan da yapısal gelişim sosyal ilişkileri güçlendirmiştir. Özellikle ilk dönemde tercih edilen Merzifon yerel mimari diliyle uyumlu yapılar hem ekonomik bir zorunluluktur hem de yerelle ilk kurulan ilişkinin başlangıcında üslubun aykırı olmaması önemsenmiş olabilir. Başka bir ülkeden bu şehre gelen ve yabancı olan bir grup misyonerin yapıları da yabancı olursa kurulacak olan ilişkinin zorlaşmasının kaçınılmaz olabileceğini söylemek mümkündür. Fakat zaman içinde Kolej’in bölgede nüfuzunu arttırması, çalışmalarının ilerlemesi ve merkezden gelen

bütçelerin verdiği imkanla saat kulelerinin olduğu, büyük payandalı, ülke dışından getirilen yeni malzemelerin kullanıldığı yapılar da gündeme gelmiştir. Mimari dildeki bu farklılaşma ayrıca Protestan inanca sahip misyonerlerin süslemeden uzak, yalın ve klasisist yaklaşımlarının zaman içinde daha yoğun tercih edilmesi olarak da ortaya çıkmaktadır. Özellikle yapıların tipoloji olarak mimari analizinde ve yerleşmenin kronolojik olarak büyümesinde bu farklılaşma kademelenerek gözlemlenmektedir.

4.1.4 William John Childs

Kolej yerleşkesindeki pek çok yapının mimarına dair bilgiye ulaşılamamıştır. Yerleşken geneline ve yapılara dair bazı çizimlere erişilmiş olsa da yapıların müellifleri konusunda belirsizlik vardır. Bazı çizim ve belgelerde rastlanabilen tek isim William John Childs'dır.

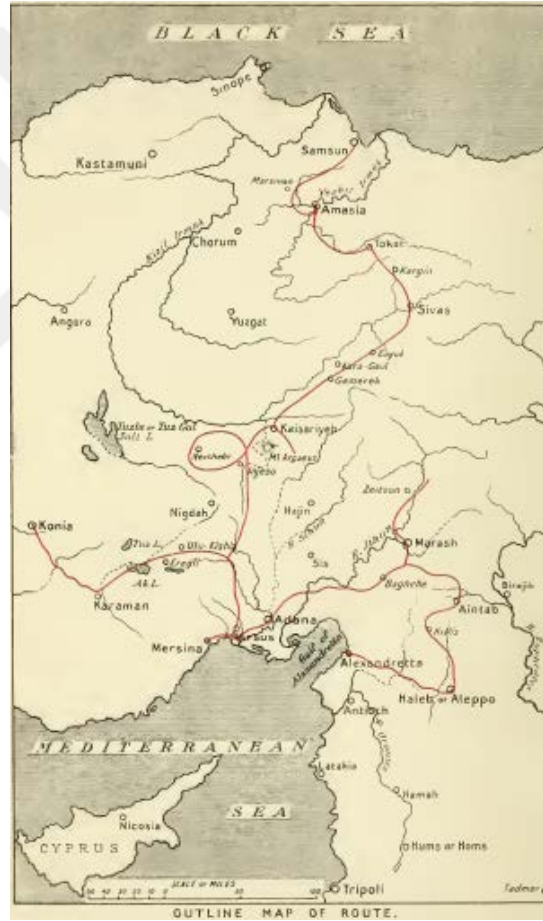
W.J. Childs'ın ismi bir grup çizimde Westen & Childs Architects, Constantinople" ibaresi ile belirtilen bir İstanbul bürosunun ortağı olarak geçmektedir. 1910-1911 yılı raporunda ise İngiliz bir mimarın Kolej'in yeni yapılarının tasarlanması için tutulduğu ifade edilmektedir. Bu raporda Childs katılımcılar arasında "Mr. Childs, architect for Anatolia College and Hospital, (Not under appointment)" ifadesi ile yer almaktadır. Mr. Childs'ın yeni kolej binası ile hastane binası planlarını çizdiği ve mimarlık dışında da çeşitli işlerde görev aldığı bilgisini yine bu rapordan edinmek mümkündür (PABCFM, Reel 628, No:337). Aynı raporda Childs'ın binaların taslak planlarını hazırlarken misyonerlerin isteklerini göz önünde bulundurduğundan ve bu doğrultuda 24 öğrencinin pansiyon, yatakhane, derslik ve diğer bütün ihtiyaçlarını karşılayabilecek noktalara planda yer verdiğinden söz edilmektedir (PABCFM, Reel 628, No:306, 365-366).

Tracy'nin yerleşkenin yeniden şekillenmesi konusundaki gayreti esnasında bir mimar tutup planlar çizdirmiş olması (McGrew, 2015) ve Kolej'in yıllık raporlarında bahsedilen Union Hall ve bazı bina çizimlerinde mimar imzası görülmesi benzer dönemlere denk gelmektedir. Bu mimar hakkında rapor dışında detaylı bir bilgi olmamasına karşın yakın yıllar içerisinde aynı soy isme sahip bir kişinin Anadolu'da gezi yaptığı ve Merzifon'a uğradığı bilgisi bu iki Childs'ın aynı kişi olma ihtimali üzerinde düşünmeye sevk etmektedir.

1917 yılında Childs'ın memleketi de olan İngiltere'de basılan kitabı "Across Asia Minor on Foot" yani 'Yürüyerek Küçük Asya' ismini taşımaktadır. Bu yolculuk beş

ayda gerçekleşmiş ve büyük bir kısmı yolda geçmiştir. Birçok gezgin Avrupalı'nın daha önce araba veya at ile gerçekleştirdikleri bu tip gezilerin aksine Childs, köylüler gibi yol ve patikalardan yaya olarak gitmiştir. Han ve çeşitli sığınaklarda konaklamış ve başına bazı tatsız olaylar da gelmiştir. Bu olayları kendi anlatısında yer ve kişi isimleri vererek aktarmaktadır.

Asya ve Afrika'ya giden yolların Anadolu'dan geçmesi, doğuyu gözlemleme ve tanıma isteği gibi sebepler gezginleri buraya çekmiştir. Genel olarak geziler turizm amaçlı olsa da, özellikle misyonerlerin ve donanma mensuplarının rapor ve mektuplarında görülebileceği üzere ülkelere dair rapor hazırlama ve araştırma amaçlı geziler de yapılmıştır (Smith, 1969).

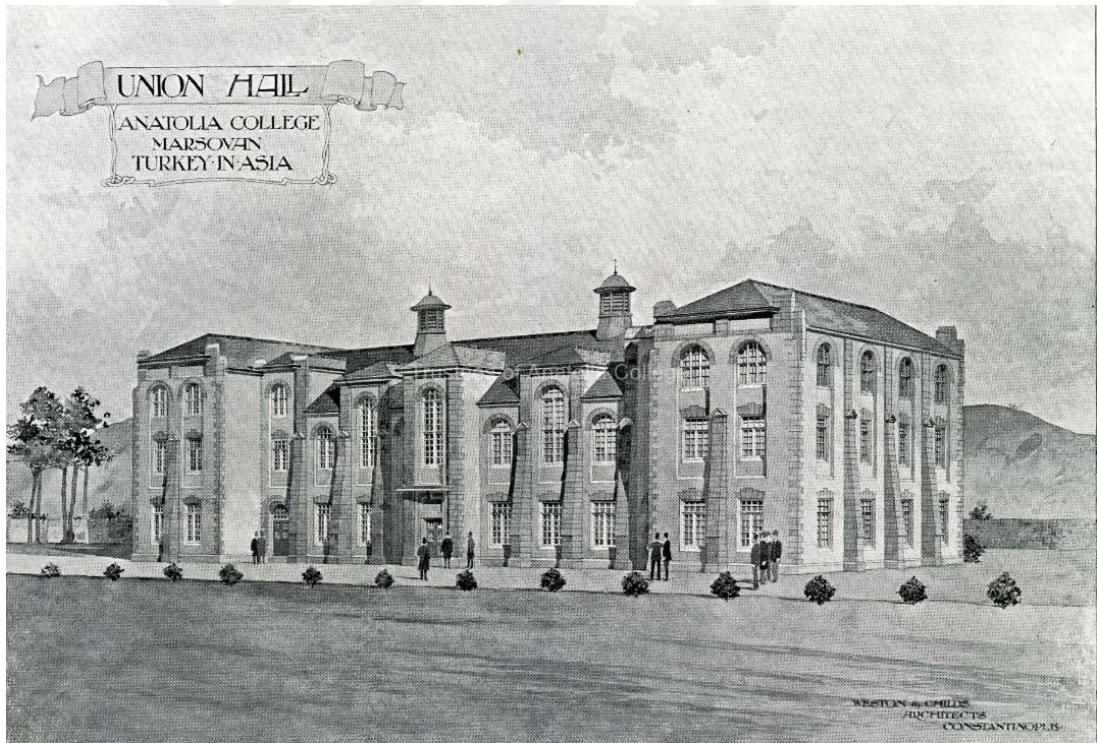
Şekil 4.29 : W.J.Childs'ın Anadolu gezi rotası (Childs, 1917).

1911-1912 yılları arasında bu geziyi gerçekleştiren Childs'ın da Britanya Amirallik Dairesi'nde bir istihbarat subayı³⁹ olduğu bilinmektedir. İstanbul'dan Samsun'a

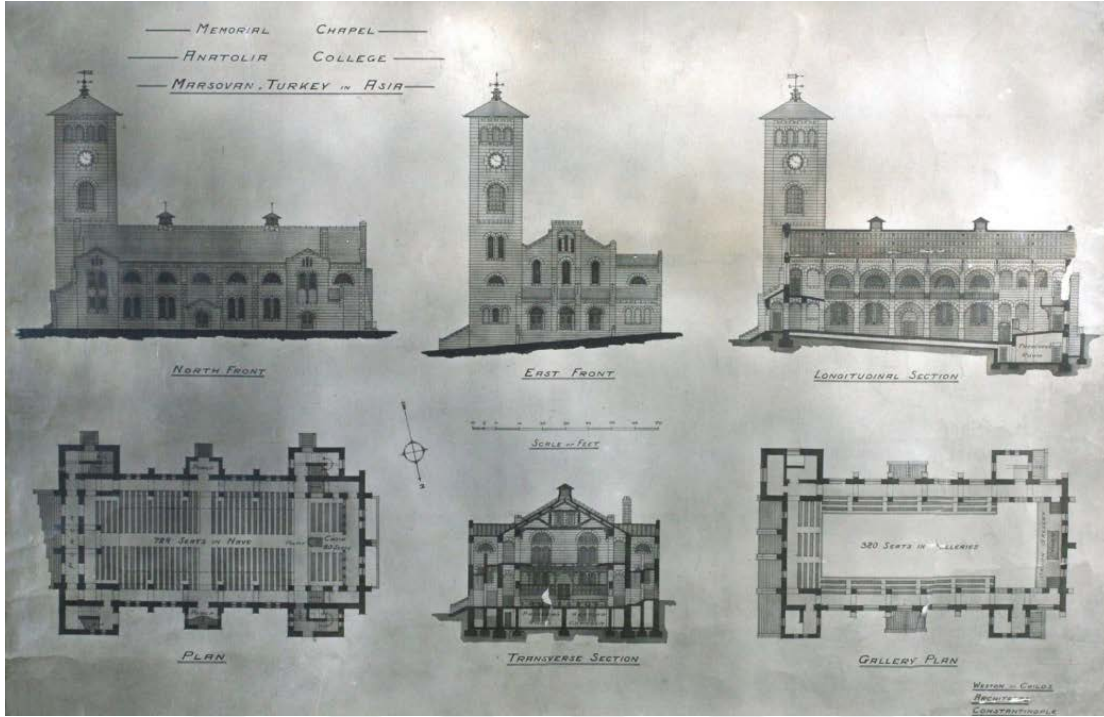
³⁹ "Oxford Dictionary of National Biography ve United Kingdom National Archives"ta yer alan aile ve kişisel bilgileri yanında istihbarat subayı olduğu belirtilmektedir. Fakat aldığı eğitime dair bu belgelerde bir bilgi yer almamaktadır.

gemiyle gitmiş, devamında da eşyalarını taşıyan bir yük beygiri, bunun sürücüsü ve yaya olarak kendisi Anadolu içlerine doğru ilerlemiştir. Childs, Samsun-Havza-Merzifon-Amasya-Zile-Turhal-Tokat-Sivas-Talas-Kayseri-İncesu-Ürgüp-Nevşehir-Pozantı-Ulukışla-Konya-Tarsus-Mersin-Adana-Osmaniye-Maraş-Zeytun-Pazarcık-Antep-Kilis-Halep-Kırıkhan-İskenderun rotasını izlemiş ve buradan gemiyle ülkesine doğru yola çıkmıştır.

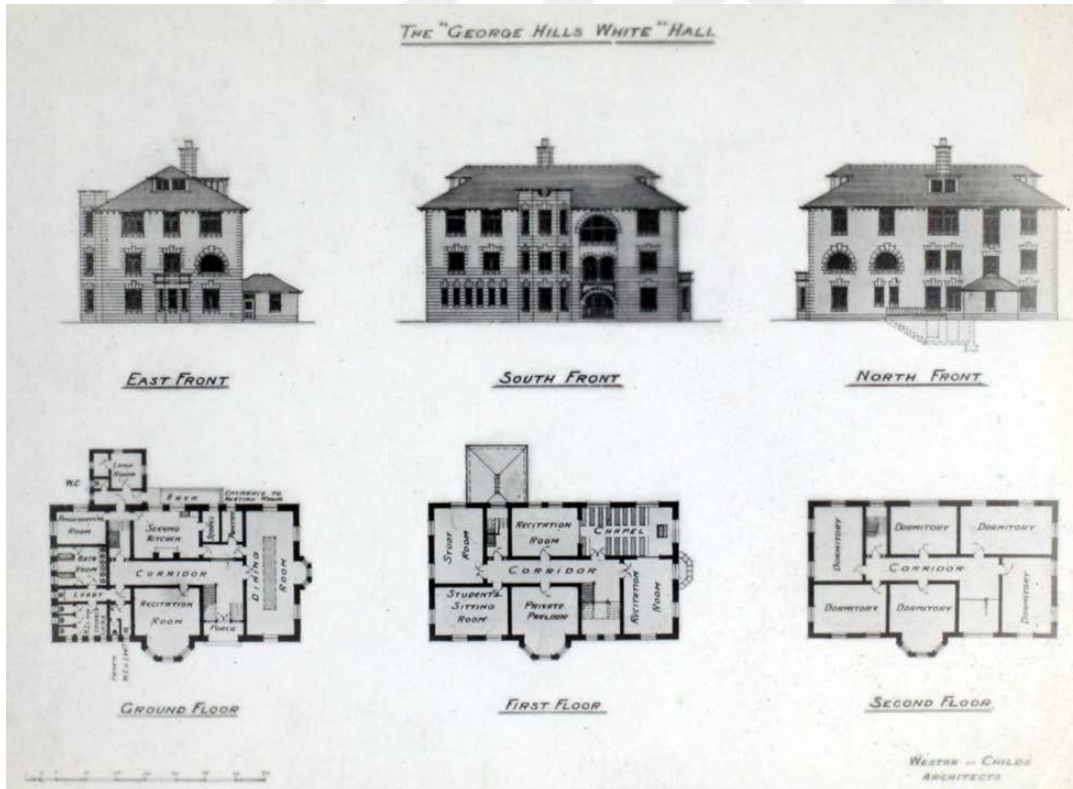
Childs'ın metni asıl amacı dışında renkli yazı dili ile de dikkat çekmekte ve 20.yüzyıl başlarında Osmanlı kent ve kasabasına dair birçok bilgi vermektedir. Bu bilgiler coğrafi ve gündelik yaşamla ilgili olduğu gibi yer yer teknik ve mimari bir dil taşımaktadır. Mekan betimlemeleri ve Merzifon'a dair tasvirler orayı hem malzeme özellikleri açısından ve yapısal açıdan anlatırken hem de yaşanmışlık hissi vermektedir. Yazarın kendi çektiği 62 fotoğraf da kitaptaki canlı anlatımı desteklemektedir. Anlatımlarında verdiği detaylar ve gözlem bakış açısı tasarım ve mimariye dair bilgiye sahip ilgili biri olabileceğine dair ipucu vermektedir.

Şekil 4.30 : Temeli atılmış fakat inşaatı tamamlanmamış Union Hall binasının Weston and Childs Architects, Constantinople imzalı çizimi (Trustees of Anatolia College).

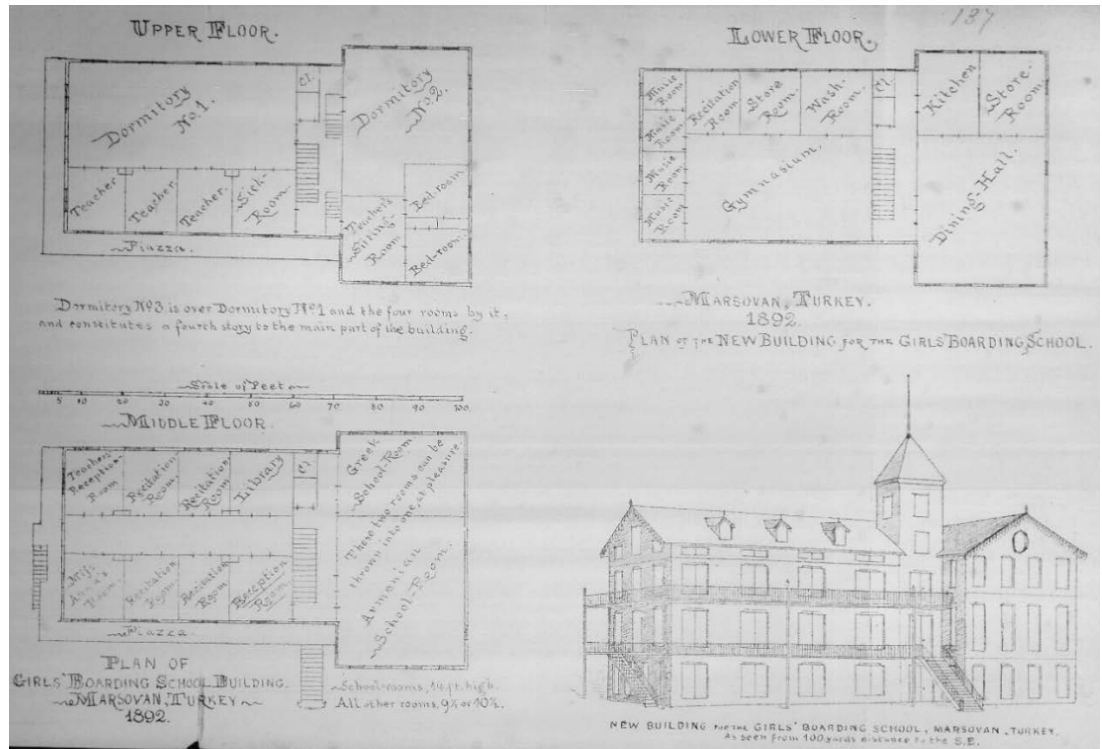
Şekil 4.31 : Temeli atılmış fakat inşaatı gerçekleştirilmemiş Memorial Chapel binasının Weston and Childs Architects, Constantinople imzalı çizimi (SALT Arşivi).

Şekil 4.32 : Temeli atılmış fakat inşaatı tamamlanmamış George Hills White Hall binasının Weston and Childs Architects, Constantinople imzalı çizimi (SALT Arşivi).

Fisher (1999) makalesinde İngiliz ulusal istihbarat kaynaklarına dayandırdığı bilgiler doğrultusunda Childs'ın 2 yıl İstanbul'da bulunduğunu bildirmektedir (Fisher, 1999). 1914 yılına ait Şark Yıllıkları'nda mühendis başlığı altında "Weston and Childs" isimli bir işletme "Adalet Han, 31, G."de faaliyet göstermektedir. Ayrıca Sağ'ın (2017) İskoçya Milli Kütüphanesi'nin (National Library of Scotland) FMRCOS (Foreign Mission Records of the Church of Scotland) Arşivi kaynaklarından aktardığı bilgiye göre 1912 yılında Weston and Childs isimli bir firma Bağımsız İskoç Kilisesi İstanbul Yahudi Misyonu Galata Okullarına ait kız okulu ve dispanser binasının çatısını tamir etmiştir (Sağ, 2017). Bu ismin ve çizimlerde yer alan ismin aynı olması bahsi geçen Childs'ın da aynı kişi olduğunu akla getirmektedir.

Fisher ayrıca Ege sahili boyunca birçok yolculuk yapan ve Trakya'yı da gözlemleyen Childs'ın bu gezilerden elde ettiği bilgilerden oluşan toplamda altıdan fazla yazısının Blackwood's Magazine ve Journal of the Royal Central Asian Society dergilerinde 1915-1916 yılları arasında yayınladığını belirtmektedir. Ayrıca kişisel özellikleri olarak da geniş bir merakla sahip olduğunu; amatör bir arkeolog olması, mimari tarihe ilgi duyması, nümismat olması, coğrafyaya, etnolojiye, ekonomiye ilgi duyması ve gördüklerini kaydettiği bir günlüğünün olmasını bu meraklı kişilik özelliği ile ilişkilendirmektedir (Fisher, 1999).

Şekil 4.33 : Kız Okulu Binası'na ait 1892 tarihli çizimler (PABCFM, Reel 607, No:669).

Koleje ait binaların yapım yılları ve Childs'ın Merzifon'da bulunduğu yıllara bakıldığında her binayı Childs'ın tasarlamadığı ve çizmediği anlaşılabılır zira bu yıllarda tasarlanan yapılara ait çizimlerin bir kısmı oldukça şematik çizimler olup plan organizasyonu açısından da daha basit çözümler yer almaktadır.

4.2 Yapılar

Anadolu Koleji baştan tek seferde tasarlanmış bir yerleşke olarak tasarlanmamıştır. Farklı yıllara ait krokiler üzerinden aktarılan yerleşke gelişimi yapıların tipolojileri ile birlikte Şekil A.4'te gösterilmiş olup bu bölümde yerleşkede sıkça kullanılan yapılar işlevleri doğrultusunda gruplandırılmıştır. Üçüncü bölümde misyoner faaliyetleri içerisinde bahsi geçen mekanlar bu bölümde erişilebilen teknik çizimleri ve mimari özellikleri ile yer alacaktır.

4.2.1 Eğitim yapıları

Yerleşkede farklı düzeylerdeki eğitim için inşa edilmiş yapıların çoğunluğu başta eğitim işlevi olmak üzere farklı işlevleri de bünyesinde barındırmaktadır. Serbest çalışma odaları, ibadet odaları, kütüphaneler, yemek salonu, mutfak ve çoğu zaman da yurt odaları yapı içerisinde yer almaktadır.

4.2.1.1 İlahiyat okulu binası

1910 yılında yazılmış bir ABCFM raporunda İlahiyat Okulu şu şekilde anlatılmaktadır: İlahiyat Okulu'nun 40 yıl önce inşa edilmiş bir okulu bulunmaktadır. Tek dikdörtgen şeklindeki bu bina 14x23 metre ölçülerindedir. 2 normal kat ve 1 bodrum katı bulunmaktadır. Mutfak, yemek salonu, kiler bodrum katta bulunmaktadır. Bir üst katta her biri 2-3 öğrencinin kullanabileceği 9 oda yer almaktadır. En üst katta tüm öğrencilerin kullanımı için büyük bir oda, 2 büyük sınıf, kütüphane olarak kullanılan bir büyük oda ve daha küçük bir sınıf bulunmaktadır. Bu bina güneşte kurutulmuş tuğlalardan yapılan ahşap taşıyıcılı bir şekilde inşa edilmiştir. Beyaz kireç sıva yapılmıştır. Döşeme ve tavanlar kalın ve ince plakalar halindedir. Bu bina yapımında 2.200 dolar harcanmıştır (PABCFM, Reel 628, No:314). Bu tasvirden de anlaşıldığı üzere malzeme ve detaylar yerel unsurlar taşıyordu. Bunun yanında yapısal detaylar kadar işlevsel detaylar da tasarlanmaktaydı.

Şekil 4.34 : 1883 tarihli Anadolu Koleji'nin öncüsü İlahiyat Okulu binasının arazi içindeki fotoğrafı (Trustees of Anatolia College).

Planlarına erişilememiş olan yapı fotoğrafları üzerinden incelendiğinde giriş olması muhtemel kısmın yapının orta aksında cumba benzeri bir çıkma yaptığı görülmektedir. Bu çıkmayla birlikte cephede tanımlı bir hale gelen giriş kapısının iki yanında sütun bulunmaktadır. Fotoğrafta sütun başlıklarının detayı net olarak anlaşılamamaktadır. Kiremit örtülü kırma çatılı yapıda bir kat silmesi tüm yapıyı sarmaktadır. Çatının üzerinde ikiz pencereci bir cihannüma yükselmektedir.

4.2.1.2 Yatılı kız okulu binası

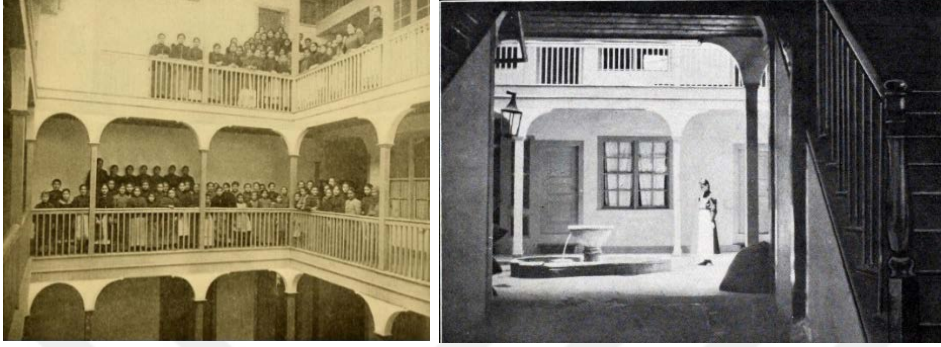
Yatılı Kız Okulu 1869 yılına kadar 5 yıl süreyle kiralanmış olan bir binada yer almıştır. Fakat kira süresi bitince okulun faaliyet göstereceği yeni uygun bir yer bulunamamıştır. 1870 yılında iki binaya geçse de bu binalar misyonerlerce uygun bulunmamıştır. Uygun bir binanın eldeki para ile yapımına karar verilmiştir.

1875 yılında ilave olarak ABCFM'den istenen inşaat bütçesi olumlu yanıt almıştır. Yeni bina İlahiyat Okulunun arkasında inşa edilmiştir.

1883-1884 yılında okul öğrenciler için yetersiz kalmış ve 1888 yılı itibariyle yatakhane, derslikler, yemekhaneyi içeren yeni ilave bina ihtiyacı gündeme gelmiştir.

Şekil 4.36'da çizimleri görülebilen yeni bina inşasına 1890 yılında başlanmıştır. Ancak 1892-1893 yılında siyasi karışıklıklar neticesinde inşaat halindeki yeni bina yakılmıştır. Şekil 4.38 ve Şekil 4.39'de çizimleri görülebilen yeni yatılı kız okulunun inşaatı 1894 yılında Tracy'nin büyük katkılarıyla yangından sonra tekrar inşaatına başlanmış ve tamamlanmıştır.

1898 yılında yurt yetersiz kalınca yurt binasının genişletilmesi kararı alınmıştır. 1900 yılında Rumların da yoğun ilgisi nedeniyle artan sayı sonrası bina yetersiz kalmıştır. 1909'da temeli atılan ikinci bina 1910 yılında tamamlanmıştır. Yeni yapılan bu bina ile hazırlık sınıfı eski binada kalmış, yeni bina ise yüksekokul kısmı olarak kullanılmıştır.

Şekil 4.35 : Kız Okulu'nun orta iç avlusundan fotoğraflar (SALT Arşivi).

Binanın bir eğitim yapısı olması dışında birçok işlevi kullanıcılara sunuyor olması nedeniyle tüm gün birçok ihtiyacın giderilmesini mümkün kılmaktadır. Bu özelliği nedeniyle yakın çevredeki peyzaj düzenlemeleri ve orta avlu binadan uzaklaşmadan mekan değiştirilmesi ve dış mekan deneyimi sağlamaktadır.

Şekil 4.36 : Yeni Kız Okulu binasının 1901 tarihli fotoğrafı (SALT Arşivi).

Yapının 1894 yılına ait Şekil 4.38 ve Şekil 4.39 yer alan çizimleri incelendiğinde orta aksta yapının ana kütesinden öne çıkan bir giriş kapısının yer aldığı görülmektedir. Girişle birlikte kısa bir koridora geçilmektedir. Bu koridorun iki yanında üst kata çıkan merdivenler ile öğretmenlerden görüş alınan ve serbest çalışma yapılan iki oda yer almaktadır. Kısa giriş koridorundan devam edildiğinde geniş bir orta avluya ulaşılmaktadır. Şekil 4.35'te görüldüğü gibi bu orta avlunun üzeri tüm katları boyunca devam eden geniş bir galeri boşluğu oluşturmaktadır. Avlunun etrafında spor salonu, yemek salonu, mutfak, tuvalet, depo, çalışma odaları gibi ortak alanlar ve servis

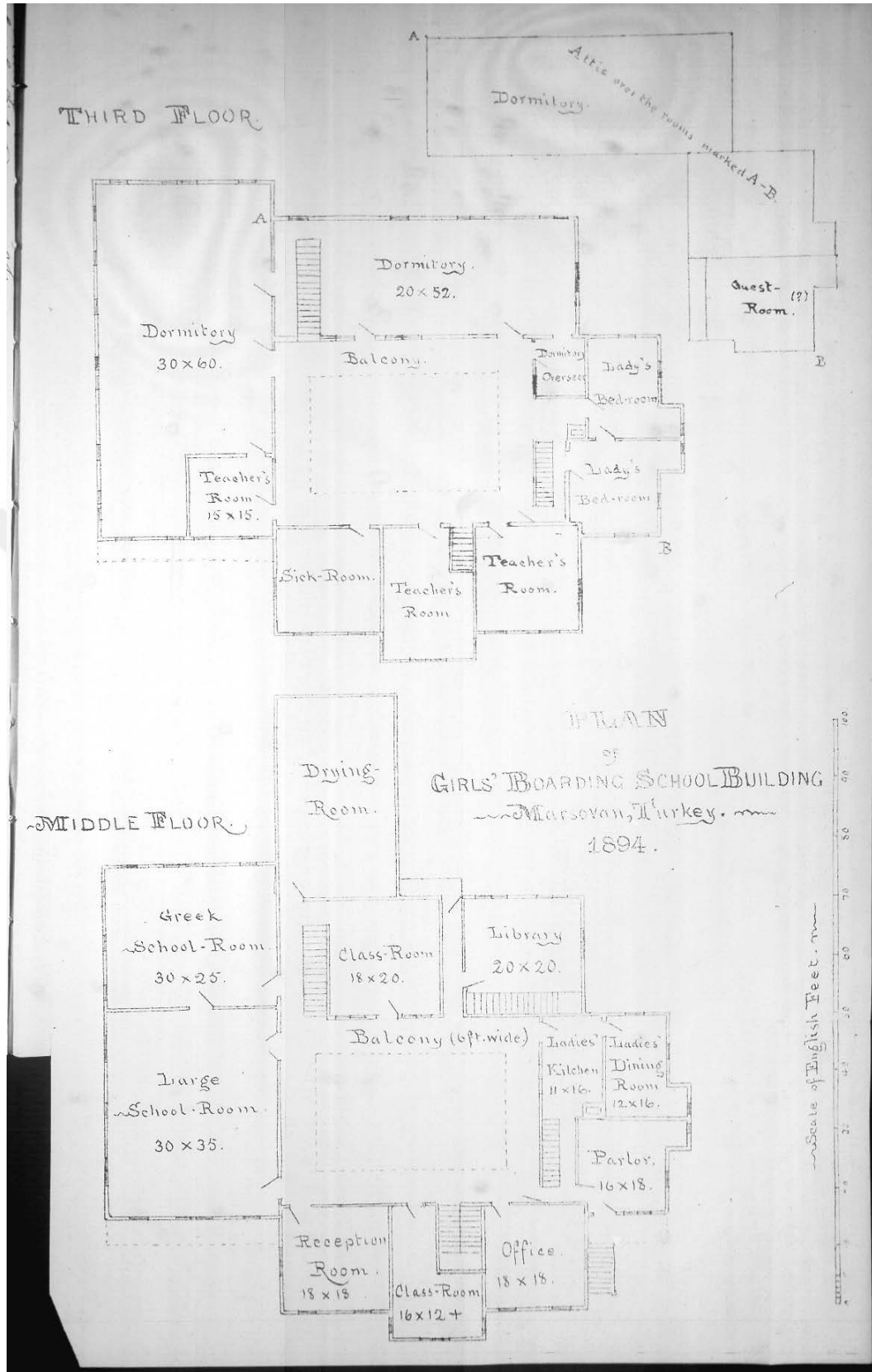
alanları yer almaktadır. Birinci katta büyük derslik, Yunanca sınıfı dersliği, normal derslikler, öğrencilerin dinlenebileceği ve birlikte vakit geçirebilecekleri oda, kütüphane, ofis, küçük yemek salonu, küçük mutfak ve karşılama odası gibi mekanlar bulunmaktadır. En üst katta ise yatakhaneler, öğretmen odaları, özel yatak odaları, revir bulunup galeri boşluğunu birinci kattaki gibi bir balkon çevrelemektedir. Bu balkonlar bir sütun sırası ile desteklenmektedir. Çatı katta ise bir yatakhane ve misafir odası bulunmaktadır. Plan çizimleri ve fotoğraflardan da rahatlıkla görülebileceği üzere bina öne çıkan ve geri çekilen kütleleriyle birlikte hareketli bir forma sahiptir. Cephe düzenlemesine bakıldığında daha önce de bahsedilen giriş kapısının yer aldığı orta aksta bulunan pencerelerin söveleri çatıdaki üçgen formu tekrar etmektedir. Diğer pencereler ise düz bir şekle sahiptir. Büyük derslik ve yatakhanenin bulunduğu bölümde cephede de balkon bulunmaktadır. Girişin sağında yer alan bölümün birinci katında yer alan oturma odasına ise dışarıdan ayrıca bir merdivenle de ulaşılabilir. Giriş koridorunun iki yanındaki odalarla birlikte oluşturduğu kısmın iki yanında yer alan ve geri çekilmiş gibi konumlanan diğer iki kütle farklı genişliktedir ve kat sayıları farklıdır. Yatakhanelerin olduğu bölümde balkonlara açılan kapılar ortada çift pencere şeklinde yerleşmiş ve iki yanında tekil pencereler bulunmaktadır. Sadece üst kattaki pencere ve kapı üçgen söveye sahiptir. Cephedeki diğer pencerelerin de dikdörtgen ve sade olduğu görülmektedir. Yalnızca giriş katı diğer iki üst kattan ayıran bir kat silmesi bulunmaktadır. Çatı katının devam ettiği kısımlarda yuvarlak bir tepe penceresi cephede görülebilmektedir. Kiremitle örtülü kırma çatıya sahip yapının çatı katından dolayı yüksekliği de farklı kotlar sağlamakta ve kütlenin dinamik karakterini desteklemektedir. Bununla birlikte üzerinde bir saat ya da çan tespit edilememiş olan bir kule bulunmaktadır.

Şekil 4.37 : 1910 tarihli solda yeni Güney Binası ve sağda Kız Okulu binasını gösteren fotoğraf (Güney Binasında lise ve Fritcher Hall Hazırlık Okulu bulunmaktadır) (Trustees of Anatolia College).

Şekil 4.38 : 1894 tarihli Kız Okulu'nun yeni binasına ait çizimler (PABCFM, Reel 607, No:738).

Şekil 4.39 : 1894 tarihli Kız Okulu'nun yeni binasına ait çizimler (PABCFM, Reel 607, No: 739).

Şekil 4.40 : 1910'lu yıllara ait Kız Okulu yurdu ve dersliklerinin iç mekan fotoğrafları (Üstte Fritcher Hall binasında yer alan öğrenci yurdu iç mekanı, altta Fritcher Hall binasında yer alan derslikler) (Trustees of Anatolia College).

Ayrıca Şekil 4.40'de görülen iç mekan fotoğraflarından mekanların oldukça yüksek tavanlı olması ve gün ışığını yoğun bir biçimde alabilmesiyle dikkat çekmektedir. Hem eğitim hem konaklama için kullanılan ve hem de serbest zaman geçirilen yapı bu tip iç mekan özellikleriyle uzun süre geçirilebilmesini de desteklemektedir.

4.2.1.3 Anadolu Koleji ana binası

Anadolu Koleji 1886 yılında ilk kurulduğunda İlahiyat Okulu binasını kullanmıştır. Bu durum sebebiyle kısa zamanda bir yapı ihtiyacı gündeme gelmiş ve beraberinde gereken bütçe için yardım arayışları başlamıştır (White, 1995). En eski 1893 tarihli krokide varlığı tespit edilen Kolej yapısı yerleşkeden bahseden kaynaklarda ana bina olarak da ifade edilmektedir. Şekil 4.41, Şekil 4.42 ve Şekil 4.43'de görülen fotoğrafları incelendiğinde yapının zaman içerisinde bir dizi değişikliğe uğradığı görülebilmektedir. Bu değişimin en göze çarpan kısmı eklenen saat kulesidir.

Dr. K. Pearson isimli Chicagolu bir bağışçı annesinin adıyla anılan Hannah Pearson Salonu'nu kolejin genişletilmiş çalışma salonu olarak inşa ettirmişti. Şimdiye kadar

Anadolu sadece normalden farklı hayırseverlerin ilgilendiği bir denizaşırı kurumdu. 1891'de Mezunlar Birliği; her çeyrek saatte çalan gümüşü bir çana sahip bir İsviçre saat kulesinin inşası için gerekli paranın büyük kısmı olan 500 doları biraraya getirebilmişti (White, 1995). Saat kulesi konusunda, daha geniş bir araştırma konusu olan misyonerlerin oryantalist bakış açısının da izlerini taşıyan White'ın (1995) şu sözleri dikkat çekicidir: “Bütün şehir, Eski Doğu'nun kullanışsız ve ilim dışı gün batımı hesabı yerine kolejin saatinden zamanı öğrenmeyi ve saat 12'yi öğle olarak kabullenmeyi öğrendi.”

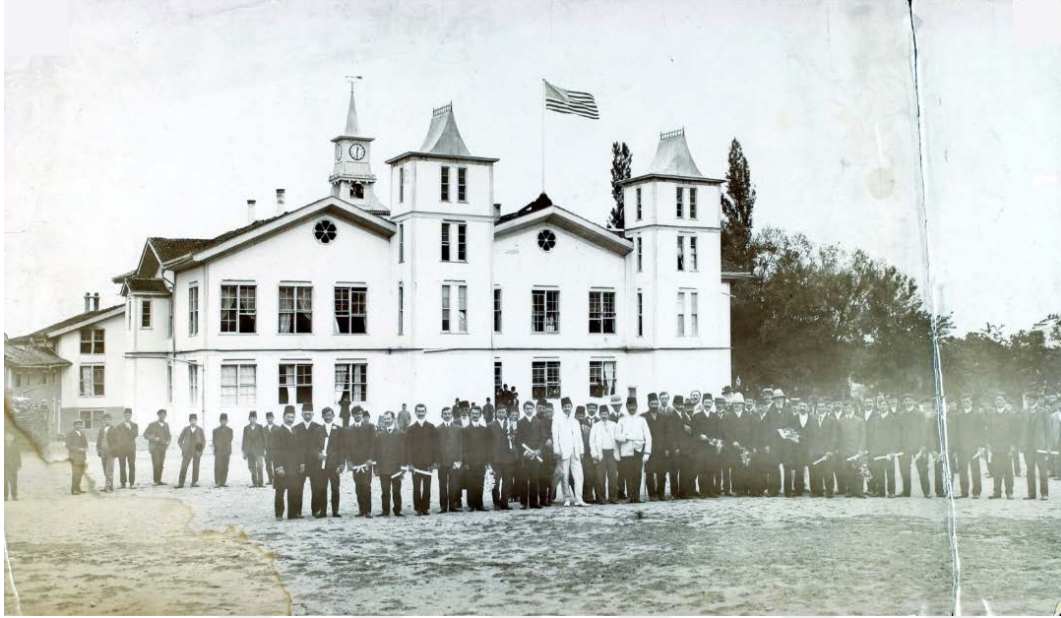
Şekil 4.41 ve Şekil 4.43'te yapının saat kulesi eklenmeden önce de İlahiyat Okulu ve Kızlar Okulu'nda olduğu gibi bir cihannümaya sahip olduğu görülmektedir. Bu iki fotoğraf yapıya güneyden bakış yönündedir. Yapı eğimli bir arazide konumladığı için yarım bir bodrum kat ve giriş kapısının olduğu bölümde yüksek bir giriş kat ile iki buçuk kattan oluştuğu söylenebilir. Bu nedenle giriş kapısına dışarıdan kısa bir merdiven ile ulaşılmaktadır.

Şekil 4.41 : 1891 yılında çekilmiş saat kulesi eklenmeden önce Anadolu Koleji Ana Binası'nı gösteren güneyden gösteren fotoğraf (Trustees of Anatolia College).

Şekil 4.43'te ilave yapılmış halinde çatı katı eklendiği hem pencere ve çatı arasındaki mesafeden hem de tepe pencerelerinden rahatça tespit edilebilmektedir. Girişin üzerindeki hacim iki dikme ile merdiven sahanlığının üzerine taşırılmıştır. Kiremitle örtülü çatılar kırma tiptedir. Bu iki fotoğrafta görülen tüm pencereler ikizdir, fakat Şekil 4.39'a bakıldığında söz konusu ikili düzenin yerini tek geniş pencerelere

bıraktığı görülür. Her kat silme ile ayrılmakta ve köşelerde düşey hat boyunca pilaster devam etmektedir. Aynı fotoğrafta yapıya iki kule eklendiği de gözlenmektedir. Plan çizimlerine erişilemediği için kulelerin işlevi bilinmemekle birlikte merdiven kovası olmaları ihtimali yüksektir. İç mekanda kolonlarla desteklenmiş geniş iç mekanlar bulunmaktadır.

Şekil 4.42 : 1910 yılında çekilmiş Anadolu Koleji Ana Binası'nı eklenen saat kulesi ile gösteren fotoğraf (SALT Arşivi).

Şekil 4.43 : 1910 yılında çekilmiş Anadolu Koleji Ana Binası'nı eklenen saat kulesi ile güneyden gösteren fotoğraf (SALT Arşivi).

Şekil 4.44 : 1910 yılına ait solda Anadolu Kuleji Binası çalışma salonu ve sağda Anadolu Kuleji yemek salonunu gösteren fotoğraf (SALT Arşivi).

Şekil 4.44'te yer alan görsel muhtemelen hem derslik hem de çok amaçlı salon olarak kullanılan mekanın kolonlarla taşınan geniş iç hacmini göstermektedir. Yemekhaneye ilişkin görsel de benzer yapıda bir başka hacme işaret etmektedir.

Şekil 4.45 : Anadolu Kuleji'ne ait çeşitli fotoğrafların yer aldığı kolaj sayfası (Anadolu Kuleji'nin saat kulesi eklenmeden önceki halinin güney görünümü, 1891-1893 yılları arasında Kuleji'nin başkanı olan Herrick'in portresi, 1897 tarihli Anadolu Kuleji'nin saat kulesi eklenmeden önceki halinin önünde öğrenci ve askerlerle birlikte güney görünümü, Pearsons Salonu bağışçısı Pearsons'ın portresi ve 1901 tarihli Anadolu Kuleji'nin saat kulesi eklendikten sonraki halinin güneyden görünümü) (SALT Arşivi).

Şekil 4.45'te yer alan kolaj sayfasına yapının farklı aşamalarına dair kullanılmış olan yapıya ait fotoğraflar binanın geçirdiği yapısal değişime dair izlek oluşturmaktadır.

4.2.1.4 Wickes endüstri-kendine yardım atölyesi binası

Yapı 1895 yılında Bayan Carrie ve Bayan Mary Wickes tarafından bağışlanan 6.000 dolar ile demir atölyesi ve marangozhane genişletilmiş ve Wickes Endüstri- Kendine Yardım Bölümü adını almıştır. 1905 yılında kiremit yapım atölyesi ve un değirmeni bölümleri ilave edilmiştir. 1908-1909 döneminde beton tuğla üretimi denenmeye başlanmış ve başarılı sonuç elde edilmiştir. Yerleşkeye bu tarihten sonra yapılan binalardan biri bu malzeme ile yapılmıştır.

1893 tarihli en eski krokide de varlığı tespit edilmiş bu yapı zaman içerisinde pek çok eklemeye büyütülmüştür. Bu durumun kendine yardım atölyesinde çalışan öğrencilerin artması, üretimin getirdiği gelir ve halkla kurulan ilişkinin artmasıyla geliştiği düşünülebilir. Bir üretim alanı olan bu yapı birçok atölyeden meydana gelmektedir.

Şekil 4.46 : 1911-1912 tarihli Wickes Endüstri-Kendine Yardım binası fotoğrafı (SALT Arşivi).

Giriş kapısı Şekil 4.46'te görülebileceği gibi iki katlı orta bölümdedir. Giriş kısmının iki yanındaki kütleler farklı yüksekliklerde ve pencere düzenleri de farklıdır. Bu durumun farklı zamanlardaki ilaveler olmasından kaynaklanmış olması muhtemeldir.

Tek pencerelerin yer aldığı cephe düzenlemesinde yüksek olan birimde kat silmeleri görülmektedir. Şekil 3.4'teki iç mekan fotoğrafında çalışma masalarının yer aldığı serbest atölye düzeni görülmektedir. Ahşap sütunların taşıdığı ahşap tavan bulunmaktadır.

4.2.2 Sağlık yapıları

Merzifon'daki misyonerlik faaliyetlerine bakıldığında sağlık faaliyetlerinin üç ayrı yerde konumlandığı görülür. Bunlardan ilki Merzifon'a ilk gelindiğinde kiralanan bir bina, ikincisi bağımsız bir yerleşke arazisi satın alınmasıyla merkeze inşa edilen eski hastane binasıdır. Üçüncü ve sonuncu da artan sağlık faaliyetlerini karşılamak amacıyla, teknik ve fiziksel donanımı dönemine göre oldukça ileri düzeyde planlanan hastane binasıdır.

4.2.2.1 Eski hastane binası

Kolej yerleşkesine ilk inşa edilen hastane kompleksi üç geniş binadan oluşmaktadır. Önünde geniş ve iç mekanların güneş ışığını yoğun bir şekilde almasını sağlayan ve meyve ağaçlarının yer aldığı bir bahçesi yer alır. Kırk hasta için yatağı olan hastane, zor operasyonlar için yeterli donanımda iyi bir ameliyathaneye sahiptir. Ödeme yapabilenler veya ağır ameliyatlardan sonra ihtiyaç duyanlar için dört özel odası bulunmaktadır. Hemşireler için mekanlar olduğu gibi bulaşıcı hastalık durumlarında kolayca erişebildikleri bir izolasyon bloğu da bulunmaktadır. Ayrıca, yeni tedavi görmeye başlayan hastalar için bir dispanser de yapı grubu içinde yer almaktadır.

Şekil 4.47 : Eski Hastane binalarından biri olan dispanser binasının 1902 tarihli fotoğrafı (Anatolia College, Report and Catalogue, 1902)

Hastane yapı grubundan inşa edilen ve en büyükleri olan birinci yapı iki adet büyük koğuşa, temizlik bölümüne ve diğer odalara sahiptir. Bu bina 1898 yılında açıldığında hastalarla doludur. İngiliz bağışçılar hastane için yatak, battaniye, mutfak eşyalarından oluşan bir bağışta bulunmuştur. İkinci bina ana binaya dik açı ile konumlanmış bir kanattır. Hemşire odalarını, ameliyat odasını ve birkaç özel odayı barındırmaktadır. Bu yapının inşası 1900 yılından itibaren yapılan bağışlar sayesinde gerçekleşmiştir. Üçüncü yapı da genellikle karantina koğuşı olarak kullanılmaktadır ve yine bağışlar sayesinde inşa edilmiştir. Bu hastane binasında ısınma sobalar ile sağlanmaktadır (Anatolia College, Report and Catalogue, 1902).

Şekil 4.48 : Arazideki ilk hastane binasının (Eski Hastane) 1896 tarihli fotoğrafı (Trustees of Anatolia College).

Yapıya ait bir plan çizimine erişilememiş olmakla birlikte Kolej'in önemli tanıtım araçlarından olan yıllık raporunda özellikleri detaylı olarak aktarılmaktadır. İki kattan oluşan yapının cephe düzenlemesinde tek kanatlı kapılar, düz dikdörtgen pencereler ve kare pencereler görülmektedir. Kapıların sayıca çokluğu yapı içerisindeki mekanların direkt dışarıyla bağlantılı olduğunu düşündürmektedir. Giriş katta bahçeye açılan kapılar ikinci katta cephe boyunca devam eden dar uzun balkona açılmaktadır. Bir koridor ya da ortak sofadan dağılım yerine bağımsız girişlere sahip odalardan oluşan yapı Türk evi plan organizasyonunu çağrıştırmaktadır.

Şekil 4.49 : Eski Hastane binasının soba ile ısınan hasta odalarından fotoğraflar (SALT Arşivi).

Cephe boyunca devam eden ve açık sofayı anımsatan balkon merkezde kısmen öne çıkarılarak vurgulanmıştır. Bu bölüm muhtemelen ana giriş kapısını işaret etmektedir. İç mekanları oldukça sadedir.

4.2.2.2 Yeni hastane binası

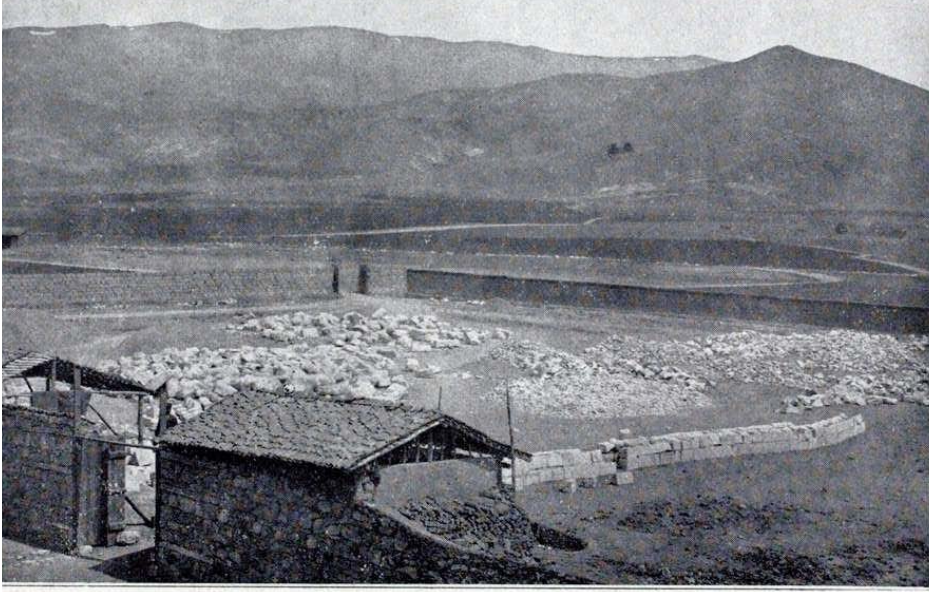
1910'ların başlarında sağlık hizmetlerine olan ilginin sürekli olarak artmasıyla mevcut hastane binası ihtiyaca cevap veremez olmuştur. Misyon yerleşkesinin içerisinde yer alan hastane binaları hem hastalar hem de onları ziyarete gelen hasta yakınları tarafından yoğun ilgi görmekte ve yerleşke içerisindeki diğer misyon kuruluşlarının işlerliğini kısıtlar duruma gelmiştir. Epeyce bir süredir bu durumun farkında olan Dr. Marden ve diğer misyon personeli 1910 yılında yerleşke dışarısında büyükçe bir hastane binası için somut bir adım atmıştır.

Şekil 4.50 : 1914 yılında Yeni Hastane binası inşaatı devam ederken çekilmiş fotoğraf (Solda dispanser ve Dr. Marden'in konutu yer almaktadır) (SALT Arşivi).

Childs'a çizdirilen hastane planının ardından gerekli resmi izinlerin de sağlanmasıyla 1911 yılının bahar mevsiminde hastanenin inşaatına başlanmıştır. Bunun için gerekli maddi kaynağın önemli bir kısmı da daha önce olduğu üzere İngiltere ve ABD'de

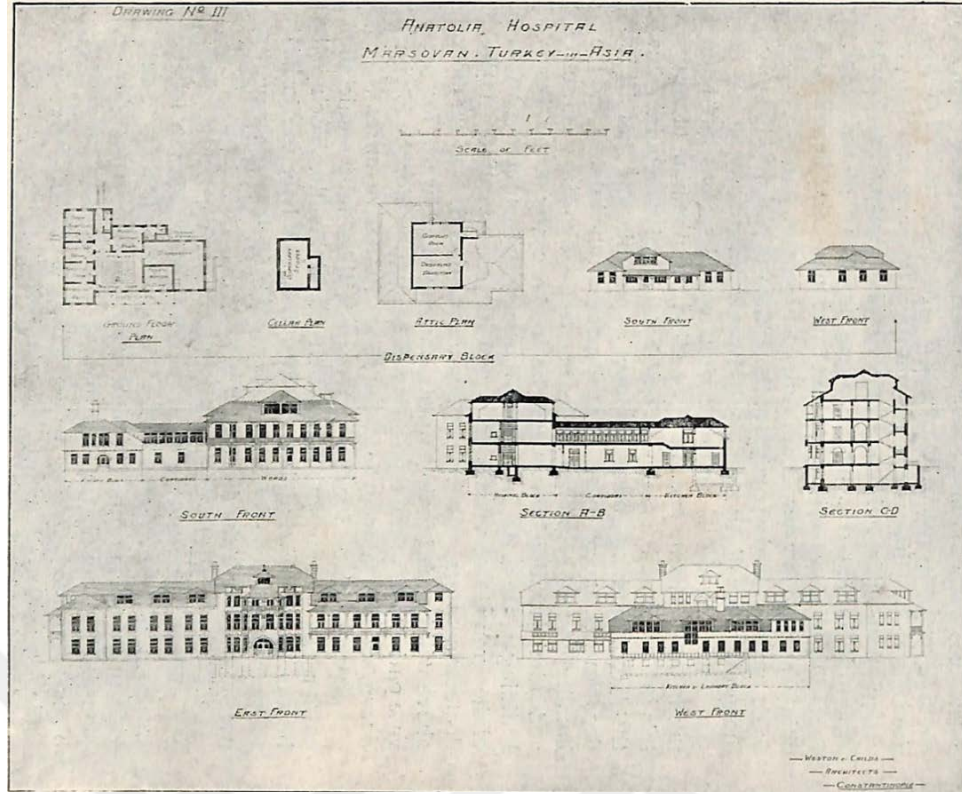
bulunan bazı varlıklı bağışçılardan sağlanmıştır. Hastane inşasının kısa sürede tamamlanması için aynı anda yerelden 100 işçi istihdam edilmiştir.

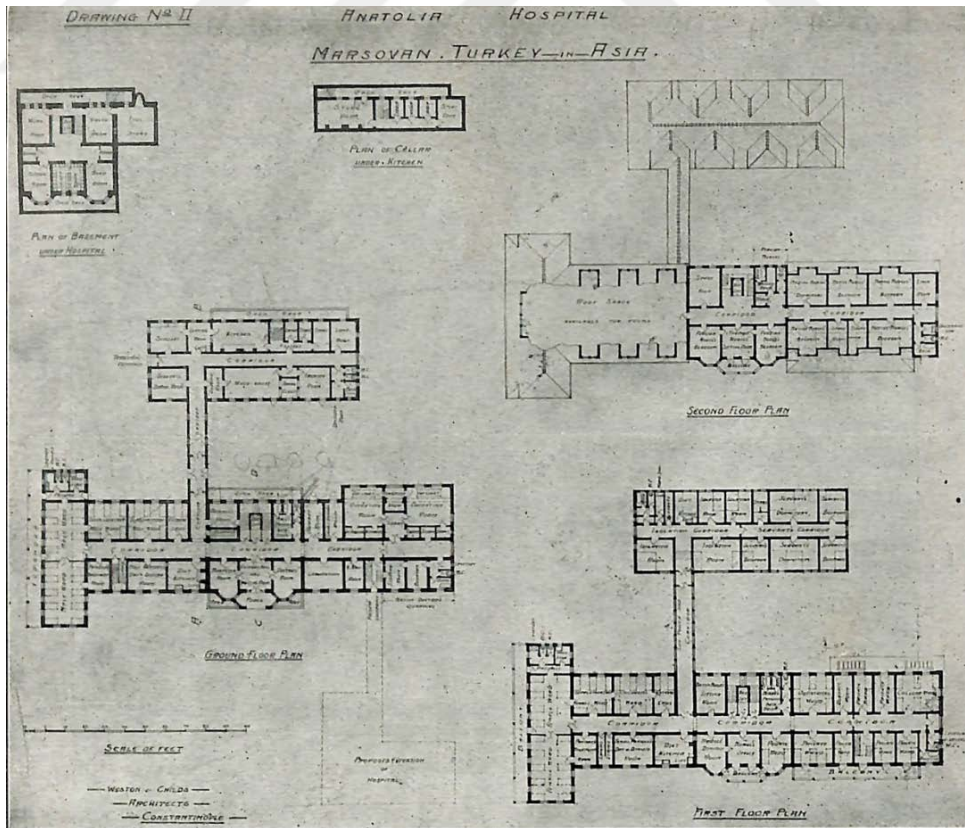
HOSPITAL GROUND — FOUNDATIONS BEGUN.

Şekil 4.51 : 1912 tarihli Yeni Hastane binasının temelini gösteren fotoğraf (ARIT Arşivi, The Anatolian; Anatolia College, Anatolia Girls' School, Anatolia Hospital, Anatolia Theological Seminary; 1911-1912 Catalogue).

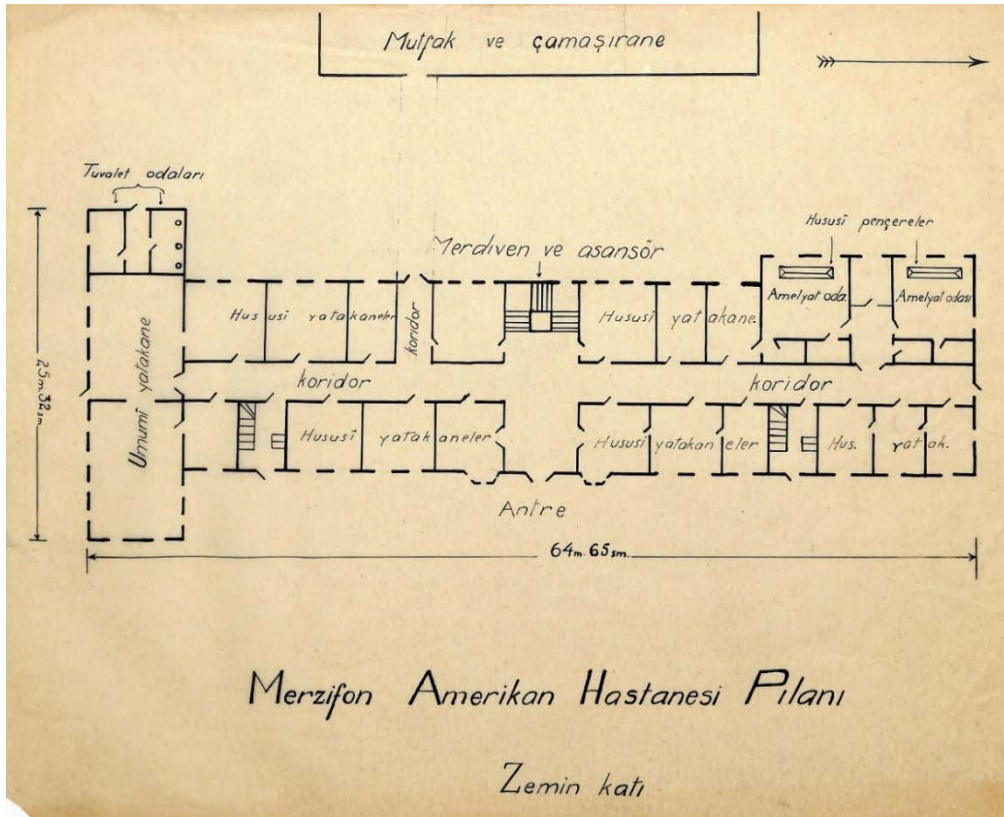
İnşaat çalışmaları aşamalı olarak sürdürülmüştür ve önemli bir kısmı 1912 yılında tamamlanmıştır (PABCFM, Reel 628, No: 397). Yeni plana göre hastane kompleksi üç binadan oluşmuştur. Merkez hastane binası, Towle Memorial Binası olarak adlandırılmıştır. Oldukça geniş olan bu bina mimari açıdan da son derece özenli olarak tasarlanmıştır. Yangına dayanıklı malzeme ile inşa edilen binanın duvarları özenli bir biçimde alçıyla kaplanmış, kapı ve pencere kenarlarında oymalı taşlardan söveler eklenmiştir. Merkez binanın haricindeki diğer iki yapı, dispanser binası ile mutfak ve çamaşırhane olarak kullanılan birimlerden oluşmaktadır. Dispanser binası ayakta tedavi gören hastaların tedavisi ve günlük muayeneler için tasarlanmıştır. Bu bina iki kattan oluşmakta ve birinci katında genişçe bir bekleme salonu, konsültasyon odaları ve eczane yer almaktadır. İkinci katı ise doktorlardan birisi için ikametgâh olarak değerlendirilmiştir (PABCFM, Reel 628, No: 442).

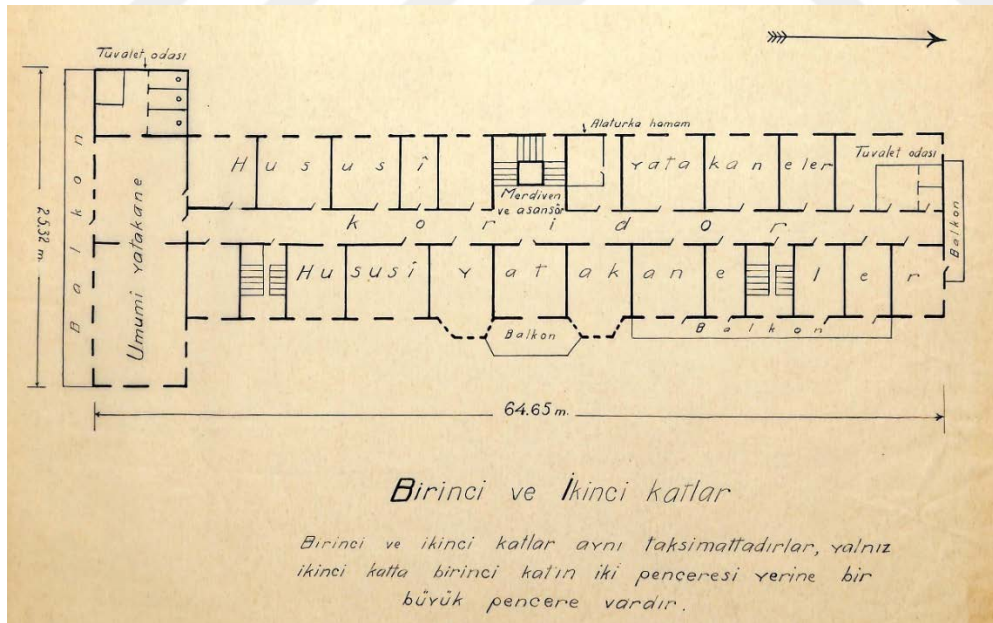
Şekil 4.52 : 1910 tarihli Yeni Hastane Binası'na ait Weston and Childs Architects imzalı plan, kesit ve görünüş çizimleri (SALT Arşivi).

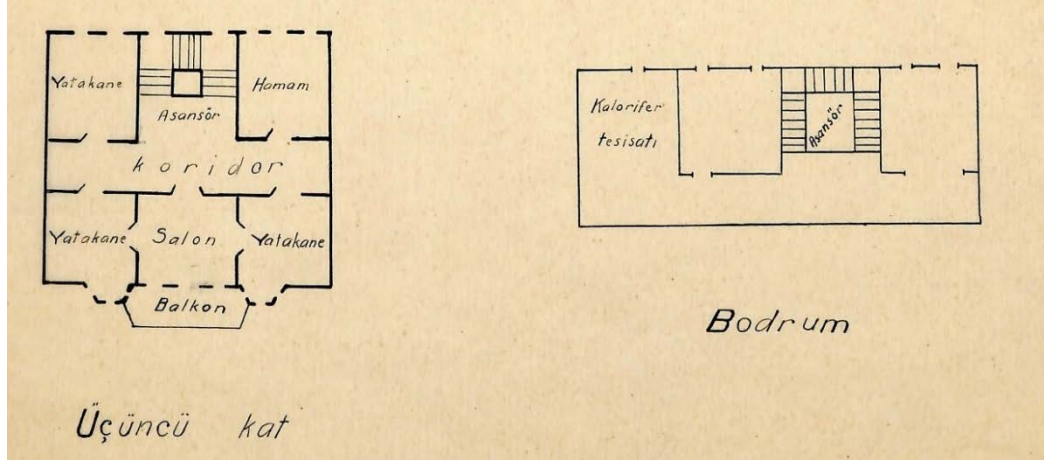
Şekil 4.53 : 1910 tarihli Yeni Hastane Binası'na ait Weston and Childs Architects imzalı plan çizimleri (SALT Arşivi).

Şekil 4.54 : Kolejin kapanmasından sonra satışa çıkan binaların tespiti ve belgelenmesi aşamasında 1930’larda hazırlanmış Yeni Hastane binası zemin katına ait şematik çizim (SALT Arşivi).

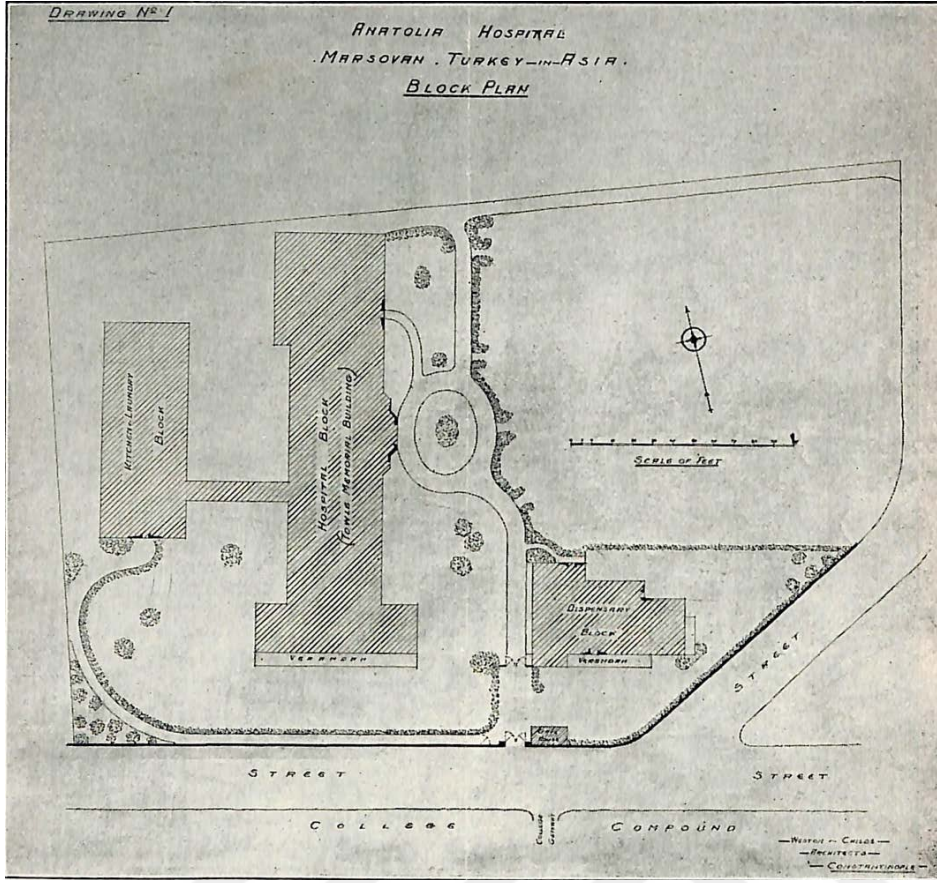

Şekil 4.55 : Kolejin kapanmasından sonra satışa çıkan binaların tespiti ve belgelenmesi aşamasında 1930’larda hazırlanmış Yeni Hastane binası birinci ve ikinci katına ait şematik çizimler (SALT Arşivi).

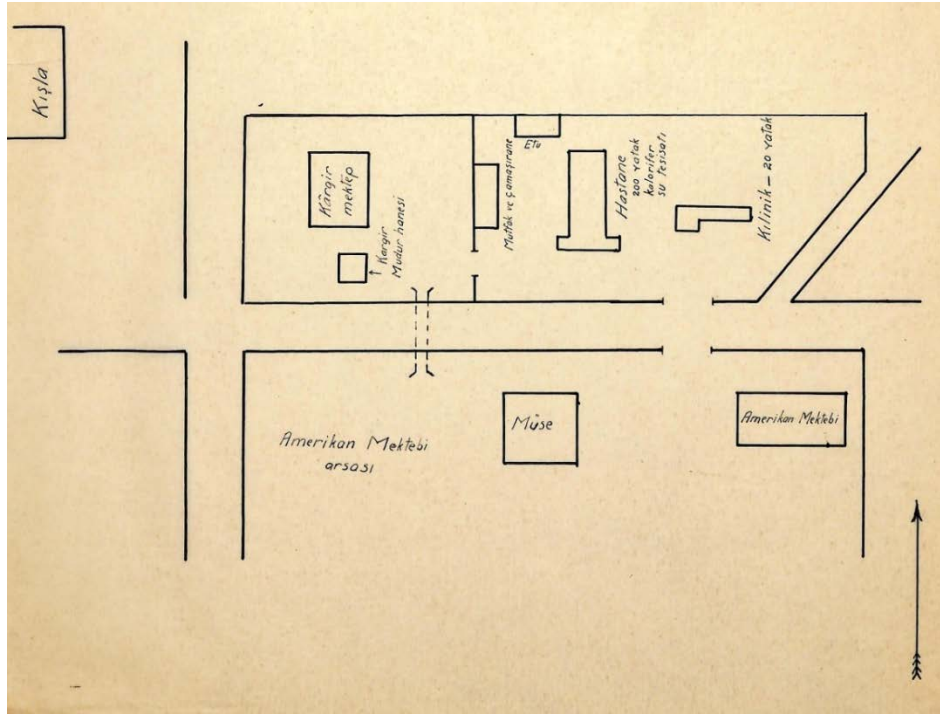

Şekil 4.56 : Kolejin kapanmasından sonra satışa çıkan binaların tespiti ve belgelenmesi aşamasında 1930’larda hazırlanmış Yeni Hastane binası üçüncü ve bodrum katına ait şematik çizimler (SALT Arşivi).

Dört katlı olan merkez binası ise o dönemde Merzifon’un en yüksek yapısıdır. Bina sağlık alanında yıllardır süren çalışmaların kazandırdığı deneyimin bir sonucu olarak tüm ihtiyaçları karşılayan fiziksel ve teknik donanıma sahiptir. Yapısal özellikleri ve tasarımı bakımından yerleşkede dikkat çekmektedir. Giriş katta hasta kabul odası, doktor odası, hastane laboratuvarı, iki ameliyathane, yoğun dönemlerde kullanılmak üzere fazladan bir hasta koğuşu, röntgen odası ve kütüphane yer almaktadır. İkinci katı tamamen erkek hastalara ayrılıp hasta koğuşları, özel hasta odaları ve başhemşire odası bulunmaktadır. Kadın ve çocuklara ayrılan üçüncü kat planı ise ikinci kata benzemektedir, ilave olarak kadın doğum bölümü yer almaktadır. Dördüncü kat ise hemşirelere ayrılmıştır. Bütün katlarda mutfak ve banyo bölümleri vardır. Odalar gün içerisinde güneş ışığından faydalanacak şekilde tasarlanmıştır. Bina dönemine göre oldukça ileri teknik özellikler taşımaktadır. Klorifer sistemi ile ısınan hastanede ayrıca bir asansör bulunmaktadır. Merkez binadaki mutfak ve banyo dışında mutfak ve çamaşırhane olarak kullanılan bir yapı da bulunmaktadır. Şekil 4.53’teki plana bakıldığında bu kısmın merkez bina ile bağlantılı olduğu görülebilmektedir. Bu binada da modern birçok gereç mevcuttur. Çamaşırlar için buharlı yıkama ve kurutma makinesi, sıcak su ihtiyacı için 10 beygir gücünde bir su ısıtma motoru ve elektrik üreten dinamo bu araçlardan bazılarıdır (PABCFM, Reel 628, No: 443). Bu hastanenin inşaatı tam anlamıyla 1914 yılında tamamlanmış ve faaliyete başlamıştır.

Şekil 4.57 : 1910 tarihli Yeni Hastane Binası'na ait Weston and Childs Architects imzalı vaziyet planı çizimleri (SALT Arşivi).

Şekil 4.58 : Kolejin kapanmasından sonra satışa çıkan binaların tespiti ve belgelenmesi aşamasında 1930'larda hazırlanmış Yeni Hastane binası ve yakın çevresindeki diğer binalarla birlikte çizilmiş krokisi (SALT Arşivi).

Childs'ın gezi kitabındaki aktarımına göre hastane avlusunda etrafı çimle çevrili büyük havuzlu bir çeşme bulunmaktadır. Çimenlik ithal bir çim biçme makinesi ile biçilmektedir. Sulama yapıldığı için çimler ve diğer bitkiler de büyümüş, hoş bir bahçe olmuştur. Dut ağaçları, zambaklar, güller, menekşeler, yabani otlar yetişmiştir. Bahçe bu haliyle hastaların iyileşmesine katkı sunmaktadır. Childs bu canlı ortamı gelenlerin önyargılarını ve düşmanlıklarını yumuşatacak bir atmosfer olarak değerlendirmektedir (Childs, 2017).

Yapının cephe düzenlemesi ve plan yerleşim ilişkisi değerlendirilirse daha önce incelenen yapılara göre malzemenin yanı sıra bu başlıklarda da farklılık gösterdiği söylenebilir. Yapının orta aksı hem farklı malzeme kullanımı ile hem de tüm katlar boyunca öne çıkarılarak vurgulanmıştır. Bu merkezi kısımda zemin katta kemerli bir giriş ve üst katlarda ise balkonlar yer almaktadır. Giriş aksına karşıdan bakıldığında sol kısımda kalan ve özel odaların yer aldığı bölüm kütle olarak ayrışsa da cephenin yapı genelinde olduğu gibi beyaz boyalı olması ana kütleyle bütünleşmiş bir etki yaratmaktadır. Plana bakıldığında eski hastane gibi her odaya açılan kapılar ya da bir sofadan dağılım yerine Avrupa mimarisinin bir ürünü olan uzun koridor kullanılmıştır. Bu koridor giriş ve merdiven kovası ile ortadan bölünmektedir. Köşe söveleri çatıya dek uzanmakta ve kütle hareketlerini de vurgulamaktadır. Kıрма çatı kiremit ile örtülüdür.

Dispanser ve doktor evi olarak kullanılan yapı merkez binaya göre daha küçüktür. Giriş kat ve birinci kat tam kat yüksekliğinde, en üst kat ise yer yer tam, yer yer alçalıp çatı katı şeklini almaktadır. Farklı cephelerinde cumba tipi çıkmalar yapan binanın girişi yine kütleli olarak yaptığı çıkma ile okunmaktadır. Düz dikdörtgen pencerelerin söveleri üst kısmında farklı renkte ve profillidir. Hastane ana binasına göre daha sade bir dile sahiptir.

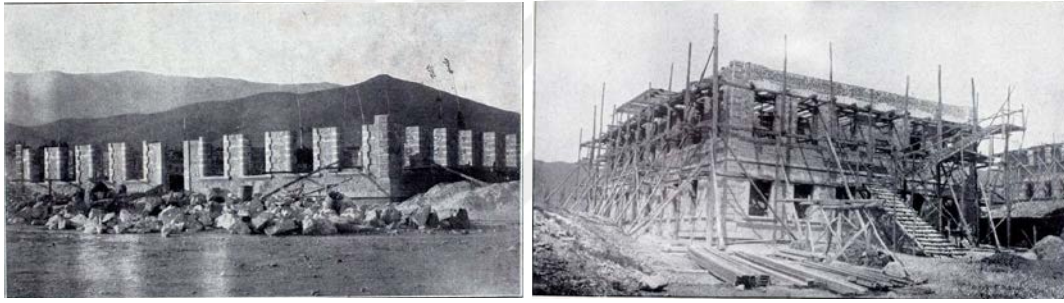
4.2.3 Sosyal yapılar

Sosyal aktivitelere verilen önem ve zaman içinde öğrencilerin ilgisinin bu aktivitelere artmasıyla nedeniyle eğitim yapılarında yer alan kütüphane, jimnastik salonları, çalışma odaları gibi ortak kullanım alanları için çok amaçlı bina inşaatı da gerçekleşmiş ve bazıları yerel halkın ziyaretine açılmıştır. Planlandıkları sırada arazide bulunan uygun alanlar ve Kolej dışı katılıma da açık olmaları gibi sebeplerle bu

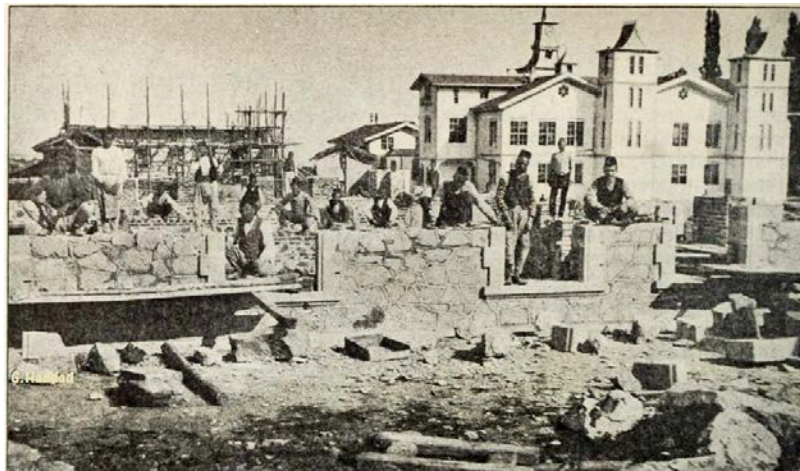
yapıların yerleşke çeperine ve ana giriş kapısına yakın yerlere konumlandırıldıkları söylenebilir.

4.2.3.1 Müze ve kütüphane binası

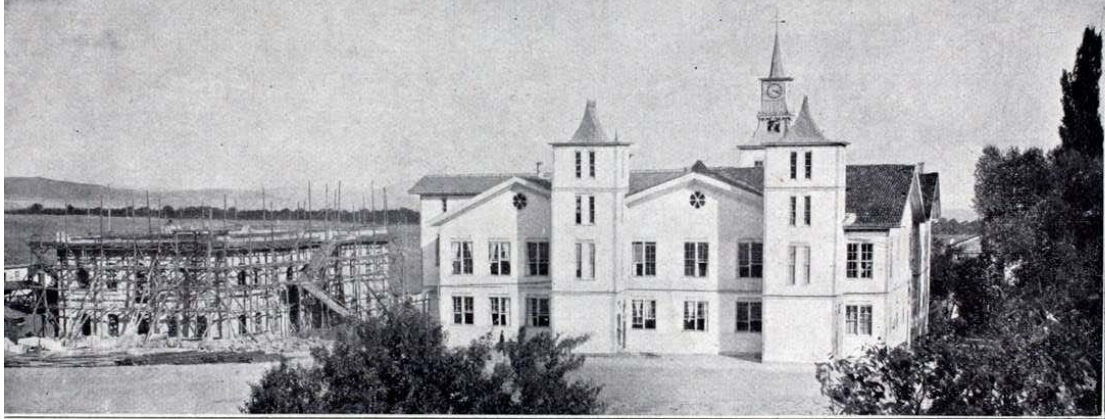
Kolej yerleşkesinin mimari olarak yapım tekniği ve tasarım anlamında geliştiği bir dönemde kütüphane-müze binası inşaatı gerçekleşmiştir. 1914 yılında tamamlanan, demir taşıyıcılı büyük bir taş bina olan bu yapı; bir çalışma salonu, çeşitli sınıflar, jimnastik odası, sosyal aktiviteler için bir oda, öğretmenler odası ve geniş bir yatakhaneye sahiptir (PABCFM, Reel 628, No:343). Yapımında 5000 dolar harcanan bu yapı, malzeme ve çalışacak işçi bulundukça tamamlanmaya yaklaşmaktadır. Ayrıca bu binada öğrenciler bizzat gayretli bir şekilde işçi olarak çalışmıştır (PABCFM, Reel 628, No:331). Bu nedenle inşaat süresi uzamıştır. Yapımın gelişimini yıllık rapor ve kataloglarda yayınlanan görsellerden izlemek mümkündür.

Şekil 4.59 : 1911-1913 yılları arasında Müze-Kütüphane Binasına ait inşaat aşamalarını gösteren fotoğraflar (ARIT Arşivi, The Anatolian; Anatolia College, Anatolia Girls' School, Anatolia Hospital, Anatolia Theological Seminary; 1911-1912 Catalogue ve 1912-13 Catalogue).

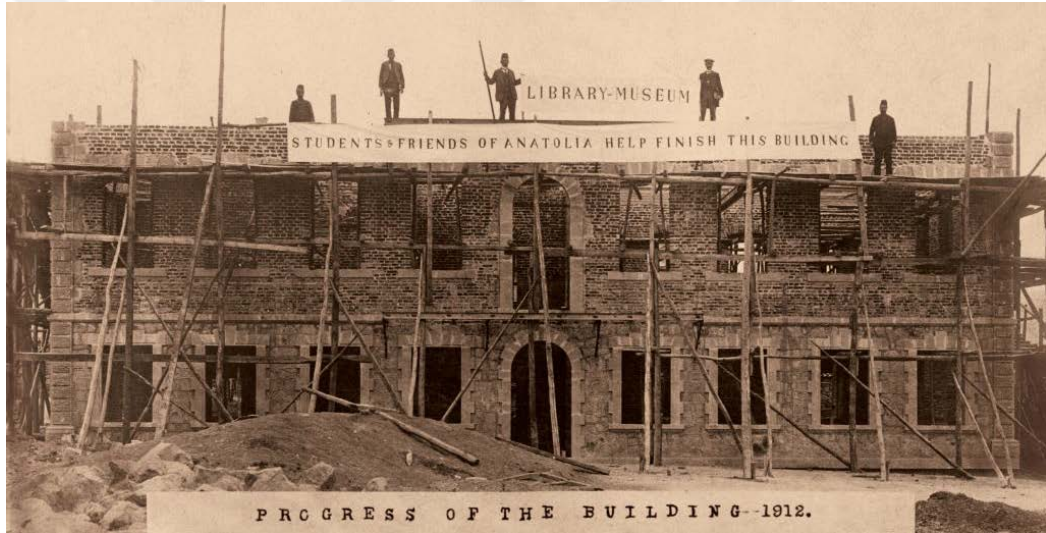

Şekil 4.60 : Müze-Kütüphane Binası inşaatı esnasında çalışan öğrenciler gösteren fotoğraf (Arkada Kuzey Koleji ve Anadolu Koleji Ana Binası bulunmaktadır) (ARIT Arşivi).

NEW BUILDING IN PROGRESS.

Şekil 4.61 : 1912 tarihli Müze-Kütüphane binasının inşaatını Kolej Ana Binası ile aynı karede gösteren fotoğraf (ARIT Arşivi, The Anatolian; Anatolia College, Anatolia Girls' School, Anatolia Hospital, Anatolia Theological Seminary; 1911-1912 Catalogue).

PROGRESS OF THE BUILDING--1912.

Şekil 4.62 : 1912 tarihli Kütüphane-Müze binasının inşaatını öğrenciler ile birlikte yardım çağrısını gösteren bir fotoğraf (SALT Arşivi).

Üç kattan oluşan ve kareye yakın dikdörtgen bir plana sahip olan yapının cephe düzenlemesine bakıldığında binaya giriş kapısı ve birinci katta balkona çıkış kapısının yarım daire kemer formu olması dışında tüm pencerelerin düz dikdörtgen olduğu görülmektedir. Sadece açıklıkların taş söveleri bulunmaktadır. Bu taşlar ayrıca zeminden çatıya dek devam eden köşe sövelerinde de kullanılmıştır.

Şekil 4.63 : 1914 yılında Kütüphane-Müze Binası'nı arkasında Yeni Hastane Binası ile gösteren fotoğraf (The Anatolian, Bulletin for The Year 1914-15).

Çatıya ulaşan köşe sövesi yatayda tüm cephe boyunca devam eden çatı kornişine dönüşmektedir. Bu çatı kornişini yine taş dizilimi şeklindedir. Yapı kırma çatıya sahiptir ve bu çatı kiremitlerle örtülüdür.

4.2.3.2 Kuzey koleji binası

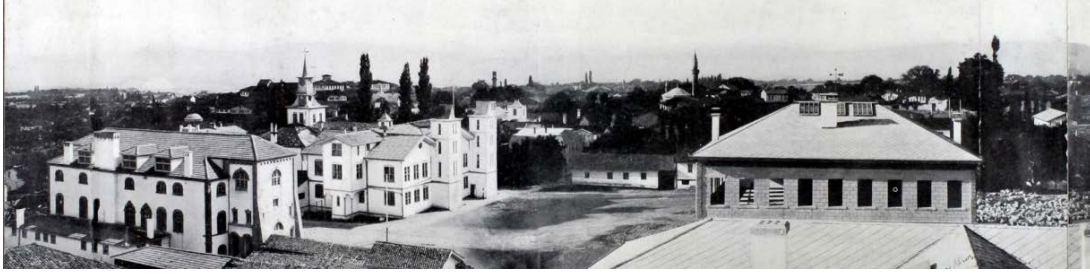
İnşaatı 1912 yılında tamamlanan, büyük taş ve demir yapı olan North Hall yani Kuzey bina; revir, toplantı odaları, yemekhane gibi mekanları barındıran çok amaçlı bir yapıdır. Çalışma salonu, birkaç sınıf, sosyal faaliyetler için bir oda, öğretmenler odası, kolej öğrencilerinin kurduğu atletizm kulübünün ilk spor salonunu içerecek şekilde yapılmıştır. Öğrencilerin konakladığı yurt binası olarak da kullanılmıştır. İsviçre hibesi olan 4 saat kulesinden biri bu binaya sonradan ilave edilmiştir. Saat kulesinden dolayı Kolej kapandıktan sonra halk arasında kilise olarak bilinen bina Kız Hayat Mektebi olarak kullanılmıştır. Binanın üst katı yabancılara getirilen ilave vergiler nedeniyle yıkılmıştır. Kız Mektebi'nin kapanmasından sonra topçu kıışlasının askeri yemekhanesi olarak kullanılmıştır. Bugüne ulaşan yapılardan biridir. Restorasyonu sürmekte olan bu yapının müze olarak faaliyet göstermesi planlanmaktadır.

Şekil 4.64 : 1899 tarihli Kuzey Kolej Binası fotoğrafı (SALT Arşivi).

Yapı kısmen zemin kotunun altında kalan bir bodrum katı, zeminle eş seviyede bir kat, onun üzerinde bir tam kat ve en üstte kısmen tam kat yüksekliğinde olan bir çatı katı yer almaktadır. Binaya giriş ise zeminle aynı kotta yer alan kattan değil bir üst kattan merdiven ile sağlanmaktadır. Yapının cephe düzenlemesinde diğer yapılardan farklı olarak tüm pencerelerin yarım daire kemer biçiminde olmasıdır. Yapı birinci katta pencere denizlikleri kotunu takip eden bir kat silmesi ile çevrilmiştir.. Su basman seviyesine kadar kullanılan taşın görüldüğü yapıda bu seviyeden çatıya dek beyaz boya kullanılmıştır. Köşe söveleri subasman seviyesinden başlayıp çatıya dek devam etmektedir. Dikdörtgen biçimde plana sahip olan yapının dar cepheleri çatı katında yükselmektedir. Merdiven kovası kütesinin yer aldığı kısım yapının kısa cephesinden öne çıkmakta ve yapıdan daha yüksekte sonlanmaktadır. Büyük payandaların desteklediği bu kütle ikiz pencerelerin bulunduğu kule çatı ile yükselip saat kulesinin ilavesi ile sonlanmaktadır. Bu haliyle yapının bu kısmı Ortaçağ Romanesk mimarisini çağrıştıran bir cephe ve savunma kulesine benzer bir kuleye sahiptir.

Yapının uzun cephesine yaslanmış iki katlı alçak bir yapı ise servis alanlarını barındırmaktadır.

Şekil 4.65 : Soldan sağa Kuzey Kolej Binası, Anadolu Koleji Ana Binası, Kütüphane-Müze Binasını göstren fotoğraf (Fotoğrafın Hastane Binası çatısından çekilmiş olması mümkündür) (SALT Arşivi).

Şekil 4.66 : 2017 yılındaki restorasyon sürecinde Fersah Mimarlık tarafından Kuzey Kolej için yapılan modelleme çalışması (Fersah Mimarlık, Merzifon).

Şekil 4.66'daki modellemede binayı yıkılan üst katı ve saat kulesi ile birlikte görmek mümkündür.

4.2.3.3 Spor alanları

Geniş bir araziye sahip olan Kolej önem verdiği spor faaliyetleri için arazide yer ayırmakta, hatta araziye ilave olarak satın aldığı yeni kısımları da bina inşaatları gerçekleşene dek spor alanı olarak değerlendirmektedir. Tenis kortu, basketbol sahası ve top sahası bu alanlar arasındadır.

Şekil 4.67 : 1906 tarihli Anadolu Koleji binası ve oyun sahasını kuzeyden yönünden gösteren fotoğraf (SALT Arşivi).

Şekil 4.68 : Geniş arazinin sağladığı olanaklardan olan solda tenis kortu, sağda top sahası alanı (Trustees of Anatolia College).

Yapıların iç mekanlarında spor ve jimnastik salonları yer alıyorsa da açık alanlardaki bu bölümler Kolej öğrencilerinin spora olan ilgisine de bir işaret olarak değerlendirilebilir.

4.2.4 Konaklama yapıları

Öğrencilerin neredeyse tamamı Kolej yerleşkesinde konaklamaktadır. Eğitim dışında günlük hayatlarını burada sürdürmektedirler. Konaklama çoğu zaman yapı ihtiyacı ile gündeme gelmiş bir konu olmuştur. Genellikle ayrı bir yurt binası dışında eğitimin yürütüldüğü binaların üst katları konaklama için ayrılmıştır. Böylece konaklama ihtiyacı çözülmektedir. Yurt binası örneği olarak yerleşke içerisinde yeni kız okulunun inşasıyla birlikte eskiden kullanılan kız okulu binasının erkek Kolej öğrencileri için tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Bu binanın Anadolu Koleji Ana Binası'na yakın olması ve aynı dönemde daha büyük bir Kız Okulu ihtiyacının gündeme gelmesi bu kararın alınmasında etkili olmuştur. Bunun dışında coğrafyada meydana gelen toplumsal olayların etkisiyle yerleşkede bazı konaklama birimleri yetim kalan çocuklar için kullanılmıştır. Bir dönem kız okulunda, yetim kızların ve istekleri dışında evlendirildikleri için bir süre sonra Kolej'deki kız yurduna sığınan kadınların bulunduğu bilinmektedir.

4.2.4.1. Yetimhane binası

Merzifon'da 19.yüzyıl sonlarında Ermeni olayları başlamıştır. Bu olaylardan sonra yetim kalan çocukların bakımı Anadolu Koleji için önemli bir görev olarak görülmüştür. Bu gelişmelere White anlatısında uzunca bir bölüm ayırmaktadır: “150 yetim çocuğun Bayan Tracy'nin himayesi altına girmesi ve onlara barınacak yer, gıda ve bakım sağlanan 2 yetim evinin kurulması oldu. 1894'te 12-15 yaş arası erkek çocuklar için bir evin kurulması önemli hadiselerden biridir. Bunların daha yetişkin

olduğu belliydi. Kızlar yeni ve daha iyi binalarına gittiklerinde Kız Okulunun eski yerleri bu çocuklar için kullanıldı. Ve kendi çocuklarına annelik eden Mrs. Edward Riggs bu yeni evin mesuliyetini aldı. Birkaç sene sonra onu Mrs. Smith izledi. Ve sonraki 12 sene boyunca Bay ve Bayan Getchell buranın mesulleri oldular. Başlangıçta hazırlıklar 30 erkek çocuk için yapılmıştı. Ama kısa zamanda bu sayı 50 oldu ve sınır olarak kabul edildi. Burası kolejdeki daha büyük yaştaki çocukların arasına katılan bu küçük çocuklar için güzel bir ev yaşantısı sağladı. Burada, kendi yerleri vardı: Yemekhane, yatakhane, çalışma salonu, oyun alanı ve diğer müstemilat. Genellikle üst sınıflardan 2 talebe bu çocukların yanında gözetmen ve ağabey olarak kalırlardı. Kendi toplulukları, yetişkinlerinki gibi değişik komiteleri, sosyal düzenlemeleri, okul şarkıları, yarışmaları vardı. 500'den fazla çocuk burada hevesli adımlar atarak, daha yüksek sınıfların talebesi ve faydalı hayatın sahibi olmakla mükafatlandırıldılar. Neticede ek geniş bir alan satın alındı. New York'tan Mrs. John Stewart Kennedy'nin yardımları ile fazladan binalar ve sorumlular için rahat bir ev sağlandı. Bütün bunlar Yakın Doğu'da harp patlarken oluyordu. Evin temeli, hevesli bir kolejli topluluğunun önünde 10 Nisan 1914'te atıldı” (White, 1995).

Şekil 4.69 : 1914-1915 tarihli Getchell’lar ve eski öğrencilerinin Kennedy Hall yetimhane binası kapısının önünde çekilmiş fotoğrafı (Bay ve Bayan Getchell arka sırada, soldan ikinci ve üçüncü kişilerdir, Bayan Getchell’un yanında eski öğrencisi Timothy Bishop bulunmaktadır) (SALT Arşivi).

Yerleşke alanında 2000’den fazla yetime bakılmakta idi. Yetimlerin çoğunluğunu Ermeniler oluştururken az sayıda Rum ve Türk yetime de bakılmıştır. Yardımlar 1919

baharında gelmeye başlamış ve kısa bir süre sonra Near East Relief adını alan Ermenilere ve Süryanilere Yardım İçin Amerikan Komitesi'nin para toplama çabalarında Dildilianların çektiği fotoğraflar büyük bir rol oynamıştır (Marsoobian, 2015).

Dana K. Getchell, kolejin hazırlık bölümünün müdürü ve veznedarıdır. Bu bina Edward Riggs anısına John S. Kennedy tarafından yapılan 50.000 dolarlık bağış ile yapılmıştır.

Şekil 4.70 : 1914-1915 yıllarına ait Getchell konutu ve erkek çocuklar için Kennedy Hall yetimhane binasının fotoğrafı (Trustees of Anatolia College)

Yapı yeni hastane binası ile birlikte arazinin daha sonra satın alınan izole kısmında yer almaktadır. Bu araziye ana bölümden bir tünel kullanılarak da geçilebilmektedir. Ev ve yetimhaneden ibaret bu iki yapı planları kareye yakın dikdörtgen planlara sahiptir. Kırma çatı ile kaplı olan yetimhane binasının giriş cephesi boyunca sütunlarla desteklenen portiko ve balkonu bulunmaktadır. Sütunların tekrarı köşe taşları ile sonlanmaktadır. Çatı silmesi bu binada diğer binalardan farklı olarak klasik korniş detayına benzemektedir. Yapının iç mekanlarının rahatça doğal ışığı alabileceği geniş ve çok sayıda penceresi bulunmaktadır.

Şekil 4.71 : 1914-1915 yıllarına ait Getchell konutu ve erkek çocuklar için Kennedy Hall yetimhane binasını araziyi çevreleyen duvarları ile gösteren fotoğraf (Trustees of Anatolia College).

Şekil 4.71’de yerleşkenin ana giriş dışında yer yer girişlerinin bulunduğu sınır duvarının yeni arazide de uygulandığı görülmektedir.

4.2.4.2 Merzifon Anadolu Koleji’nin yönetim kurulu, öğretim kadrosu ve çalışanlarının yaşadıkları konut yapıları

Kolej Caddesi boyunca ve arazinin doğu sınırında kolej öğretmenlerinin evleri yer almaktadır. Evler Kolej yerleşkesi içinde bulunduğu ve yerleşke ile direkt erişimde olduğu gibi ayrıca dışarıya yani araziye komşu sokağa açılan çıkışları bulunmaktadır. Buradan kolejle bağlantılı olan yapıların özel mülkiyetler olması sebebiyle yerleşke çeperine yakın ve şehirle direkt ilişkisi bulunmaktadır. Konutlar kendilerine ait bahçelere sahiptir.

Şekil 4.72 : 1906 tarihli öğretmen lojmanlarını yerleşkeyi çevreleyen duvarla gösteren fotoğraf (SALT Arşivi).

Yapılardan herhangi birinin planına erişilememiştir. Fakat cephe düzenine bakıldığında çoğunluk iki ya da üç kattan oluşan yapılar beyaz boyalı bir cepheye sahiptir. Sadece dikdörtgen pencereleri olan yapıların cumba tipi çıkmaları veya

balkonları bulunmaktadır. Sade bir kat silmesi ve köşe profiline sahip yapıların beşik veya kırma çatıları bulunup sadece dikdörtgen pencerelere sahiptir.

Şekil 4.73 : 1886-1912 yılları arasında Kolej müdürü olan Charles C. Tracy'nin evinin 1908 tarihli fotoğrafı (Trustees of Anatolia College).

Şekil 4.73'te görüldüğü gibi C.C.Tracy'nin evi ve bazı diğer evlerin girişleri bir portiko ile örtülüdür. Bu sundurmalar iki sütunla desteklenmektedir.

Şekil 4.74 : 1895 yılına ait C. C.Tracy, eşi ve kızlarını kendilerine ait öğretmen lojmanında gösteren fotoğraf (Trustees of Anatolia College).

Lojman yapılarının sadeliği yanında iç mekanlarda kullanılan sallanan sandalye, saat, yazı masası gibi mobilyalar muhtemelen Amerika'dan misyonierlerin taşınırken

getirdiği eşyalar arasında olmalıdır. Bunun yanında yöreye ait olduğu düşünülen halı da dikkat çekici bir detaydır.

4.2.5 Planlanan fakat yapımı gerçekleşmeyen yapılar

Kampüsün özellikle yükseliş ve son dönemlerinde bazı yapıların tasarlandığı, çizimlerinin hazırlandığı fakat başka I.Dünya Savaşı olmak üzere çeşitli sebeplerle tamamlanamadığı bilinmektedir.

4.2.5.1 Union hall binası

Bağış çağrısında bir yandan Hristiyan topluluğun birlikteliği, öte yandan Anadolu milletlerinin birlikteliğine ithafen “Union”⁴⁰ ismi verildiği ifade edilen bu binada Boston Odası, Chicago Odası, Settle Odası, Minneapolis Odası, Londra Odası, Glasgow Odası, Illinois Odası, Oregon Odası, Oberlin Odası, Keystone Odası vb. isimlerinin verileceği odaların olduğu duyurulmuştu. Duyuru yapılırken farklı milletlerden öğrencilere ev sahipliği yapacağı ve dünyanın birçok farklı topluluğundan Hristiyanın katkıları ile inşa edileceğine dikkat çekilmiştir. Şekil 4.30’deki çizimden anlaşılabileceği gibi proje Weston and Childs Architects’e yaptırılmıştır. Yerleşkenin en yüksek noktasında üç dönümlük bir arazi parçasında taş ve demir malzemeden yapılacak olan bu binanın yangına tamamen dayanıklı olması planlamıştır. Kolej yerleşkesine yaklaşık 2 kilometre uzaklıktan bir taş ocağından getirilecek olan granit kadar sert olmayan, açık gri renkteki bir taştan yapılacak olan bu yapı uzun yıllar ayakta kalabilecektir. Taş ocağından taşın çıkarılıp getirilmesi için ayrıca bir hükümet izni alınmış ve ödemesi yapılmıştır. Ancak inşaatının bir yıldan daha uzun süreceği öngörülmüş bu yapı için uzun süre bağış toplanamamıştır. Fakat buna rağmen zaman kaybetmemek için inşaat başlatılmıştır. Temeli atılmış, yaklaşık 1-1,5 metre kadar taş duvarları yükselmiştir. Fakat o dönemki savaş ortamı sebebiyle inşaatı tamamlanmamıştır.

Anlam olarak coğrafya ve Anadolu halkları birlikteliği göndermesi yapılıyor olsa da mimari üslup olarak yerelden uzaklaşıldığını söylemek mümkündür. Üç katlı olması planlanan bu yapı dikdörtgen bir plana sahiptir. Uzun cephe boyunca yapı kütleler halinde öne taşmakta, geri çekilmektedir. Her bölme köşe söveleri ile vurgulanmış ve

⁴⁰ Oda isimlerinin de işaret ettiği üzere union sözcüğünün kullanımının Evangelical Union yani Evangelik Birliği’ne gönderme yaptığı da düşünülebilir.

büyük taş payandalar ile desteklenmiştir. Giriş kattaki pencereler taş kemer söveye sahiptir ve düz dikdörtgendir. Üst katlarda ise pencereler yarım daire kemerlidir ve taş sövelerle çevrilmiştir. Pencerelerden bazıları iki kat boyunca uzun pencereler şeklindedir. Simetrik bir plana sahip yapı kırma çatı ile örtülüdür ve kiremit ile kaplanmıştır. Çatıda birbiri ile simetrik iki kule yer almaktadır.

4.2.5.2 George Hills White hall binası

Faaliyetlerine devam eden İlahiyat Okulu binası, Kolej'in kurulmasıyla binasını Kolej ile paylaşmaya başlamıştır. Zamanla binaya kolejin ihtiyacına göre ilaveler yapılmış, daha sonra Kolej binanın tamamında faaliyet gösterir olmuştur. Böyle olunca İlahiyat Okulu için yeni bir bina ihtiyacı 1900'lü yılların başında gündeme gelmiştir. Uzun süre ABCFM merkezinden bütçe çıkarılamamıştır. Ancak George White Amerika ziyaretinde önemli bir bağış bulmuştur. Şekil 4.32'te çizimleri görülen yapı, George H. White'in ismiyle Weston and Childs Architects imzası taşımaktadır. Temeli atılmış fakat 1914 yılında I. Dünya Savaşı başladığı için inşaatı yarım kalmış ve İlahiyat Okulu'nun yeni binasında gerçekleştirilecek faaliyeti de askıya alınmıştır.

Söz konusu bina misyonerlerin istek ve ihtiyaçlarını gözetilerek planlanmıştır. Planda 24 öğrencinin pansiyon, yatakhane, derslik ve diğer ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri şekilde tasarlanmıştır. Bu plan içerisinde iki dersliğin uzun süre okulda yapılacak eğitim için yeterli olacağı düşünülmüştür. Binanın yapımı için 7.500 dolara ihtiyaç vardır ve George White'in çabalarıyla toplanmış olan 10.000 dolar yeterli olacaktır (PABCFM, Reel 628, No:306, 365-366).

Üç katlı olan yapıda yerleşkenin diğer bazı yapılarında olduğu gibi bir kule yer almakta fakat diğerlerine nazaran daha alçaktır. Ayrıca giriş cephesinde yarım sekizgen şeklinde bir öne taşma görülmektedir. Cephede sıvalı ve tuğla/taş kaplama yüzeyler birarada kullanılmıştır. Giriş aksındaki çıkma, zemin katı, pencere ve köşe sövelerinin taş/tuğla kaplama diğer kısımların sıvalı olması öngörülmüştür. Giriş kapısı oldukça geniş bir açıklık şeklinde ve yarım daire kemer biçimindedir. Kemerli ve kemersiz, ikiz veya tek kemerli pencerelerin bir arada kullanımı ile cephe hareketlendirilmeye çalışılmıştır.

Planda ise giriş katta uzun ve dar bir koridor ile mekanlara dağılım gözlenmektedir. Bu katta ayrıca mutfak, yemek salonu, tuvaletler, çalışma odaları bulunmaktadır. Birinci katta çalışma odaları, özel ibadet odaları ve bir büyük şapel yer almaktadır.

İkinci katta ise diğer iki katta olduğu gibi dar uzun koridorun tekrarı gözlemlenmektedir. Bu koridordan dağılan mekanlar ise yatakhanelerden oluşmaktadır.

4.2.5.3 Memorial chapel binası

Kaynaklardan hakkında detaylı bilgi edinemediğimiz bu yapı, Şekil 4.31’de çizimleri Weston and Childs Architects imzası taşımaktadır. Çizimlerinden anlaşıldığı üzere yapı geniş bir ibadet alanı içermekte ve bunun dışında başka bir işleve sahip olduğunu düşündüren bir unsur barındırmamaktadır. Yerleşkeye ait yerleşim planlarında bu yapının yer almaması yapımının gerçekleşmediğini düşündürmektedir.

Öte yandan yerleşkede herhangi bir ibadet yapısı da yer almamakta, bunun yerine yapılar içerisinde ibadet odaları ve küçük şapeller bulunmaktadır. Sağ’ın (2017) Presbiteryen ibadetinin geleneksel standartlarını ortaya koyan 1644 tarihli Westminster Dinler Kuralı Kitabı’nı kaynak göstererek yaptığı çıkarıma göre fiziksel şeylere kutsallık atfedilmemesi ve mekanların kutsal değil ancak özel olabileceğine dayanan anlayışın bunda etken olabileceği düşünülebilir. Protestanların mekan ve objeleri değil; vaaz verme, vaftiz etme gibi dini eylemleri kutsal kabul etmeleri sebebiyle Protestanlar ve Presbiteryenler bir binaya ihtiyaç duymadan her yerde ibadet edilebileceğine inanmıştır (Sağ, 2017). Belki de bu nedenle yerleşkede hiçbir zaman kilise yapısı yer almamış veya ihtiyacı diğer yapılardan sonraya ertelenmiştir.

Projede görülen yapının çıplak tuğla veya taş olarak planlanan cephe düzeninde yarım daire kemerli tek pencereler, dar uzun ikiz pencereler, üçüz pencereler öngörülmüştür. Kıрма çatı ile örtülü yapı oldukça yüksek bir kuleye sahiptir ve bu kulede saat bulunmaktadır. Zeminde 724 kişilik oturma alanı 320 kişilik oturma alanı ise galeride yer almaktadır. İnşa edilmeme sebebi bilinmeyen bu yapı için rapor ve kataloglarda herhangi bir bağış çağrısına da erişilememiştir.

5. MERZİFON ANADOLU KOLEJİ'NİN KAPANMASI SONRASI TARİHİ

5.1 Merzifon Anadolu Koleji'nin 1916-1919 Yılları Arasında Kapalı Kalması

Kolej ilk olarak 4 yıl süre ile I. Dünya Savaşı sırasında kapanmıştır. Bu sürede yapıların büyük bir kısmı hastane olarak kullanılmıştır. White'ın (1995) anlatımına göre kolej kuşatılmış durumdadır bu nedenle de Kolejaltı Caddesi altından tünelle ana kampüs ve o dönem atletizm alanı olarak kullanılan kısım arasında bağlantı sağlanmıştır. Kaynaklarının bir kısmını da tüketmiş olduklarından harcamalar gelirler seviyesinde tutulmaya çalışılmıştır. Dışarıdan kimsenin ziyaretine izin verilmediği gibi Kolej'den herhangi birşeyin satılması ya da Kolej'e herhangi bir bağışın yapılması da hükümet tarafından yasaklanmıştır. Kolejin ana binasının sadece yatılı kısmı, Kuzey Koleji ve Kütüphane-Müze Binası'nın ise tamamı bu dönemde kullanılmıştır. Yetim çocuklar için kullanılan Kennedy Evi yıl boyunca kapalı kalmıştır. Un değirmeni, kendine yardım atölyeleri ve hamam da düzenli çalışmamıştır. (White, 1995).

Binalara ve bina dışındaki diğer alanlara askeri hastane olarak kullanılmak üzere el konmuştur. Kızıl Haç'ın koruması ve denetimi altında 500'den fazla askerin tedavi edildiği hastaneye el konmuş ve Osmanlı askeri doktorlarının sorumluluğu altına verilmiştir. Ayrıca hastanede görev yapan yerel halktan iki Ermeni doktor da ordu hizmetine alınmıştır (PABCFM, Reel 636, No: 703). Kolejin, Kızlar Okulu'nun ve King Sağırılar Okulu'nun idaresini ve çalışmaya devam etmesini misyonerler üstlenmiştir. Merzifon da savaş bölgesinde bulunduğundan Amerikalı misyonerlerin İstanbul'a gitmeleri gerektiği hükümet yetkililerince kendilerine bildirilmiştir. Ayrılmamak için mücadele etmişler fakat hükümet yetkililerinin ayarladığı arabalarla, silahlı ve atlı muhafızların eşliğinde Merzifon'dan ayrılmışlardır. Böylece Kolej 30.yılında kapanmıştır (White, 1995).

1919 yılında Getchell ve eşi, Bayan Williard, Bayan Gage, Bayan Zbinden Merzifon'a geri döndüğünde toprak ve binalarının bir kısmının kullanılmasına izin verilmiş olsa da ana bina ve imkanların, daha sonra 4000'e varacak olan ve o esnada 2000 hasta

asker tarafından kullanılmasına devam edilmiştir. Amerikalıların bir evi tifüslü, diğeri ise çiçek hastalığına yakalanmış askerler tarafından kullanılmaktadır. Misyonerler de bu esnada sağlık hizmetine devam etmiş ve Hükümet'e yardımcı olmuştur. 1919'da askeri kullanım sona erdiğinde başlarında Bayan Williard olan kadın misyonerler kısa zamanda çocukları tekrar toplamış ve Kızlar Okulu'nı yeniden açmışlardır. Dr. Pye binaların kötü kullanımından dolayı gerçekleşen yıkıntıyı yenilemek üzere çalışmıştır. Boş ve geniş kolej ana binası ve diğer bazı küçük binalar onarılamayacak kadar kötü durumdadır. Savaş esnasında el konan Dr. Marden evi ve dispanser ise eskisi gibi çalışmaya başlamıştır. Kendine yardım atölyelerinin ahşap ve demir birimleri yeniden çalışmaya başlamıştır. Malzemelerin çoğu kaybolmasına rağmen fırın, hamam, okuma salonu, müze, kapalı ve açık basketbol salonları, Grinnel atletizm sahası normal çalışma şekline dönmüştür (White, 1995).

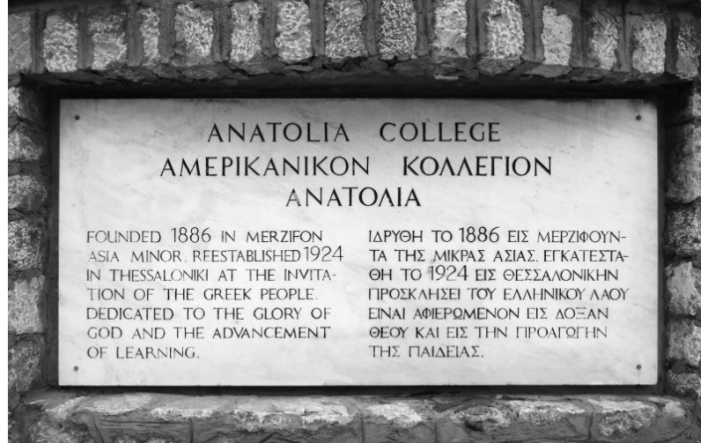
5.2 Merzifon Anadolu Koleji'nin 1921 Yılında Tamamen Kapanması ve Sonrası

Amerikalı misyonerler 22 Mart 1921 günü Yakın Doğu Yardım Grubu'nun 2 kamyonu ve 6 küçük at arabasıyla Anadolu Koleji kampüsünden ayrılmıştır (White, 1995). 18 Mart 1921'de Kolej'in kapatılmasıyla sınır dışı edilen Amerikalıların sadece beşine yerleşkede kalıp yetimhaneyi idare etmesine izin verilmiştir. Kolej Merzifon'da bir daha açılmamış fakat kız okulu büyük kısmı Türk olan öğrencisi ile 1930'lara dek Kız Hayat Mektebi olarak eğitime devam etmiştir (Marsoobian, 2015).

Şekil 5.1 : Tahmini 1920'lerde Birinci Dünya Savaşı'nın ilk aylarında çekilmiş yerleşkede Anadolu Koleji Ana Binası önünde yürüyüş yapan Türk askerlerini gösteren fotoğraf (Trustees of Anatolian College).

1921 yılında Amerikalıların Merzifon'dan ayrılmasıyla Kolej de Selanik'e taşınmıştır. Ancak kolejin ismi değiştirilmemiştir.

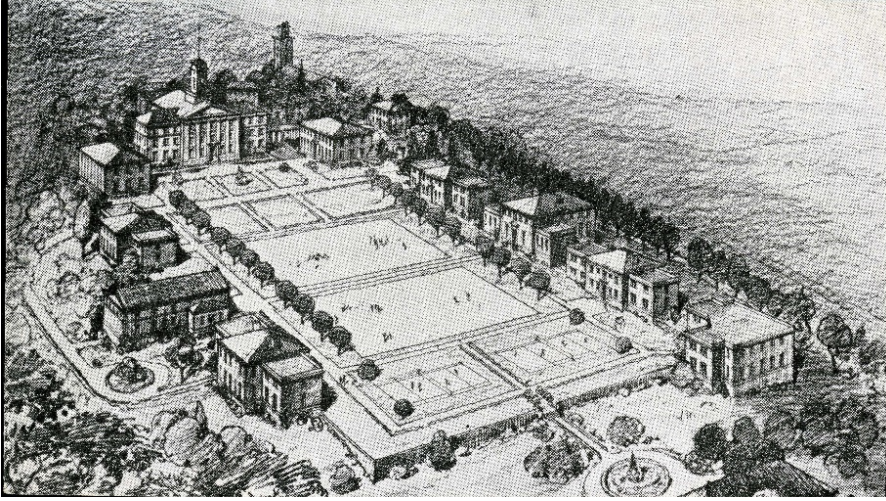
Şekil 5.2 : Günümüzdeki Anadolu Koleji'nin Selanik'teki yerleşkesinde bulunan bilgi yazısı (ARİT).

White isim değişikliğinin yapılmamış olmasını Anadolu'nun Yunanca'da güneşin doğduğu topraklar anlamına gelmesi ile ilişkilendirmiştir. Yunanlıların bu kelimeye yabancı olmadığını belirtip bu sebeple ismin değiştirilmemesini istediklerini ifade etmektedir (White, 1995). İsmi korunmasıyla birlikte toplumsal bellek, coğrafya yani mekan değiştirse de sürdürülmekte olduğu söylenebilir. Selanik'te de oldukça geniş bir yerleşkede kısa sürede yeni binalar inşa edilerek faaliyet başlamıştır. Selanik'teki Anadolu Koleji⁴¹ lise ve yüksek öğrenim seviyelerinde eğitime devam etmektedir.

Şekil 5.3 : Günümüzdeki Anadolu Koleji'nin Selanik'teki yerleşkesinde bulunan Tracy Hall binasını gösteren fotoğraf (Trustees of Anatolian College, Anatolia College, Golden Jubilee, 1886-1936 Catalogue).

⁴¹ <https://www.act.edu/>

Şekil 5.4 : Anadolu Koleji'nin Selanik'teki yerleşkesi için yapılan planlamayı gösteren çizim (Trustees of Anatolian College).

1924 yılından itibaren American Board, bölgedeki çalışmalarını Türkiye Cumhuriyeti kanunları kapsamında faaliyet gösterecek tek bir birimde toplamıştır. Çoğu Müslüman Türk olan öğrencilere eğitim vermeye devam eden American Board okulları müfredatlarını hükümet yönetmeliklerine göre düzenlemiş, din eğitimi vermemiş ve laik ilkeleri uygulamıştır. 1930'a gelindiğinde ABCFM, Türkiye'de dokuz okul, üç hastane ve bir matbaaya sahiptir. Kapanmamış olan bu kurumlarda misyonerler çalışmaları sürdürmeye devam etmiştir (Kocabaşoğlu, 2000).

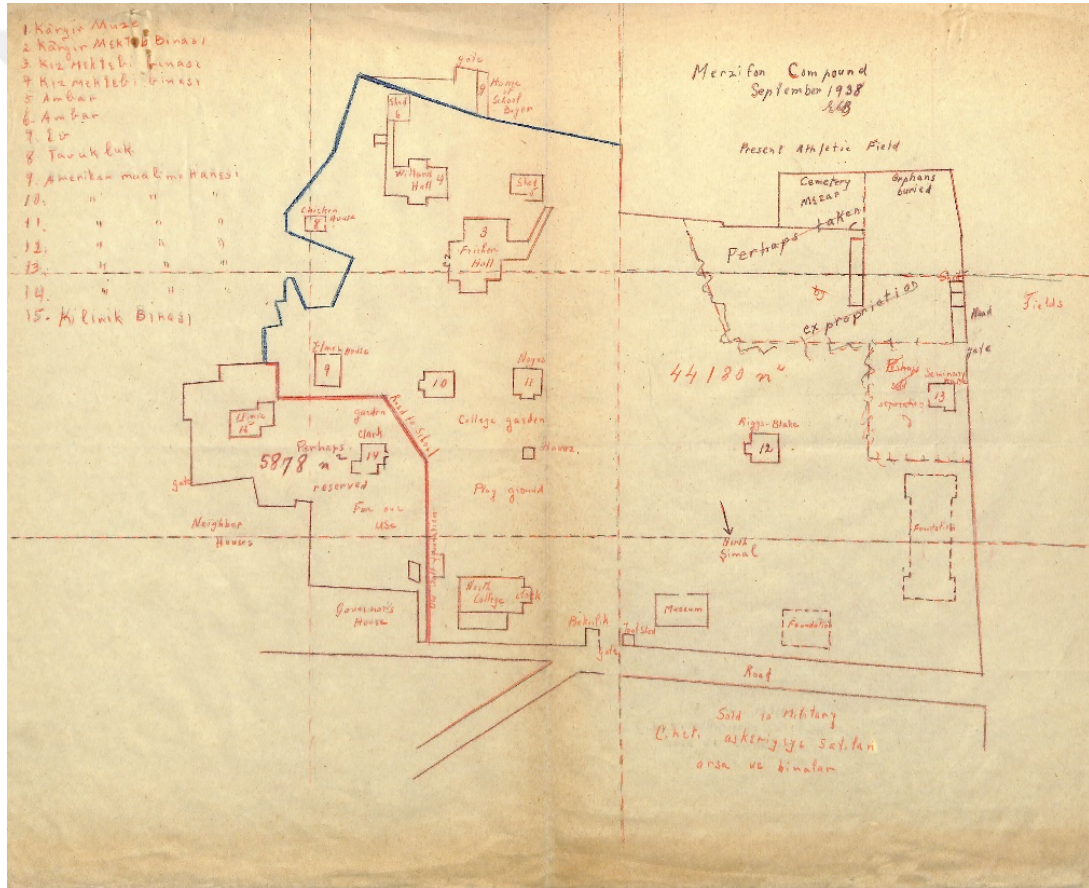

Şekil 5.5 : 1930'lara ait solda Kütüphane-Müze Binası'nı sağda Kuzey Kolej Binası'nı gösteren fotoğraf (Ayan, 2011).

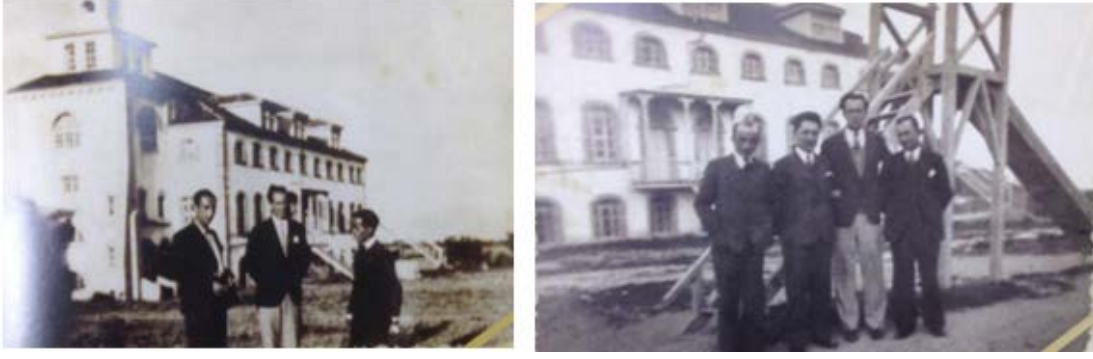
Anadolu Koleji binalarının 1950'lerde kara astsubay hazırlama okulu olarak kullanılması söz konusu olmuştur. Amerikalıların sınır dışı edilmesi ve son olarak da kız okulunun kapatılması üzerine Kolej binaları ve arazisi de satılığa çıkmıştır. Binaların satışı ile ilgilenen Merzifon adresli Avedis Talas ile Boston arasında yapılan yazışmalardan bazı binalara Kolordu'nun el koyduğunu ve satılmadığını

belirtmektedir (Salt Araştırma Arşivi, ABCFM Koleksiyonu, Avedis Talas Dosyası, 1945).

Merzifon'daki Amerikan kurumlarından alınanların ayrıntılı listesi posta ile gönderilmiştir. Bu raporda ayrıntılı olarak binaların adedi ve kullanım durumları kaydedilmiştir. Rapora göre Amerikalılara ait binaların adedi 24'tür. 7 okul, 2 hastane, 1 çamaşırhane ve mutfak, 11 küçük ev, 1 marangozhane, 1 hamam, 1 un fabrikası bulunmaktadır. Okul binalarından müze ve kütüphane olan bina ile bir ev ve kızlar mektebinin yarısını Amerikalılar kullanmaktadır. Dört evde sağlık çalışanları, bir evde hastane idaresi bulunmakta, diğer binalarda hastalar yatmakta, marangozhane, hamam ve un fabrikası da kuruluş amaçlarına göre kullanılmaktadır (White, 1995).

Şekil 5.6 : Kolej binaları satışına dair işlemlerin devam ettiği döneme ait 1938 tarihli kroki çizimi (SALT Arşivi).

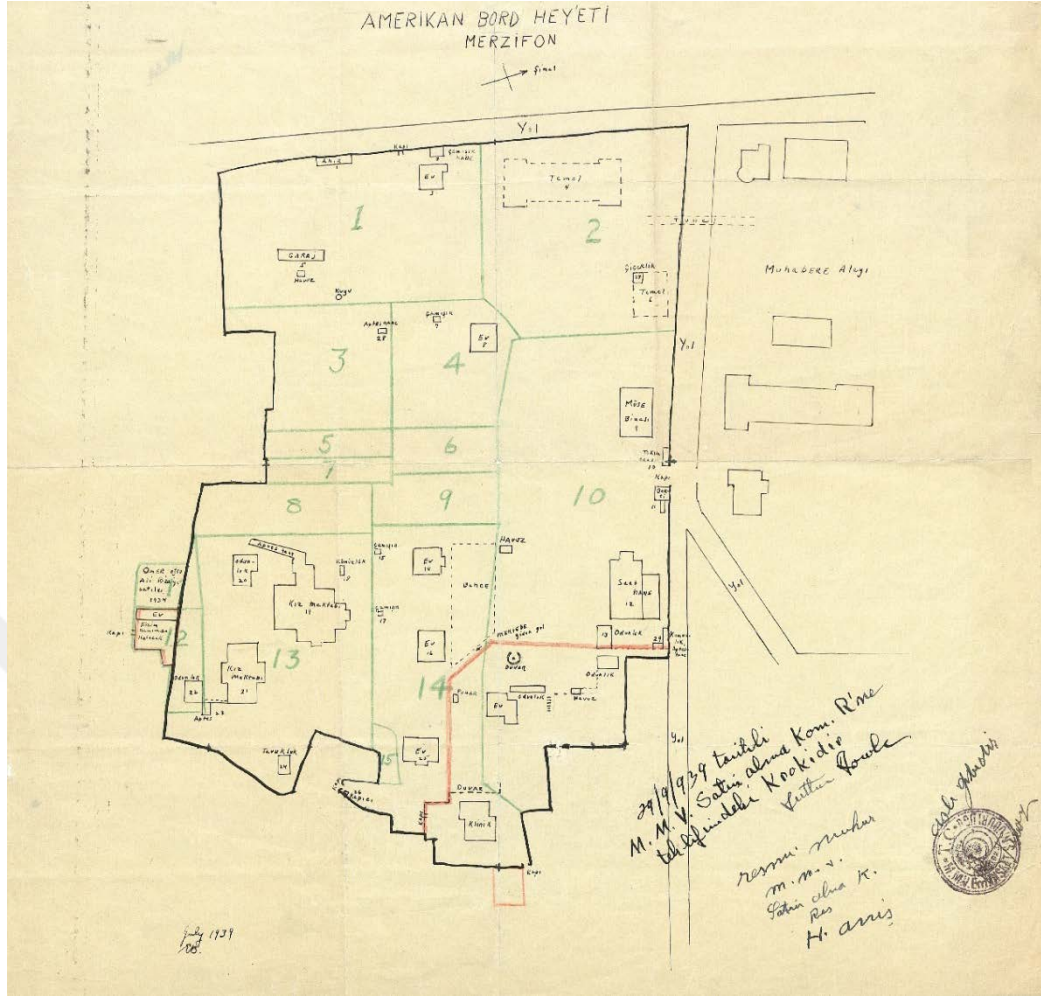

Şekil 5.7 : 1950'li yıllarda çekilmiş Kuzey Koleji binasının önünde astsubay hazırlama okulunun personelini gösteren fotoğraf (Trustees of Anatolian College).

Şekil 5.8 : 1950'li yıllarda çekilmiş Kütüphane-Müze Binası önünde bir grup askeri gösteren fotoğraf (Trustees of Anatolian College).

1939 tarihli Şekil 5.9'deki krokide görülebileceği gibi son hastane binası ve yetimhanenin olduğu, araziye daha sonraları dahil edilen ve Kolejaltı caddesi kuzeyinde kalan kısım “Muhabere Alayı” olarak gösterilmektedir. Bu ibare Kolordu'nun kullandığını gösteren bir işarettir.

Şekil 5.9 : Kolej binaları satışına dair işlemlerin devam ettiği döneme ait 1938 tarihli kroki (SALT Arşivi).

20.yüzyılın sonlarına tarihlenmiş bazı kartpostal ve kişisel anı fotoğrafları günümüz yerel halkının bir kent imgesi ve belleği olarak Anadolu Koleji binaları ile kurduğu ilişkiye dair fikir verebilir.

Şekil 5.10 : 1990 yılında Kuzey Kolej Binası önünde çekilmiş Kolej mezunlarının yer aldığı düşünülen bir anı fotoğrafı ve fotoğrafın arkasına elle yazılmış not (SALT Arşivi).

Şekil 5.11 : Solda Kuzey Koleji Binası, sağda Kütüphane-Müze Binası'nın bulunduğu bayram tebriği kartları (SALT Arşivi).

Günümüzde yapıların bir kısmı ayakta, bir kısmı ise yıkılmış veya harabe haldedir. 2000'lerde yapılan restorasyon/yeniden inşa çalışması ile 2011 yılında Merzifon Fen Lisesi'nin yeni hastane binasında faaliyet başlamıştır. Hastane binası olarak kullanılan yapı restore edilmiş ve Merzifon Fen Lisesi olarak kullanılmaktadır.

Şekil 5.12 : Merzifon Fen Lisesi'nin 2015 tarihli fotoğrafı (Yeni Hastane Binası) (Aslı Kırbaş).

Okulun kapanması ve Amerikalı misyonerlerin Merzifon'dan ayrılmasından sonra Kız Hayat Mektebi ismiyle eğitime devam Kuzey Koleji binası ise atıl durumdadır.

Şekil 5.13 : Kuzey Koleji Binası'nın iç mekanının 2015 tarihli fotoğrafı (Aslı Kırbaş).

Günümüzde de Merzifon Belediyesi'ne ait olan bu yapı için restorasyon çalışmaları sürmekte ve bir müzeye dönüştürülmesi öngörülmektedir.

Şekil 5.14 : Kuzey Koleji Binası'nın saat kulesi ile 2015 tarihli fotoğrafı (Aslı Kırbaş).

Ayakta olan yapılardan bir başkası ise bugün Amasya Meslek Yüksekokulu'na ait idari bina olup iç mekanının büyük ölçüde aslına yakın bir durumda olduğu düşünülmektedir. Bu bina bir süreliğine ordunun motorlu piyade alay karargâhı olarak kullanılmıştır. 1990'da restore edilerek Amasya Üniversitesi Merzifon Meslek Yüksekokulu'nun idari merkezine dönüştürülmüştür.

Şekil 5.15 : Amasya Meslek Yüksekokulu idari binasının 2015 tarihli fotoğrafı (Kütüphane-Müze Binası) (Mustafa Hazneci)

1940'larda çıkan bir yangından dolayı binanın, geçmişte doğa bilimleri koleksiyonunun yer aldığı üçüncü ve en üst katı günümüze kadar ulaşamamıştır. Şu anda binanın ikinci katı çatıyla kaplıdır, bu nedenle üst kata çıkan merdivenler tavanda son bulmaktadır.

Şekil 5.16 : Kütüphane-Müze Binası'nın üst katının kaldırıldıktan sonraki halini gösteren 1950'lere ait fotoğraf (Ayan, 2011).

Bu ana yapılar dışında öğretmenlere ait lojmanlar kampüs çevresinde özellikle Kolordu Caddesi (eski Kolejaltı Caddesi) civarında bulunmaktadır.

Şekil 5.17 : Kolordu Caddesi'nin 2015 yılına ait fotoğrafı (Kolejaltı Caddesi) (Aslı Kırbaş)

Öğretmen lojmanlarından ikisinin belediye tarafından restorasyonu gerçekleştirilmiş, bir diğerrinkini planlanmıştır. İki lojman binası ise özel mülktür.

Şekil 5.18 : Öğretmen lojmanlarından bazılarının 2015 yılına ait fotoğrafları (Aslı Kırbaş)

Şekil 5.19 : Fiziksel olarak varlığını sürdüren tescilli Kolej binalarını gösteren kroki (2019 yılı itibariyle kırmızı ile işaretli; A: Bugün Merzifon Fen Lisesi olarak kullanılan hastane binası. B: Bugün Amasya Meslek Yükseokulu İdari Binası olarak kullanılan Müze-Kütüphane Binası. C: Kültür yapısı olarak planlanan ve bugün restorasyonu devam eden Kuzey Kolej Binası. D ve E: Konut yapıları. Ok ile gösterilen cadde geçmişte Kolejaltı Caddesi olan bugünkü Kolordu Caddesidir) (Aslı Kırbaş)

Bugün bazı yapılar varlığını sürdürüyor olsa da daha önce bir yerleşke içinde bulunan bu yapılar arasında işlev ve anlam olarak bir ilişki kaldığı söylenemez.

5.3 ABCFM'in Türkiye'deki Günümüz Faaliyetleri

Şekil 5.20 : Solda ABCFM'in İstanbul'daki idari merkezine ait 1990'larda çekilmiş bir fotoğraf, sağda 2016 yılına ait aynı binanın fotoğrafı (Günümüzde merkez bu binada faaliyet göstermemektedir) (Mustafa Hazneci)

1960 yılında tamamen feshedilen American Board, United Church of Christ (UCC) misyonerlik birimine devredilmiştir. Mirasçılar mülkleri elden çıkarırken 1968'de özel, laik ve kar amacı gütmeyen yerli bir kuruluş olan Sağlık ve Eğitim Vakfı (SEV), American Board'dan kalanların idaresini ve mülkiyetini almaya başlamıştır.

2010 yılında UCC'nin İstanbul'daki ofisini kapatmasıyla American Board'un da Türkiye'deki son resmi varlığı sona ermiştir. Günümüzde İstanbul, Tarsus ve İzmir'de üç eski okul, Gaziantep'te bir hastane, İstanbul'da bir matbaa bulunmaktadır. American Board'un arşivi American Research Institute (Amerikan İlmi Araştırmalar Enstitüsü - ARIT) bünyesinde bulunup Salt Araştırma ortaklığı ile hakları UCC, ARİT ve Salt'a ait bu kaynaklara dijital⁴² olarak erişim mümkündür. Bir araştırma enstitüsü olarak çalışmalarını sürdüren ARİT, akademik faaliyetlere destek olmaktadır. İstanbul merkezi ve kütüphanesi Koç Üniversitesi Anadolu Medeniyetleri Araştırma Merkezi'nde (ANAMED) bulunmaktadır. Ankara merkezi ise Çankaya'da bir apartmanda araştırmacılara kütüphane, çalışma alanı, konferans salonu hizmetleri sunmaktadır.

⁴² www.saltresearch.org/

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Osmanlı İmparatorluğu'nda, yüzyıl dönümünün hareketli siyasi ve sosyal değişimlerinin yaşandığı bir ortamda farklı misyoner grupları faaliyet göstermiş, çoğunluğu okul olmak üzere çeşitli kurumlar kurmuşlardır. Bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturan ABCFM kurumu da bunlardan biridir. İmparatorluk'ta Amerikan misyonerler ağırlıklı olarak 19.yüzyıla ve 20.yüzyılın başlangıcına hakim olmuştur. İmparatorluk için de kritik değişim ve dönüşümlere tanık olan bu dönemde şüphesiz misyonerlerin faaliyetleri de bir o kadar etki bırakmıştır.

Amerikan misyoner okulları dinsel amaçlarına rağmen pozitivist ve liberal bir eğitim yanında dil eğitime önem vermiş; yerleştikleri çevrenin sosyo-ekonomik özelliklerine ve ihtiyaçlarına dönük bir eğitim müfredatı tercih etmiştir. Ayrıca kadın eğitime verdikleri önem de Anadolu coğrafyasında önemli ve kalıcı bir etkiye sahip olmuştur. American Board misyonerleri, 1912 tarihli kataloglarında bu niyetlerini şu şekilde açıkça dile getirmektedirler: “Bir kurum inşa etmek istemiyoruz. Daha iyi temeller üzerine bir ülke inşa etmek için - iyi ahlaki ilkelerin oluşturulmasına yardımcı olmak, halkın zihinlerini bilgilendirmek ve eğitmek, genişletmek ve güçlendirmek için buradayız. Bu nedenle, insanlara mümkün olduğu kadar, sadece bir sınıfa değil, bu etkilerle ulaşmayı arzu ediyoruz.” (The Anatolian; Anatolia College, Anatolia Girls' School, Anatolia Hospital, Anatolia Theological Seminary; 1912-1913 Catalogue). Okullarda görev yapan misyonerlerin yalnızca eğitim, sağlık vb hizmetlerle değil yaşam tarzı ve yerelle kurdukları doğrudan ilişki ile de bu gayelerine ulaşmaya çalıştıkları söylenebilir.

Öte yandan misyoner faaliyetleri ile birlikte çalışma alanlarının ve ihtiyaç duyulan mekanların artması sonucu gelişen bir yapılaşma tarihinden de söz etmek mümkündür. Bu yapılaşma faaliyetleri inşa edildiği yerleşimi kentsel ve mimari ölçekte etkilerken yaşam biçimi ve sosyal anlamda da etkileşime sebep olmuştur.

1886-1921 yılları arasında faal olan Merzifon Anadolu Koleji'ne bakıldığında ise çalışmaların tür ve kapsamının artmasına paralel olarak Kolej yerleşkesinde inşaat

faaliyetlerinde de değişim gözlenmiştir. Kolej yerleşkesinin zamanla gelişen vaziyet planına bakıldığında biçimselden ziyade pratik endişelerin hakim olduğu söylenebilir. Yerleşkenin çeperleri yerel halkla ilişki kurması hedeflenen kütüphane-müze ve hastane gibi yapılarla oluşturulurken merkez eğitim ve kolej içi sosyal hayatın geçtiğı açık alanlara ayrılmıştır.

Yapı ölçeğinde ise plan ve yapım tekniğı açısından da benzer pragmatik bir yaklaşımdan söz etmek olası görünmektedir. İlk zamanlarda yerleşkede inşa edilen yapıların mümkün olan en basit plan çözümleri ve en ucuz malzeme ile gerçekleştirilmesine çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum başlangıçta yerel usta ve yapım tekniklerinin kullanımını da beraberinde getirmekle birlikte zamanla malzeme ve mimari üslupta farklılıklar belirmeye başlamış, özellikle taş ve demir alışılmışın dışındaki ölçeklerde kullanılmıştır. Mimari dil açısından değerlendirildiğinde ise görece sade cephe düzenleri, kapı ve pencere sövelerinin sade bir profille vurgulanması, köşe taşlarının açıkta bırakılarak gösterilmesi veya sadece bir profil detayı ile yer alması, girişin yer aldığı kütlelerin genellikle üçgen alınlıklı çatı parapeti ile sonlandırılması, detay ve süslemenin olmadığı sütunların kullanımıyla belirgin bir biçimde sade bir klasisizmle tasarlandığı söylenebilir. İlerleyen yıllar içerisinde inşa edilen veya inşa edilmesi planlanan yapılarda taş kaplamanın ve köşe taşlarının çıplak biçimde kullanılması, yarım daire kemer kullanımı gibi unsurlar, ikiz pencereler, merdiven kovanı kütlesi, dendan biçimli attika yüzeyle sonlanan kuleler ve kütleler Ortaçağ Romanesk mimarisine bir atıf ihtimalini akla getirmektedir. Bazı mimarlık tarihçilerinin Püriten minimalist klasisizmi olarak da adlandırdığı bu mimari dil Protestanların sade, süsleme olmayan, gösteriştan kaçınan yaklaşımı ile de ilişkilendirilebilir (Sağ, 2017). Ayrıca bu sadelik Anadolu'nun merkeze oldukça küçük bir kasabasında dikkat çekmemek amacıyla tercih edilmiş olabileceğini de düşündürmektedir.

Yerleşke yapılarının tasarım ve inşa süreçlerinde mimar istihdamının her zaman mümkün olmadığını belirtmek gerekir. Bu noktada gereksinimlerin ve inşa edilecek yapıların konumlanacağı alanın tayininde misyonerler belirleyici rol oynamış, bu durum aynı zamanda yerleşkenin biçimlenişini de önemli oranda etkilemiştir. Kaynaklardan bazı misyonerlerin yapım faaliyeti içerisinde de aktif rol oynadıkları anlaşılmaktadır. Kolejin uzun süre müdürlüğünü yapmış olan C. C. Tracy bu açıdan öne çıkan bir isimdir.

Ancak Kolej'in yerleşmesi ve gelirlerinin artmasının ardından mimarlık hizmeti alınması da söz konusu olmuştur. Arşivlerden çıkan Weston & Childs Architects isimli bir İstanbul bürosunun imzasını taşıyan çizimler bu konuyu netleştirmektedir. Öte yandan söz konusu ofis veya mimarlar hakkındaki bilgiler son derece sınırlıdır. Ofisin ortaklarından Childs'ın Yürüyerek Anadolu Samsun-Halep (1911-1912) kitabını yazan ve Merzifon'a da geldiği bilinen İngiliz istihbarat teşkilatından W. J. Childs ile aynı kişi olabileceğini düşündüren ipuçları bulunmakla birlikte tez çalışması kapsamında ulaşılabileceklerle konuyu kesinleştirmek mümkün olamamıştır.

Merzifon Anadolu Koleji ve beraberindeki yerleşkenin hem mimari dil hem de yerelle kurduğu ilişki açısından biçimleniş süreci ve bu biçimlenmede Kolej'in faaliyetleri ve kentin toplumsal-sosyal yapısının etkileşimi arasında bir paralellik söz konusudur. Eğitim faaliyetleri dışında sağlık faaliyetleri, sosyal ve kültürel faaliyetlerle yerele ulaşan Kolej, Merzifon'da aktif olduğu süre içerisinde, ihtiyacı doğrultusunda yeni yapılar inşa ederek geniş bir yerleşkeye sahip olmuştur. Zaman zaman içinde bulunulan yüzyılın sosyal ve siyasal dinamikleri Kolej'in planladığı faaliyetler dışında da hareket etmesine sebep olmuştur. Özetle misyoner faaliyetlerinin beraberinde ortaya çıkan yapılaşma, inşa edildiği yerleşimi hem kentsel hem de mimari ölçekte etkilediği gibi, kendisi de en azından kurulduğu ilk yıllarda yerelin unsurlarından etkilenmiştir ya da bu unsurları kullanmayı özellikle tercih etmiştir.

Bu ve bunun gibi diğer pek çok sorunun gelecekte ABCFM'in diğer yerleşkelerini de kapsayan karşılaştırmalı çalışmalarla netleştirilmesi ümit edilmektedir.

KAYNAKLAR

Aksu, A. (2017). Robert Kolej'in İzinde Türkiye'de Amerikan Misyonerliğinin Eğitim Stratejisi, İstanbul: Dergah Yayınları.

Akyüz, Y. (1970). Abdülhamit Devrinde Protestan Okulları İle İlgili Orijinal İki Belge, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:3.

Alan, G. (2008). Amerikan Board'ın Merzifon'daki Faaliyetleri ve Anadolu Koleji, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

American Board Annual Reports

American Research Institute in Turkey (ARIT) Arşivi

Anderson, R. (1861). Memorial Volume of The First Fifty Years of The American Board of Commissioners for Foreign Missions, Boston: The Board/Missionary House.

Anderson, R. (1872). History of The Missions of the American Board of The Commissioners For Foreign Missions to The Oriental Churches, Boston: Congregational Publishing Society.

Anon. (1857). Northern American Mission, Turkey-Annual Meeting, Missionary Herald Dergisi, Sayı: 53.

Anon. (1976). Meydan Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, 534-16.

Ayan, S. (2011). Fotoğraflarla Merzifon (1870-1970), Ankara: Merzifon Belediyesi.

Bartlett, S.D. (1878). Historical Sketch of the Missions of the American Board in Turkey, Boston: Published by the Board.

Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire

Başkanlığı, BOA, İ.MF., 3/1313/C-5, 21/C/1313; BOA, ML. VRD. CMH, 51; BOA, ML. VRD. CMH, 1005

Belge, M. ed. (1985). Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 5, İstanbul: İletişim Yayınları.

Boğaziçi Üniversitesi Mikrofilm Arşivi, PABCFM Koleksiyonu, Reel 506, No:538, 579-580; **Reel** 607, No:669, 725, 738, 739; **Reel** 582, No:15, 555-556, 564-565, 578, 582, 605-606, 612; **Reel** 583, No:123-124; **Reel** 589,

- No:339; **Reel** 597, No: 30-31, 131; **Reel** 606, No: 150, 163-164, 699, 798-799, 909; **Reel** 607, No: 650-653; **Reel** 618, No:187; **Reel** 628, No: 306, 320-321, 314, 331, 337, 343, 344, 365-366, 372, 378, 379-402, 406-421, 442, 443; **Reel** 629, No:161, 224-227, 947; **Reel** 636, No: 703
- Childs, W.J.** (1917). Across Asia Minor on Foot, Edinburg and London: William Blackwood and Sons.
- Childs, W.J.** (2017). Yürüyerek Anadolu Samsun-Halep 1911-1912, (Çeviri: Füsün Tayanç ve Tunç Tayanç), İstanbul: KitapYayınevi.
- Compton, C.C.** (2008). The Morning Cometh: 45 Years with Anatolia College, Athens: The Board of Trustees of Anatolia College.
- Cuinet, V.** (1894). "La Turquie D'Asie Geographie Administrative, Ed.Ernest Leroux, Paris.
- Çakır, F.** (2013). Geçmişten Günümüze Merzifon - 2, İstanbul: Altınpost Yayınları.
- Danacıoğlu, E.** (1999-2000). Osmanlı İmparatorluğu'nda American Board Okulları ve Ermeniler, Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi, C.3, Sayı 9-10.
- Dodge, B.** (1972). American Educational and Missionary Afforts in the Nineteenth and Early Twentieth Culturies, The Annals Of theAmerican Academy of Political and, Social Science.
- Eddy, D. B.** (1913). What Next in Turkey/ Glimpses of The American Board's Work in The Near East, Boston: TheAmerican Board, The Taylor Press.
- Fensham, F. A.** (1908). A Modern Crusade in the Turkish Empire, Woman's Board of Missions of the Interior, Chicago.
- Fisher, J.** (1999). On The Baghdad Road: On The Trail of W. J. Childs a Study in British Near Eastern Intelligence and Historical Analysis, c.1900-1930, Archives, Vol. 24, No. 101.
- Greene, J.K.** (1916). Leavening the Levant, Boston, Newyork, Chicago: The Pilgrim Press.
- Hamlin, C.** (1893). My Life and Times, Boston and Chicago:Congregational Sunday-School and Publishing Society.
- Hamlin, C.** (2017). Robert Kolej Uğrunda Bir Ömür, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Haydaroglu, İ.P.** (1993). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar, Ankara: Ocak Yayınları..
- Herrick, G.F.** (1891). Sketch of Marsovan Station, Western Turkey, Missionary Herald Dergisi, Sayı: 87.

- Johnson, B.** (2006). Türkiye’de Bir Amerikan Okulunun Doğuş Öyküsü/ İzmir Amerikan Koleji, (Çev. H. Cingi). Toplumsal Tarih Dergisi, Sayı: 149.
- Karal, E.Z.** (1943). Osmanlı İmparatorluğu’nda İlk Nüfus Sayımı (1831), Ankara.
- Karpat, K. H.** (2003). Osmanlı Nüfusu (1831-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri, İstanbul.
- Kieser, H.L.** (2013). Iskalanmış Barış, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kocabaşoğlu, U.** (2000). Anadolu’daki Amerika, Kendi Belgeleriyle 19.Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Amerikan Misyoner Okulları, Ankara: İmge Kitabevi.
- Mr. Leonard.** (1873). A Few Words From Marsovan, Missionary Herald Dergisi, Sayı: 69.
- Marsoobian, A. T.** (2015). Dildilyan Kardeşler: Kayıp Bir Ermeni Evinin Hatıraları: Anadolu’da Bir Ermeni Ailenin Fotoğrafları ve Öyküsü 1888 – 1923, İstanbul: Bir Zamanlar Yayıncılık.
- Mason, A. D.** (1921). Outlines of Missionary History, New York: George H. Doran Company.
- McGrew, W.** (2015). Educating across Cultures: Anatolia College in Turkey and Greece, USA: Rowman and Littlefield
- Missionary Herald Arşivi**
- Munsell, E.B. ve Tupper, H.A. ve Dwight, H.O.** (1904). The Encyclopedia of Missions, Descriptive, Historical, Biographical, Statistical, Newyork and London: Funk and Wagnalls.
- Reports of Marsovan Station**
- Sağ, M. K.** (2017). Osmanlı Başkenti İstanbul’da Britanya Kökenli Misyoner Okulları ve İskoç Bir Yapı Ustası: Nicholson Burness, İTÜ Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Tarihi Anabilimdalı, Doktora Tezi, (Tez Danışmanı: Turgut Saner).
- Sağ, M. K.** (2019). “Edirne’de Bir İngiliz Misyonerlik Cemiyeti: Evangelikalizm, Milenyalizm ve Yahudiler”, Belleten, Cilt LXXXIII, n. 296, Nisan 2019, s. 309-334, Ankara.
- SALT Araştırma Arşivi, ABCFM Koleksiyonu**
- Smith, H. F.** (1969). American Travelers Abroad: A Bibliography of Accounts Published Before 1900, Lanham: Scarecrow Press.

- Smith, J. F.** (1872). Marsovan, Turkey, Missionary Herald Dergisi, Sayı: 68.
- Smith, J. F.** (1899). Sketch of Anatolia College, Marsovan, Missionary Herald Dergisi, Sayı: 95.
- Smith, E. ve Dwight, H.O.** (1834). Missionary Researches in Armenia, London: Paternoster Row.
- Stone, F.A.** (2011). Sömürgeciliğin Hasat Mevsimi, Anadolu'da Amerikan Misyoner Okulları, İstanbul: Dergah Yayınları.
- Strong, W.E.** (1910). The Story of The American Board", Boston: The Pilgrim Press, Boston.
- Tracy, J.** (1842). History of The American Board of Commissioners For Foreign Missions, New York: Brick Church Chapel.
- Tracy, C. C.** (1889). "Self-Help", The Missionary Herald, Ocak 1889, vol.85, s.19
- Trustees of Anatolia College Arşivi**
- Tuzcu, A.** (2007). İlkçağlardan Cumhuriyete Seyahatnamelerde Amasya, Kayseri.
- White, G.** (1918). Charles Chapin Tracy: Missionary, Philanthropist, Educator", Boston: The Pilgrim Press.
- White, G.** (1995). Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları, İstanbul: Enderun Kitabevi. (Çev: Cem Tarık Yüksel)
- White, G.** (1940). Adventuring with Anatolia College, Grinnel-Oowa: Herald Register Publishing Company.

EKLER

EK A: ABCFM, Osmanlı İmparatorluğu, Merzifon İstasyonu ve Merzifon Anadolu Koleji Yerleşkesi Yapıları Kronoloji Tabloları

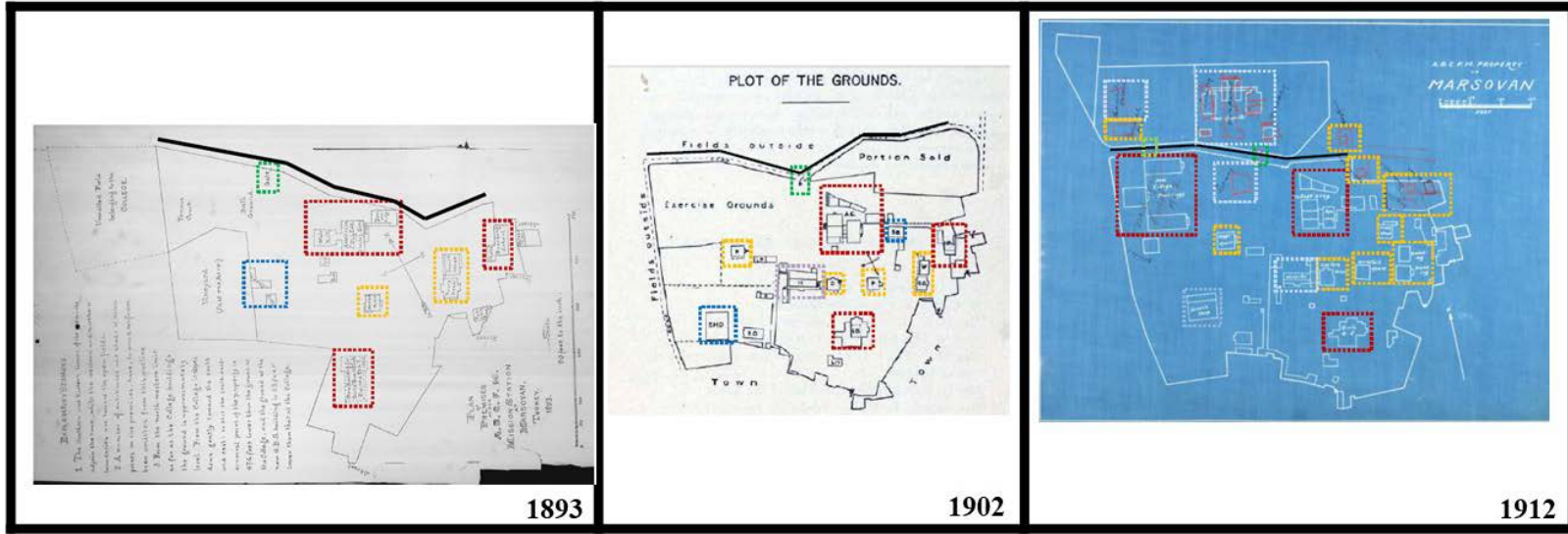
EK B: Merzifon Anadolu Koleji Yerleşkesi Yapılarına Ait Künye Tabloları

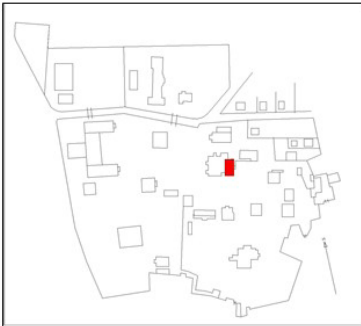
[illegible]

Şekil A.1 : ABCFM ve Osmanlı İmparatorluğu kronolojisi

Şekil A.4 : 1893, 1902, 1912 yıllarına ait yerleşke krokilerinin karşılaştırılması (Kırmızı işaretliler eğitim yapılarını, sarı işaretliler konut ve yurtları, beyaz işaretliler sağlık yapılarını, gri işaretliler yurtları, mavi işaretliler atölyeleri, yeşil işaret ana girişi ve her krokide siyah çizgi ile Kolejaltı Caddesi gösterilmiştir)

EĞİTİM YAPISI İLAHİYAT OKULU	
İşlev ve mevcut durum:	İlahiyat Okulu olarak planlanmış ve inşa edilmiştir. Kolejin kurulmasından sonra Kolej faaliyetleri ile ortak kullanıma geçmiştir. Yapı günümüzde varlığını sürdürmemektedir.
Yapım tarihi:	1870-1871 yıllarında inşaatı sürmüştür.
Tasarımcı:	Bilinmiyor.
Maddi kaynak:	Bina yapımında 2200 dolar harcanmıştır.
Plan ve mekansal bilgiler:	Plan ölçüleri yaklaşık 21x35 metredir. 2 normal kat ve 1 bodrum katı bulunmaktadır. Bodrum katta; mutfak, yemek salonu, kiler yer almaktadır. Giriş katta; her biri 2-3 öğrencinin kullanabileceği 9 oda yer almaktadır. 1. katta; tüm öğrencilerin kullanımı için büyük bir oda, ibadet için ayrılmış bir mekan, 2 büyük sınıf, kütüphane olarak kullanılan bir büyük oda ve daha küçük bir sınıf bulunmaktadır. Çatı katında rasathane bulunmaktadır.
Yapım tekniği ve malzeme bilgisi:	Ahşap karkas sistem ve kerpiç dolgu ile inşa edilmiş, beyaz kireç ile sıvanmıştır. Malzeme ve detaylar yerel unsurlar taşımaktadır.
Üslup özellikleri:	Giriş olması muhtemel kısmın yapının orta aksında cumba benzeri bir çıkma yaptığı görülmektedir. Bu çıkmayla birlikte cephe de tanımlı bir hale gelen giriş kapısının iki yanında sütun bulunmaktadır. Fotoğrafta sütun başlıklarının detayı net olarak anlaşılmamaktadır. Kiremit örtülü kuma çatılı yapıda bir kat silmesi tüm yapıyı sarmaktadır. Çatının üzerinde ikiz pencereli bir cihanüma yükselmektedir.
Yapıyla ilgili kaynaklar:	PABCFM, Reel 628, No:314 White, G. (1995). Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları, İstanbul: Enderun Kitabevi. (Çev: Cem Tanık Yüksel)

Vaziyet Planı

THEOLOGICAL SEMINARY 1883

Anadolu Koleji'nin öncüsü İlahiyat Okulu, 1883. (Trustees of Anatolia College Arşivi)

The Dean's Home.

Arkada İlahiyat Okulu, önde misyoner Herrick'in evi, 1883 (Trustees of Anatolia College Arşivi)

Şekil B.1: Eğitim yapısı, ilahiyat okulu

EĞİTİM YAPISI | YATILI KIZ OKULU

İşlev ve mevcut durum:	Eğitim yapısı ve öğrencilerin konaklama yapısı olarak planlanmış ve inşa edilmiştir. Yapılar günümüzde varlığını sürdürmektedir.
Yapım tarihi:	1894'te yeni yapının inşaatı tamamlanmıştır. 1910'da tüm ilaveleriyle birlikte inşaatı tamamlanmıştır.
Tasarımcı:	Bilinmiyor.
Maddi kaynak:	Bağışlarla yapılmıştır.
Plan ve mekansal bilgiler:	Yapı içinde okul sıralarının bulunduğu derslikler ve uygulamalı eğitimler için salonlar bulunmaktadır. Giriş katta genellikle ortak alanlar, birinci katta derslikler, ikinci katta ise yatakhaneler bulunmaktadır.
Yapım tekniği ve malzeme bilgisi:	Ahşap karkas sistem ve kerpiç dolgu ile inşa edilmiştir, beyaz kireç ile sıvanmıştır.
Üslup özellikleri:	Giriş kapısının yer aldığı orta aksta bulunan pencerelerin söveleri çatıdaki üçgen formu tekrar etmektedir. Diğer pencereler ise düz bir şekle sahiptir. Büyük derslik ve yatakhanelerin bulunduğu bölümde cephede de balkon bulunmaktadır. Giriş koridorunun iki yanındaki odalarla birlikte oluşturduğu kısmın iki yanında yer alan ve geri çekilmiş gibi konumlanan diğer iki kütle farklı genişliktedir ve kat sayıları farklıdır. Yatakhanelerin olduğu bölümde balkonlara açılan kapılar ortada çift pencere şeklinde yerleşmiş ve iki yanında tekil pencereler bulunmaktadır. Sadece üst kattaki pencere ve kapı üçgen söveye sahiptir. Cephedeki diğer pencerelerin de dikdörtgen ve sade olduğu görülmektedir. Yalnızca giriş katı diğer iki üst kattan ayrıran bir kat silmesi bulunmaktadır. Çatı katının devam ettiği kısımlarda yuvarlak bir tepe penceresi cephede görülebilmektedir. Kiremitle örtülü kırma çatıya sahip yapının çatı katından dolayı yüksekliği de farklı kotlar sağlamakta ve kütlelerin dinamik karakterini desteklemektedir. Bununla birlikte üzerinde bir saat ya da çan tespit edilememiş olan bir kule bulunmaktadır.
Yapıyla ilgili kaynaklar:	PABCFM, Reel 607, No:738-739 PABCFM, Reel 628, No:314 PABCFM, Reel 628, No:344

Vaziyet Planı

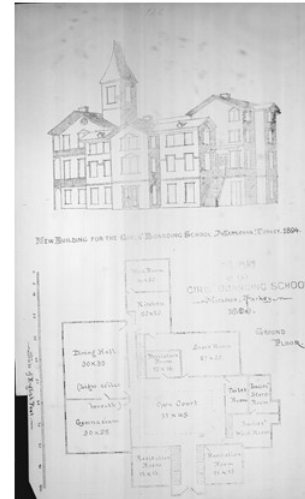
Orta iç avlu (SALT Arşivi).

Eski ve Yeni Kız Okulları Planları (SALT)

Solda yeni Güney Binası ve sağda Kız Okulu. (Güney Bina'da lise ve Fitcher Hall Hanzlık Okulu bulunmaktadır). 1910. (Trustees of Anatolia College).

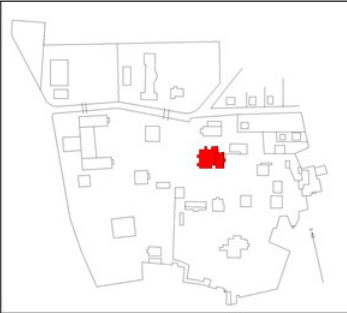

Kız Okulu Yeni Binası Çizimleri, 1894 (PABCFM, Reel 607, No:738-739)

Şekil B.2: Eğitim yapısı, kız okulu binası

EĞİTİM YAPISI | ANADOLU KOLEJİ ANA BİNASI

İşlev ve mevcut durum:	Eğitim yapısı olarak planlanmış ve inşa edilmiştir. Yapı günümüzde varlığını sürdürmemektedir.
Yapım tarihi:	1893 yılında faaliyette olduğunu bilinmektedir. Ancak 1900'den sonra binaya bir saat kulesi eklendiği ve ihtiyaçlar nedeniyle ekler ve değişiklikler yapıldığı görseller üzerinden tespit edilmektedir.
Tasarımcı:	Bilinmiyor.
Maddi kaynak	Bağışlarla yapılmıştır.
Plan ve mekansal bilgiler:	Eğitim mekanları, konaklama mekanları ve ortak kullanıma açık mekanlar planlanmıştır.
Yapım tekniği ve malzeme bilgisi:	Ahşap karkas sistem ve kerpiç dolgu ile inşa edilmiştir, beyaz kireç ile sıvanmıştır.
Üslup özellikleri:	Girişin üzerindeki hacim iki dikme ile merdiven sahanlığının üzerine taşınmıştır. Kiremitle örtülü çatılar kırma tiptedir. Tüm pencereler ikizdir, yer yer ikili düzenin yerini tek geniş pencerelere bıraktığı görülür. Her kat silme ile ayrılmakta ve köşeler de düşey hat boyunca pilaster devam etmektedir. Yapıya iki kule eklenmiştir.
Yapıyla ilgili kaynaklar:	PABCFM, Reel 607, No:725 Report and Catalogue 1902, ARIT

Vaziyet Planı

Üst Anadolu Koleji Çalışma Salonu, 1910.

Saat kulesi eklenmeden önce Anadolu Koleji ana binası, 1891. (Trustees of Anatolia College.)

Anadolu Koleji Ana Binası güneyden, saat kulesi ile; 1910. (SALT Arşivi).

Şekil B.3: Eğitim yapısı, Anadolu Koleji ana binası

EĞİTİM YAPISI | WICKES ENDÜSTRİ-KENDİNE YARDIM ATÖLYESİ

İşlev ve mevcut durum:	Uygulamalı eğitim yapısı olarak planlanmış ve inşa edilmiştir. Atölye olarak kullanılmıştır. Yapılar günümüzde varlığını sürdürmemektedir.
Yapım tarihi:	1893 yılında yapının varlığı planlarda tespit edilebilmektedir. 1895, 1905 ve 1909 yıllarında farklı atölyelerin de inşa edildiği bilinmektedir.
Tasarımcı:	Bilinmiyor.
Maddi kaynak:	Bağışlarla yapılmıştır.
Plan ve mekansal bilgiler:	Demir atölyesi, marangozhane, kiremit yapım atölyesi, un değirmeni, beton tuğla atölyesi gibi geniş iç mekanlar şeklinde planlanmıştır.
Yapım tekniği ve malzeme bilgisi:	Ahşap karkas sistem ve kerpiç dolgu ile inşa edilmiştir, beyaz kireç ile sıvanmıştır.
Üslup özellikleri:	Giriş kapısı iki katlı orta bölümdedir. Giriş kısmının iki yanındaki kütleler farklı yüksekliklerde ve pencere düzenleri de farklıdır. Bu durumun farklı zamanlardaki ilaveler olmasından kaynaklanmış olması muhtemeldir. Tek pencerelerin yer aldığı cephe düzenlemesinde yüksek olan birinde kat silmeleri görülmektedir.
Yapıyla ilgili kaynaklar:	ABCFM, Reel 628, No: 320-321 ABCFM Arşivi, Report of Marsovan Station, 1898-1899

Wickes Endüstri-Kendine Yardım Atölyesi 1911 – 1912 (SALT Arşivi)

Vaziyet Planı

Kendine Yardım Atölyeleri Planı
(SALT Arşivi)

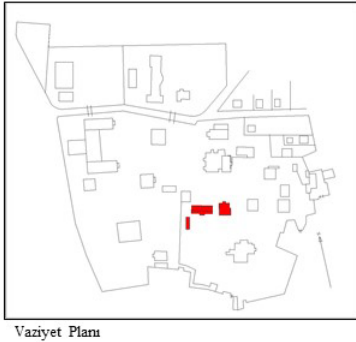

Anadolu Koleji Kendine Yardım Atölyesi'nde ahşap oyma yapılırken ve Atölye Yöneticisi L. Nerso, 1905
(Trustees of Anatolia College Arşivi)

Şekil B.4: Eğitim yapısı, Wickes endüstri-kendine yardım atölyesi

SAĞLIK YAPISI | ESKİ HASTANE

İşlev ve mevcut durum:	Hastane olarak planlanmış ve inşa edilmiştir. Yapı günümüzde varlığını sürdürmemektedir.
Yapım tarihi:	1898 yılında yapılardan biri faaliyete başlamıştır. Diğer yapı 1900 yılında inşa edilmeye başlanmıştır.
Tasarımcı:	Bilinmiyor.
Maddi kaynak:	Bağışlarla yapılmıştır.
Plan ve mekansal bilgiler:	Hastane kompleksi 3 binadan oluşmaktadır. Birinci yapıda 2 koğu, temizlik bölümü, odalar; birinci yapıya dik açı ile konumlanan ikinci yapıda hemşire odaları, ameliyat odası, özel odalar; üçüncü yapıda ise karantina koğu bulunmaktadır. 40 hasta yatağına sahiptir. Ayrıca kendisine ait bekleme odası olan ayrı bir dispanser vardır. Geniş bir avlu ve meyve bahçesine sahiptir.
Yapım tekniği ve malzeme bilgisi:	Ahşap karkas sistem ve kerpiç dolgu ile inşa edilmiştir, beyaz kireç ile sıvanmıştır. Malzeme ve detaylar yerel unsurlar taşımaktadır.
Üslup özellikleri:	İki kattan oluşan yapının cephe düzenlemesinde tek kanatlı kapılar, düz dikdörtgen pencereler ve kare pencereler görülmektedir. Kapıların sayıca çokluğu yapı içerisindeki mekanların direkt dışarıya bağlantılı olduğunu düşündürmektedir. Giriş katta bahçeye açılan kapılar ikinci katta cephe boyunca devam eden dar uzun balkona açılmaktadır. Bir koridor ya da ortak sofadan dağılım yerine bağımsız girişlere sahip odalardan oluşan yapı Türk evi plan organizasyonunu çağrıştırmaktadır.
Yapıyla ilgili kaynaklar:	Anatolia College, Report and Catalogue, 1902 White, G. (1995). Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları, İstanbul: Enderun Kitabevi. (Çev: Cem Tarık Yüksel)

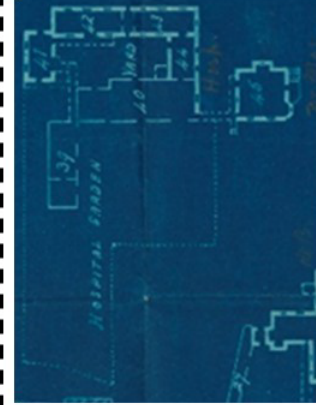
Vaziyet Planı

1898

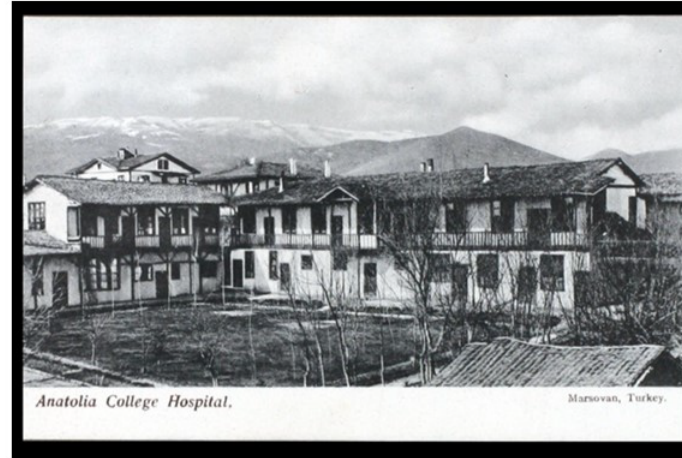
DISPENSARY.
Dispanser 1902
(ARIT Arşivi)

Hastane Yapılan Planı ; 46.Doktor Evi Planı
(SALT Arşivi)

Hastane Odaları (SALT Arşivi)

İlk hastane binası, 1896 (Trustees of Anatolia College)

Şekil B.5: Sağlık yapısı, eski hastane

SAĞLIK YAPISI | YENİ HASTANE

İşlev ve mevcut durum:	Hastane olarak planlanmış ve inşa edilmiştir. Yapı restorasyon çalışmasından geçirilmiş ve bugün lise olarak kullanılmaktadır.
Yapım tarihi:	1910'da tasarlanmıştır. 1911'de inşaatı başlamıştır. 1912 yılında bir bölümü, 1914'te tamamen faaliyete geçmiştir.
Tasarımcı:	Weston and Childs Architects
Maddi kaynak:	ABD ve İngiltere'den gelen bağışlarla yapılmıştır.
Plan ve mekansal bilgiler:	Dört katlı merkez binanın giriş katında hasta kabul odası, doktor odası, hastane laboratuvarı, iki ameliyathane, yoğun dönemlerde kullanılmak üzere fazladan bir hasta koğuşu ve röntgen odası ve kütüphane yer almaktadır. İkinci katında hasta koğuşları, özel hasta odaları ve başhemsire odası bulunmaktadır. Üçüncü kat planı ise ikinci kata benzemektedir, ilave olarak kadın doğum bölümü bulunmaktadır. Dördüncü kat ise hemşirelere ayrılmıştır. Bütün katlarda mutfak ve banyo bölümleri vardır. Odalar gün içerisinde güneş ışığından faydalanan şekilde tasarlanmıştır. Merkez binadaki mutfak ve banyo dışında mutfak ve çamaşhane olarak kullanılan bir yapı bulunmaktadır.
Yapım tekniği ve malzeme bilgisi:	Ahşap, tuğla, çimento, demir ve taştan yapılmıştır. Yanmaz çatı kiremitleri ve tuğlalar kullanılmıştır.
Üslup özellikleri:	Yapının orta aksı hem farklı malzeme kullanımı ile hem de tüm katlar boyunca öne çıkılarak vurgulanmıştır. Bu merkezî kısımda zemin katta kemerli bir giriş ve üst katlarda ise balkonlar yer almaktadır. Giriş aksına karşılık bakıldığında sol kısımda kalan ve özel odaların yer aldığı bölüm kütüphane olarak ayrışsa da cephe yapısı genelinde olduğu gibi beyaz boyalı olması ana kütleyle bütünleşmiş bir etki yaratmaktadır. Plana bakıldığında eski hastane gibi her odaya açılan kapılar ya da bir sofadan dağılım yerine Avrupa mimarisinin bir ürünü olan uzun koridor kullanılmıştır.
Yapıyla ilgili kaynaklar:	ABCFM, Reel 628, No: 397 ABCFM, Reel 628, No: 442-443 The Anatolian; Anatolia College, Anatolia Girls' School, Anatolia Hospital, Anatolia Theological Seminary; 1911-1912 Catalogue

Vaziyet Planı

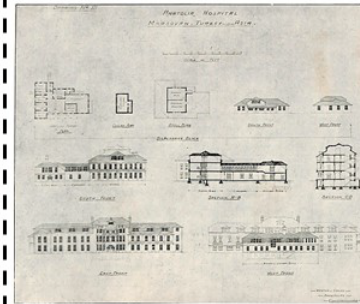
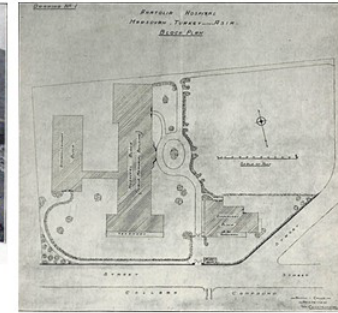
Merzifon Fen Lisesi, 2016 (Aşlı Kırbay)

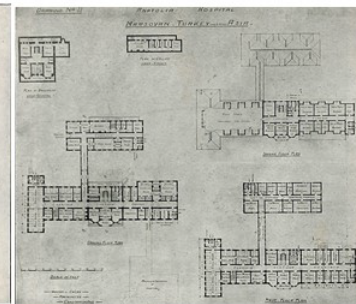
Yeni hastane inşaatı. Solda eczane ve Dr. Jesse K. Marden'in konutu bir arada. 1914 başı.

Hastane Binası Temeli, 1912 (ARİT Arşivi)

Weston and Childs Architects isimli hastane çizimleri, 1910. (SALT Arşivi)

Şekil B.6: Sağlık yapısı, yeni hastane

SOSYAL YAPI | MÜZE-KÜTÜPHANE

İşlev ve mevcut durum:	Müze ve kütüphane olarak planlanmış ve inşa edilmiştir. Yapı restorasyon çalışmasından geçirilmiş ve bugün Amasya Meslek Yüksekokulu idari binası olarak kullanılmaktadır.
Yapım tarihi:	İnşaata 1911 yılında başlamış, 1914 yılında tamamlanmıştır.
Tasarımcı:	Bilinmiyor.
Maddi kaynak	Mezunların bağışları ile inşa edilmiştir. İnşaat esnasında öğrenciler bizzat işçi olarak çalışmıştır. Yapımında 5000 dolar harcanmıştır.
Plan ve mekansal bilgiler:	Kütüphane, müze ve etkinlik salonu bulunmaktadır. Ayrıca bir çalışma salonu, çeşitli sınıflar, jimnastik odası, sosyal aktiviteler için bir oda, öğretmenler odası ve geniş bir yatakhaneye sahiptir.
Yapım tekniği ve malzeme bilgisi:	Ahşap, tuğla, çimento, demir ve taştan yapılmıştır.
Üslup özellikleri:	Üç kattan oluşan ve kareye yakın dikdörtgen bir plana sahip olan yapının cephe düzenlemesine bakıldığında binaya giriş kapısı ve birinci katta balkona çıkış kapısının yarım daire kemer formlu olması dışında tüm pencerelerin düz dikdörtgen olduğu görülmektedir. Sadece açıklıkların taş söveleri bulunmaktadır. Bu taşlar ayrıca zeminden çatıya dek devam eden köşe sövelerinde de kullanılmıştır. Çatıya ulaşan köşe sövesi yatayda tüm cephe boyunca devam eden çatı korniş şekline dönüşmektedir. Bu çatı korniş yine taş dizilimi şeklindedir. Yapı kırma çatıya sahiptir ve bu çatı kiremitlerle örtülmüştür.
Yapıyla ilgili kaynaklar:	PABCFM, Reel 628, No:343 PABCFM, Reel 628, No:331 The Anatolian, Anatolia College, Anatolia Girls' School, Anatolia Hospital, Anatolia Theological Seminary, 1911-1912, 1912-1913 ve 1914-1915 Catalogue

Vaziyet Planı

Müze inşaatında öğrenciler, 1912 (SALT Arşivi)

Kütüphane-Müze Binası, arkada hastane binası, 1914. (The Anatolian, Bulletin for The Year 1914-15)

Müze-Kütüphane Binasına Ait 1911-13 yılları arasındaki inşaat aşamaları (ARIT Arşivi)

Kütüphane-Müze binasının inşaatı, 1912 (SALT Arşivi)

Şekil B.7: Sosyal yapı, müze-kütüphane

SOSYAL YAPI | KUZEY KOLEJİ (NORTH HALL)

İşlev ve mevcut durum:	Konaklama ve çok amaçlı olarak kullanılmaktadır. Saat kulesinden dolayı halk arasında kilise olarak bilinen yapı Kız Hayat Mektebi binasına dönüşmüştür. 1950'lerde topçu kışasının askeri yemekhanesi olarak kullanılmıştır. Günümüzde restorasyonu devam etmektedir, müze olarak faaliyete geçmesi beklenmektedir.
Yapım tarihi:	1912'de inşaatı tamamlanmıştır.
Tasarımcı:	Bilinmiyor.
Maddi kaynak:	Bilinmiyor.
Plan ve mekansal bilgiler:	Çalışma salonu, birkaç sınıf, kolej öğrencilerinin kurduğu atletizm kulübünün ilk spor salonu, sosyal faaliyetler için bir oda, öğretmenler odası, kolej öğrencilerinin kurduğu atletizm kulübünün ilk spor salonu olarak yapılmıştır. Öğrencilerin yurdu olarak da kullanılmıştır. Daha sonra vergiler nedeniyle yıkılan üst kat; revir, toplantılar, yemekhane gibi amaçlar için kullanılmıştır.
Yapım tekniği ve malzeme bilgisi:	Ahşap, tuğla, çimento, demir ve taştan yapılmıştır.
Üşup özellikleri:	Yapının cephe düzenlemesinde diğer yapılardan farklı olarak tüm pencerelerin yarım daire kemer biçiminde olmasıdır. Yapı birinci katta pencere denizlikleri kotunu takip eden bir kat silmesi ile çevrilmiştir. Su basman seviyesine kadar kullanılan taşın görüldüğü yapıda bu seviyeden çatıya dek beyaz boya kullanılmıştır. Köşe söveleri subasman seviyesinden başlayıp çatıya dek devam etmektedir. Dikdörtgen biçimde plana sahip olan yapının dar cepheleri çatı katında yükselmektedir. Merdiven kovası kütlesinin yer aldığı kısım yapının kısa cephesinden öne çıkmakta ve yapıdan daha yüksekte sonlanmaktadır. Büyük payandaların desteklediği bu kütle ikiz pencerelerin bulunduğu kule çatı ile yükselip saat kulesinin ilavesi ile sonlanmaktadır. Bu haliyle yapının bu kısmı Ortaçağ Romanesk mimarisini çağrıştıran bir cephe ve savunma kulesine benzer bir kuleye sahiptir.
Yapıyla ilgili kaynaklar:	The Anatolian; Anatolia College, Anatolia Girls' School, Anatolia Hospital, Anatolia Theological Seminary; 1912-1913 Catalogue

Vaziyet Planı

Mimarlık tarafından yapılan modelleme çalışması, 2018

North Hall, 1899 (SALT Arşivi)

North Hall, 2016 (Aslı Kurbaş)

1950'li yıllarda Saat Kulesi önünde çekilen fotoğrafta Astsubay Hazırlama Okulunun personeli.

Şekil B.8: Sosyal yapı, kuzey kolej binası

KONAKLAMA YAPISI | YETİM HANE BİNALARI (KENNEDY HALL VE GETCHELL EVİ)

İşlev ve mevcut durum:	Yetimhane olarak planlanmış ve inşa edilmiştir. Yapı günümüzde varlığını sürdürmektedir.
Yapım tarihi:	1914'te temeli atılmış, 1915'te inşaatı tamamlanmıştır.
Tasarımcı:	Bilinmiyor.
Maddi kaynak:	John S. Kennedy tarafından yapılan 50.000\$'lık bağış ile yapılmıştır.
Plan ve mekansal bilgiler:	Plan ve mekanlara dair ayrıntılı bilgiye erişilememiştir.
Yapım tekniği ve malzeme bilgisi:	Ahşap, tuğla, çimento, demir ve taşın yapılmıştır.
Üslup özellikleri:	Kırma çatı ile kaplı olan yetimhane binasının giriş cephesi boyunca sütunlarla desteklenen portiko ve balkonlu bulunmaktadır. Sütunların tekrar köşe taşları ile sonlanmaktadır. Çatı silmesi bu binada diğer binalardan farklı olarak klasik korniş detayına benzemektedir.
Yapıyla ilgili kaynaklar:	White, G. (1995). Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları, İstanbul: Enderun Kitabevi. (Çev: Cem Tarık Yüksel)

Vaziyet Planı

Getchell konutu ve erkek çocuklar için Kennedy Evi, 1914-1915 civan. (Trustees of Anatolia College)

Bay ve Bayan Getchell ile eski öğrencileri Timothy Bishop (Bayan Getchell'in yanında) 1914-1915 civan. Bay ve Bayan Getchell arka sırada, soldan ikinci ve üçüncü. (SALT Arşivi).

Getchell konutu ve erkek çocuklar için Kennedy Evi, (duvarlarla çevrili arazi içerisinde) 1914-1915 civan. (Trustees of Anatolia College)

Şekil B.9: Konaklama yapısı, yetimhane binası

KONAKLAMA YAPISI | YÖNETİM KURULU, ÖĞRETİM KADROSU VE ÇALIŞANLARININ YAŞADIKLARI KONUTLAR

İşlev ve mevcut durum:	Konut yapıları olarak planlanmıştır. Güntümüze ulaşan 3-4 kadar örnekten bazıları özel mülkiyette konut olarak kullanılmaktadır. Bazıları ise belediyeye aittir ve misafirhane olarak kullanılmaktadır.
Yapım tarihi:	1860-1920 arasında çeşitli zamanlarda gerçekleşmiştir.
Tasarımcı:	Bilinmiyor.
Maddi kaynak:	Çoğunlukta evleri kullanacak olan misyonerler şahsen masrafları karşılamıştır.
Plan ve mekansal bilgiler:	Genellikle iki katlı olan yapılar bir misyoner ailesinin yaşayacağı mekansal kurguda planlanmaktadır. Kendilerine ait bir bahçelerinin olması, arazinin çeperlerinde şehre yakın kısımlarında yer alması genel özelliklerindendir. Bu bahçelerden arazi dışına çıkılabilen kapılar bulunmaktadır.
Yapım tekniği ve malzeme bilgisi:	Genelinde ahşap karkas sistem ve kerpiç dolgu ile inşa edilmiştir, beyaz kireç ile sıvanmıştır. Malzeme ve detaylar yerel unsurlar taşımaktadır.
Üslup özellikleri:	Çoğunluk iki ya da üç kattan oluşan yapılar beyaz boyalı bir cepheye sahiptir. Sadece dikdörtgen pencereleri olan yapıların cumba tipi çıkmaları veya balkonları bulunmaktadır. Sade bir kat silmesi ve köşe profiline sahip yapıların beşik veya kırma çatıları bulunup sadece dikdörtgen pencerelere sahiptir.
Yapıyla ilgili kaynaklar:	White, G. (1995). Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları, İstanbul Enderun Kitabevi. (Çev: Cem Tarık Yüksel)

Vaziyet Planı

Özel mülkiyete ve belediyeye ait konut yapıları, 2016 (Aşlı Kırbaş)

Yerleşke içerisinde öğretmen lojmanları, 1906. (SALT arşivi)

Üst sol ve sağ: 1886-1912 yılları arasında Kolej müdürü olan Charles C. Tracy'nin evi, 1908. (Trustees of Anatolia College)

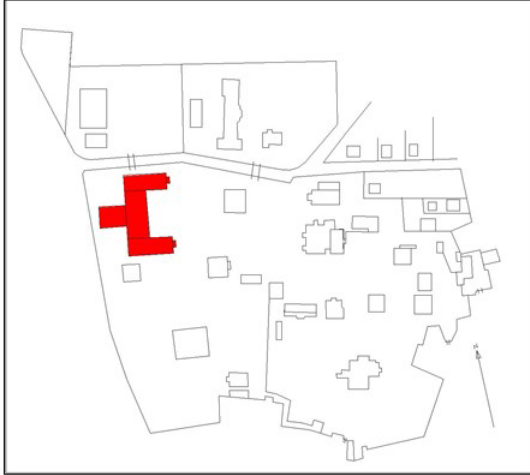

SOL: Solda Dr.Carrington's House. Ortada Hemrick House. Sağda 1872'de inşa edilen orijinal ilahiyat okulu binası. 1890'lar. Trustees of Anatolia College. SAĞ: Mr. Getchells House'un önünde misyoner grup, 1906 (Trustees of Anatolia College)

Şekil B.10: Konaklama yapısı, öğretmen evleri

EĞİTİM YAPISI | UNION HALL

İşlev ve mevcut durum:	Eğitim yapısı olarak planlanmış ve temeli atılmıştır. Ancak I.Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla yapımı gerçekleştirilememiştir.
Yapım tarihi:	1912 yılında yapımı başlamıştır, fakat tamamlanamamıştır.
Tasarımcı:	Weston and Childs Architects
Maddi kaynak:	Bağışlarla yapılması planlanmıştır.
Plan ve mekansal bilgiler:	Eğitim, konaklama ve ortak kullanıma açık mekanlar planlanmıştır.
Yapım tekniği ve malzeme bilgisi:	Ahşap, tuğla, çimento, demir ve taştan yapılmıştır. Yanmaz çatı kiremitleri ve tuğlalar kullanılmıştır.
Üslup özellikleri:	Uzun cephe boyunca yapı kütleleri halinde öne taşmakta, geri çekilmektedir. Her bölme köşe söveleri ile vurgulanmış ve büyük taş payandalar ile desteklenmiştir. Geniş kattaki pencereler taş kemer söveye sahiptir ve düz dikdörtgendir. Üst katlarda ise pencereler yarım daire kemerlidir ve taş sövelerle çevrilmiştir. Pencerelerden bazıları iki kat boyunca uzun pencereler şeklindedir. Simetrik bir plana sahip yapı kırma çatı ile örtülmüştür ve kiremit ile kaplanmıştır. Çatıda birbiri ile simetrik iki kule ver almaktadır.
Yapıyla ilgili kaynaklar:	ABC FM, Reel 628, No:331 The Anatolian; Anatolia College, Anatolia Girls' School, Anatolia Hospital, Anatolia Theological Seminary; 1912-1913 Catalogue McGrew, W. (2015). Educating across Cultures: Anatolia College in Turkey and Greece, USA: Rowman and Littlefield

Vaziyet Planı

Union Hall. «Weston and Childs Architects, Constantinople» imzalı. (Trustees of Anatolia College)

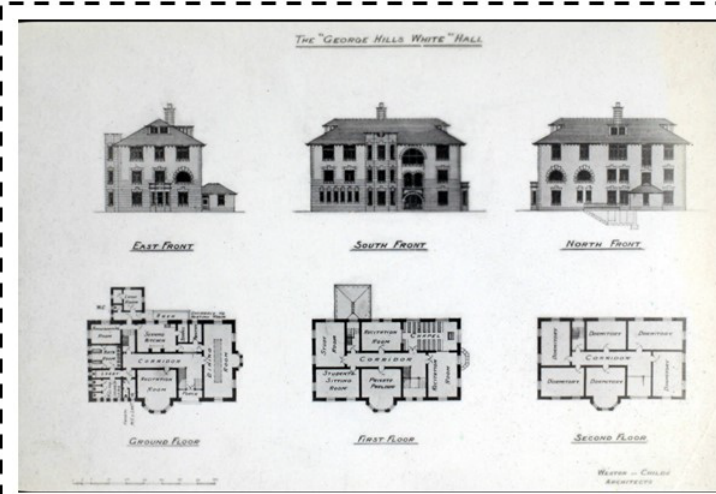
Şekil B.11: Eğitim yapısı, Union Hall Binası

EĞİTİM YAPISI | GEORGE HILLS WHITE HALL

İşlev ve mevcut durum:	Eğitim yapısı olarak planlanmış ve temeli atılmıştır. Ancak I.Dünya Savaşı'nın çıkmasıyla yapımı gerçekleştirilememiştir.
Yapım tarihi:	1910 yılında yapımı gündeme gelmiştir. 1914 yılında yapımı başlamıştır.
Tasarımcı:	Weston and Childs Architects
Maddi kaynak:	Bağışlarla yapılması planlanmıştır.
Plan ve mekansal bilgiler:	Eğitim, konaklama ve ortak kullanıma açık mekanlar planlanmıştır.
Yapım tekniği ve malzeme bilgisi:	Ahşap, tuğla, çimento, demir ve taştan yapılması planlanmıştır.
Üslup özellikleri:	Giriş cephesinde yarım sekizgen şeklinde bir öne taşma görülmektedir. Cephe sıvalı ve tuğla/taş kaplama yüzeyler birarada kullanılmıştır. Giriş aksındaki çıkma, zemin katı, pencere ve köşe sövelerinin taş/tuğla kaplama diğer kısımların sıvalı olması öngörülmüştür. Giriş kapısı oldukça geniş bir açıklık şeklinde ve yarım daire kemer biçimindedir. Kemerli ve kemersiz, ikiz veya tek kemerli pencerelerin bir arada kullanımı ile cephe hareketlendirilmeye çalışılmıştır.
Yapıyla ilgili kaynaklar:	PABCFM, Reel 628, No:306, 365-366

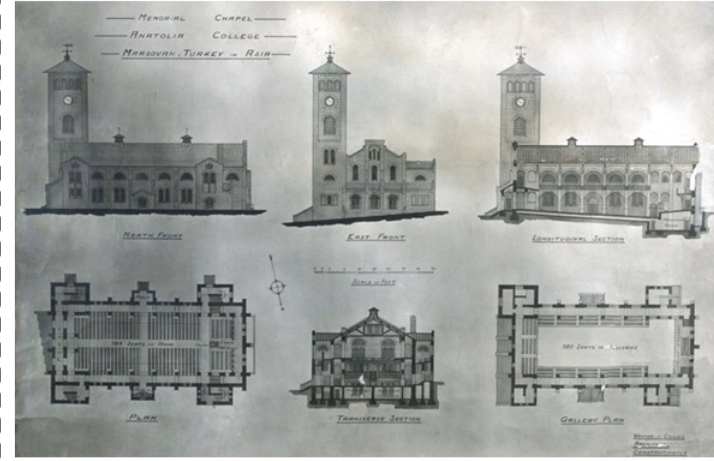
Vaziyet Planı

Şekil B.12: Eğitim yapısı, George Hill White Hall Binası

İBADET YAPISI | MEMORIAL CHAPEL

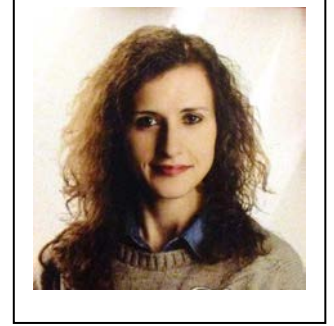
İşlev ve mevcut durum:	Yaklaşık 1000 kişilik bir ibadethane olarak planlanmıştır.
Yapım tarihi:	1910 yılında tasarımın yapıldığı düşünülmektedir.
Tasarımcı:	Weston and Childs Architects
Maddi kaynak:	Bilinmiyor.
Plan ve mekansal bilgiler:	Servis alanları ve geniş bir nef bulunmaktadır. Ayrıca galeri bölümü bulunmaktadır.
Yapım tekniği ve malzeme bilgisi:	Ahşap, tuğla, çimento, demir ve taştan yapılması planlanmıştır.
Üslup özellikleri:	Yapının çıplak tuğla veya taş olarak planlanan cephe düzeninde yarım daire kemerli tek pencereler, dar uzun ikiz pencereler, üçüz pencereler öngörülmüştür. Kurma çatı ile örtülü yapı oldukça yüksek bir kuleye sahiptir ve bu kulede saat bulunmaktadır. Zeminde 724 kişilik oturma alanı 320 kişilik oturma alanı ise galeride yer almaktadır.
Yapıyla ilgili kaynaklar:	Salt Araştırma Arşivi, ABCFM Koleksiyonu

Şekil B.13: İbadet yapısı, Memorial Chapel

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Aslı Kırbaş
Doğum Tarihi ve Yeri : 9 Ocak 1987, İstanbul
E-posta : aslikirbas@gmail.com

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2012, İ.D.Bilkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü